

KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ERNEST MAMBOURY VE İSTANBUL KENT KİMLİĞİNE
KATKILARI

ZEHRA ZEYNEP EDREMİT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NİSAN 2019

ZEHRA ZEYNEP EDREMIT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

2019

ERNEST MAMBOURY VE İSTANBUL KENT KİMLİĞİNE KATKILARI

ZEHRA ZEYNEP EDREMİT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kültür Varlıklarını Koruma Programı'nda Yüksek Lisans derecesi için gerekli kısmi şartların yerine getirilmesi amacıyla Fen Bilimleri Enstitüsü'ne teslim edilmiştir.

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. YONCA KÖSEBAY ERKAN

İstanbul, Nisan 2019

Ben, ZEHRA ZEYNEP EDREMİT;

- Hazırladığım bu Yüksek Lisans Tezinin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve başka çalışmalardan yaptığım alıntıların kaynaklarını kurallara uygun biçimde tez içerisinde belirttiğimi onaylıyorum.
- Bu Yüksek Lisans Tezi, daha önce başka hiçbir eğitim kurumuna hiçbir diploma ya da derece amacıyla teslim edilmemiş ve kabul edilmemiştir.
- Bu Yüksek Lisans Tezini Yüksek Öğrenim Kurumu'nun Etik Davranış İlkeleri'ne uygun olarak hazırlanan Kadir Has Üniversitesi Akademik Etik İlkelerini takip ederek hazırladığımı beyan ediyorum.

Ayrıca, bu çalışmayla ilgili herhangi bir yanlış beyanın Üniversite'nin düzenlemeleri dahilinde disiplin işlemi ile sonuçlanabileceğini anlıyorum.

Çalışmamın basılı ve elektronik kopyalarının Kadir Has Üniversitesi Bilgi Merkezinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Tezimin/projemin tamamı her türlü erişime açılabilir.

ZEHRA ZEYNEP EDREMİT

Mayıs 2019

KABUL VE ONAY

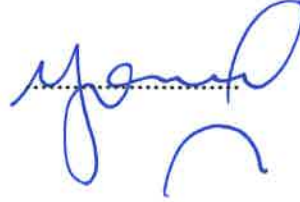
ZEHRA ZEYNEP EDREMİT tarafından hazırlanan **ERNEST MAMBOURY** ve **İSTANBUL KENT KİMLİĞİNE KATKILARI** başlıklı bu çalışma **08.04.2019** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

ONAYLAYANLAR:

Prof. Dr. Füsun Alioğlu
(Başkan)
Kadir Has Üniversitesi

Prof. Dr. Yonca Kösebay Erkan
(Danışman)
Kadir Has Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Faruk Tuncer
Yıldız Teknik Üniversitesi

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Sinem Akgül Açıkmeşe

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	viii
TABLO LİSTESİ	xii
HARİTA LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR.....	xiv
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
1. GİRİŞ	1
1.1.Amaç	3
1.2.Kapsam	3
1.3.Yöntem.....	4
İKİNCİ BÖLÜM	6
2. ERNEST MAMBOURY.....	6
2.1. Hayatı.....	6
2.2. Guillaume de Jerphanion ve Erken Hıristiyanlık Eserlerinin Belgelemesi	11
2.3. Bizans Arkeolojisi Çalışmaları	18
2.4. Eğitimci Yönü ve Galatasaray Lisesi.....	34
2.5. Bir İstanbul Topografı	40
2.6. Erken Cumhuriyet Döneminde Ulus-inşa Faliyetlerine Katkısı.....	55
2.7. Kültür Varlıklarını Korumaya Katkısı.....	57
2.8. Ernest Mamboury'nin Sosyal Kimliği.....	65
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	74
3. TURİSTİK REHBERLER VE İSTANBUL REHBERİ.....	74
3.1. Turizm'in İlk Yılları ve Seyyahin Cemiyeti	74
3.2. Turistik Rehberler	83
3.3. Mamboury Rehberleri.....	93
3.4. İstanbul Rehberi: Kent Yazınında Bir İlk	96
3.5. Ernest Mamboury Çalışmalarının Günümüzdeki Önemi	140
SONUÇ.....	145
KAYNAKÇA	148
EKLER.....	156
EK-1: Ernest Mamboury Bibliografyası.....	156

EK-2: Ulus Gazetesi Kupürü, Ernest Mamboury Yeni Cami Makalesi	160
EK-3: Lip Manastırı Planları	161
EK-4: Arap Cami	169
EK-5: Çiftesaray Sarnıcı.....	170
EK-6: Mudanya Mezar Binası	171
EK-7: Ernest Mamboury Galatasaray Lisesinde Öğrencileriyle 1950'ler.....	175
EK-8: Ernest Mamboury	176
EK-9: Ernest Mamboury Mangana Sarayı Planları.....	177
EK-10: Ernest Mamboury Büyük Saray Planları.....	179
ÖZGEÇMİŞ.....	182

ERNEST MAMBOURY VE İSTANBUL KENT KİMLİĞİNE KATKILARI

ÖZET

Tarihi süreç incelendiğinde İstanbul her zaman yabancı gezginler tarafından merak edilen, görülmek istenen bir kent olarak karşımıza çıkmıştır. Seyyahların İstanbul'a olan ilgileri kimi zaman mimari bir meraka, teknik bir geziye dayanırken kimi zaman da Avrupalı'ya göre mistik sırlarla dolu Osmanlı sarayı, sultanın yaşamı veya bizzat şehir halkının gündelik hayatına dair sosyo-kültürel çıkarımlar üzerinde yoğunlaşmıştır.

İsviçreli Ernest Mamboury de benzer gerekçelerle 1909 yılında İstanbul'a gelmiş ve bu kente aşık olarak bir daha geri dönmek üzere ailesi ile İstanbul'a yerleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük bir değişim yaşadığı son dönemin ve erken Cumhuriyet yıllarının önemli bir tanığı olarak, hayatının sonuna kadar İstanbul'da yaşamıştır. İstanbul'un fiziksel, ekonomik, sosyal ve kültürel değişimine tanıklık etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu izleyen onlarca yıl, Kemalist bir bakış açısıyla tarihin, sanatın, arkeolojinin ve mimarlığın çok önemli kabul edildiği yeni ulusal bir kimlik oluşturma gayreti ile bu dönemdeki ulus-inşa çalışmalarına katkıda bulunmuştur. Mamboury'nin, bu katkıları ulus devlet ve kent kavramlarının nasıl biçimlendiğini anlamak açısından önemli ipuçları vermektedir. Dönemin kültürel ortamına katkı veren yerli ve yabancı kültür ve bilim insanlarıyla birlikte yaptığı İstanbul araştırmaları arasında en bilinen eseri 1925'te yayınlanmış olan İstanbul Rehberi'dir. Seyahatnamelerden şehir rehberlerine geçiş döneminde kaleme alınmış bu eser, içinde bulunduğu toplumun tarihsel-sosyolojik izlerini taşır. Bu yönüyle, bir "sosyal belge" niteliğinde, tarihe ve topluma ayna tutan, bilgi ve kültür sosyolojisi için de vazgeçilmez bir kaynaktır. Kent koruması açısından 1925 yılının İstanbul'unu tanımak ve anlamak açısından en önemli referans yayınlardan biridir. Rehber 1925-1953 yılları arasında güncellenerek altı değişik baskı yapmış, hızla değişen kentin geçirdiği evreleri takip etmek açısından başarılı bir yol gösterici olmuştur.

Küreselleşme, tüm dünyada tüketim kültürünü yeniden şekillendirmiş, ekonomik yapının içine kültürel yapıyı da dahil ederek, yöneticileri "Kent Kültürü" üzerinden ticari gelir elde etme yarışına sokmuştur. Mamboury, Türk yetkililerin de desteğiyle,

İstanbul'un özgün turizm değerini ve potansiyelini vurgulamak, Türk sanatının ve tarihinin batılılar tarafından gerektiği şekilde tanınmasını sağlamak açısından önemli çalışmalar yapmıştır.

Mamboury öngörülü ve sıradışı kişiliğe sahip, klasik arkeoloji ve Bizans mimarisi hakkında uzmanlaşmış, aynı zamanda, harita ve mimari çizimler ile kentin ve özellikle Bizans mimarisinin belgenlemesi çalışmalarında bulunmuş, Osmanlı sanatı ve çağdaş Türkiye'nin inşası ile ilgili çalışmalar yapmış, yorulmaz bir gezgin ve araştırmacı olarak aynı zamanda otuz yıl gibi bir süre Galatasaray Lisesi Fransızca, teknik resim ve matematik öğretmenliğini de sürdürmüştür.

Kent tarihini "belgeleme" serüvenine 1912'de Fransız Cizvit Rahip Guillaume de Jerpanion'un Kapadokya ve çevresinde yaptığı çalışmalarda suluboya resimler yaparak başlayan Mamboury, kazı çalışmalarıyla devam ederek İstanbul ve çevresini adım adım incelemiştir. 1914'ten itibaren özellikle de Bizans dönemine ait eserlerin gün yüzüne çıkarılmasında önemli katkılar sağlamıştır. Bu çalışmalar onun dönemin Türk aydınları ile yakın ilişkiler kurmasına fırsat verirken, yabancı uzmanlarla yapılan birçok projede de yan yana çalışma fırsatı sağlamıştır.

Ernest Mamboury günümüzde Bizans ve İstanbul çalışmalarında hala en çok referans gösterilen araştırmacılar arasında bulunmasına rağmen hakkında yazılmış çok az eser olması ise oldukça şaşırtıcıdır. Bu nedenle bu tez çalışmasının ilk bölümünde Mamboury'nin hayatı, önemli çalışmaları ve iş birliği yaptığı aydınlar çerçevesinde hayatı kronolojik sırayla incelenmeye çalışılmış, aynı zamanda "Kent Kimliği", "Kent Kültürü" ve bu kavramlarla birlikte bir "Ulus-devlet" inşasına katkı çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise en çok bilinen çalışması olan İstanbul Rehberi, daha detaylı olarak incelenerek tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ernest Mamboury, İstanbul, Kent Kimliği, Şehir Rehberi, Turizm, Ulus-devlet, Koruma.

ERNEST MAMBOURY AND HIS CONTRIBUTIONS TO İSTANBUL URBAN IDENTITY

ABSTRACT

İstanbul has always been a city of wonder to be seen by foreign travellers throughout the history. Travellers interest in İstanbul was either based on an architectural interest or a technical trip while sometimes focused on the Ottoman Palace being full of mystical secrets for the European, the Sultan's life or sociocultural implications regarding the daily life of townspeople.

Swiss Ernest Mamboury came to İstanbul in 1909 for similar reasons and fell in love with this city and settled in İstanbul with his family. As a significant witness of the final period of the Ottoman Empire experiencing a major change and the early Republican years, he lived in İstanbul until the end of his life. He witnessed İstanbul's physical, economic, social and cultural transformation. For decades following the foundation of the Turkish Republic, he contributed to the nation building studies in this era with the effort to form a new national identity where history, art, archaeology and architecture were considered significant with a Kemalist point of view. Mamboury's contributions give us important clues in terms of understanding how the notions "nation-state" and "city" were shaped. Among the İstanbul surveys he carried out together with the local and foreign people of culture and science who contributed to the cultural milieu of the period, his most well-known work has been İstanbul Guide, published in 1925. This work written up in a transitional period where there was a transition from travel books to city guides bears the historical-sociological traces of its society. Accordingly, it has the character of a "social document," and an indispensable resource for sociology of knowledge and culture reflecting history and society. In terms of conservation of cultural heritage, it is one of the most important references for knowing and understanding İstanbul of the year 1925. The guide was updated and published six times and became a successful guide in terms of being a guidance for us to follow the phases the city went through between the years of 1925 and 1953.

Globalisation has reshaped the consumption culture and has led the managers to be in a

competition in order to earn commercial income from “Urban Culture” by including cultural structure in economic structure all around the world. Mamboury has performed important studies in terms of emphasizing İstanbul’s unique tourism value and potential and ensuring that Turkish art and history was understood by Westerners properly with the support of Turkish authorities.

Mamboury having a modest and extraordinary personality, he is specialized in classical archaeology and Byzantine architecture and at the same time he is a topographer, expert in documentation studies of Byzantine architecture. As a tireless wanderer and researcher who conducted studies concerning Ottoman art and the building of modern Turkey, he worked as a French, technical drawing and mathematics teacher at Galatasaray High School for almost thirty years.

Beginning the adventure of documenting city history in 1912 with his watercolour paintings in the research of French Jesuit Priest Guillaume de Jerpanion in and around Cappadocia, Mamboury proceeded with excavations and studied İstanbul and its surroundings incrementally. As of 1914, he has made significant contributions to reveal the works of, especially the Byzantine period. These works did not only give him the chance to engage with the Turkish intelligentsia of the era but also provided him with the opportunity to work with international specialists in various projects.

Even though Mamboury is still one of the researchers mostly referred to in Byzantine and İstanbul studies, it is surprising that there are a few studies conducted about him. Therefore, the aim is to study Mamboury’s life, his important works and his life within the frame of intellectuals he cooperated with in chronological order in the first part of this thesis. In addition, his contribution to the construction of “Nation-state” will be addressed with the concepts of “Urban Identity,” and “Urban Culture,”.

In the second part of the thesis, İstanbul Guide, which is his most well-known work will be discussed more elaborately.

Keywords: Ernest Mamboury, İstanbul, Urban Identity, City Guide, Tourism, Nation-state, Conservation

ÖNSÖZ

Bu tez konusunun belirlenmesinden başlayarak, tecrübesi ve öngörüsüyle beni yönlendiren, tüm yoğunluğuna rağmen bilgisini, emeğini, sabrını ve desteğini eksik etmeyen sevgili tez danışmanım Prof. Dr. Yonca Kösebay Erkan'a yürekten teşekkür ederim. Tez çalışmam esnasında görüş ve fikirlerini eksik etmeyen sevgili hocam Prof. Dr. Füsun Alioğlu'na tüm desteklerinden dolayı müteşekkirim. Yrd. Doç. Dr. Faruk Tuncer'e ve Prof. Dr. Hatice Kurtuluş'a görüşleriyle katkıda buldukları için teşekkür ederim.

Çalışmanın yoğun döneminde ailemin ve arkadaşlarımdan desteği benim için önemliydi, hepsine tek tek çok teşekkür ediyorum.

Zehra Zeynep Edremit

Nisan 2019

ŞEKİL LİSTESİ

- Şekil 2.1: Ernest Mamboury Yağlıboya Resim, Fotoğraf: Sarkis Baharoğlu (İstanbul'dan Göreme'ye Kültür Mirasımız, 1984).....7
- Şekil 2.1: Ernest Mamboury yağlıboya resim, Fotoğraf: Sarkis Baharoğlu (İstanbul'dan Göreme'ye Kültür Mirasımız, 1984).....8
- Şekil 2.3: Ernest Mamboury ve Ailesi, Atatürk Kitaplığı, E. Mamboury Arşivi.....9
- Şekil 2.4: E. Mamboury'nin H. E. Eldem'in "Camilerimiz" Kitabının Fransızca Çevirisi..... 11
- Şekil 2.5: De Jerphanion, Guillaume. Une Nouvelle Province De L'art Byzantin Les Eglises Rupestres De Cappadoce, Planches 2. Album, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris, 1928, S.132. 14
- Şekil 2.6: De Jerphanion, Guillaume. Une Nouvelle Province De L'art Byzantin Les Eglises Rupestres De Cappadoce, Planches 2. Album, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris, 1928, S.112. 15
- Şekil 2.7: Ernest Mamboury Büyük Saray'ı İncelerken IFEA Visual Archives..... 19
- Şekil 2.8: Mamboury, E., Eiegand, T., Die Kaiserpalaste Von Konstantinopel Hippodrom Und Marmara-Meer, Berlin- Leipzig 1934. 19
- Şekil 2.9: Saray Bölgesinin 1918 Yılında Çekilmiş Hava Fotoğrafı.1912 Yangının İzleri Görülmektedir. Sağda Saray Duvarı Ve Yukarıda Ayasofya. Sol Yukarıda Hipodrom, Sphendononin Üzerinde Ve Hipodrom'un Güneyinde Sultan Ahmed Külliyesi. Cami Ve Güneyinde Sarayın Önemli Bölümlerinin Üzerine Yapılan Arasta Çarşısı. Wolfgang Müller-Wiener, İstanbul'un Tarihsel Topografyası, S.230.20
- Şekil 2.10: 1912 Yangınından Sonra Büyük Saray'ın Kuzey Bölümüne Bakış, 1933'te Yanan Eski Adliye Sarayı İnşaata.W. Müller-Wiener, İstanbul'un Tarihi Topografyası, S.236.....21
- Şekil 2.11: Sarayın Kalıntılarının Kaynaklardan Günümüze Gelen Bilgilere Göre Yerlerini Belirleme Çalışması. Ö: 1:5000. Temeller Beyaz, Üst Yapı Kalıntıları Siyah, Geniş Tarama Sarayın 4. Yüzyılda Yayıldığı Alan, A Ve G Arası Harfler Mamboury-Wiegand Sınıflandırması. Plan 1917-1918 Yıllarının 1:2000 Ölçeğindeki Kadastrosundan Alınmadır. W. Müller-Wiener, İstanbul'un Tarihsel Topografyası, S.232..... 22
- Şekil 2.12: Ernest Mamboury Orijinal Büyük Saray Planı, Mamboury-Wiegand, Die Kaiser Palaste Von Konstantinopel, De Gruyter, Berlin, 1934.23
- Şekil 2.13: The Byzantine Legacy, Palace Of Mangana By Mamboury25
- Şekil 2.14: Ernest Mamboury'nin Yedikule Planı, Boğaziçi Üniversitesi Arşiv Ve Dokümantasyon Merkezi, Aziz Ogan Koleksiyonu.29
- Şekil 2.15: Ernest Mamboury'nin Yedikule Çizimleri, Boğaziçi Üniversitesi Arşiv Ve Dokümantasyon Merkezi, Aziz Ogan Koleksiyonu, Belge No: Ognist0501603. ...30
- Şekil 2.16: Ernest Mamboury'nin Yedikule Çizimleri, Boğaziçi Üniversitesi Arşiv Ve Dokümantasyon Merkezi, Aziz Ogan Koleksiyonu, Belge No: Ognist0501604. ... 30
- Şekil 2.17: Küçükçekmece Kazısı, Rhegium Şehri, Ernest Mamboury, Belleten, 1939, Sayı:10. 33
- Şekil 2.18: Aziz Ogan Regium Kazısı Açıklaması, Boğaziçi Üniversitesi Arşiv Ve Dokümantasyon Merkezi, Aziz Ogan Koleksiyonu.34

Şekil 2.19: Ernest Mamboury Galatasaray Lisesi Teknik Resim Çalışmaları: IFEA Exposition Mamboury, 2017, S: 15.....	35
Şekil 2.20: Kaib, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği, Taha Toros Arşivi, Çev: Zeynep Edremit.....	36
Şekil 2.21: Galatasaray Lisesi Öğretmenlerinin Bir Bölümü, Arka Sıra Ortada E. Mamboury.L'illustration De La Turquie Renovee, Paris, 1929, Kaib, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği, Taha Toros Arşivi, Belge No: 1582334010.	37
Şekil 2.22: L'illustration De La Turquie Renovee, Paris, 1929.Kaib, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği, Taha Toros Arşivi, Belge No: 1582334010.	37
Şekil 2.23: Eyice Ve Ernest Mamboury Vefatından Hemen Önce 9. Bizans Araştırmaları Kongresi, Selanik, 1953.	39
Şekil 2.24: Buondelmonti İstanbul Gravürü, 1422, İbb Atatürk Kitaplığı.....	42
Şekil 2.25: Vassore, İstanbul Ve Pera, 16. Yüzyıl, İstanbul Haritaları 1422-1922, Denizler Kitabevi.....	42
Şekil 2.26: Solda Blacherna Bölgesi, Ortada: Deniz Surları, Sağda: Kara Surları, E.Mamboury, İstanbul Rehberi, Fransızca İlk Baskı, 1925.....	50
Şekil 2.27: E. Mamboury Moğlova Su Kemerini İncelerken, İbb Atatürk Kitaplığı Arşivi.	51
Şekil 2.28: İstanbul Rehberi Fransızca İlk Baskısı (1925), Plan: Su Yolları, Taksimler, Bentler, S.186.	51
Şekil 2.29: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30-18-1-2, 93, 111, 6, 23.11.194.....	56
Şekil 2.30: Yeni Hamidiye Sanat Ve Zanaat Okulu, Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Merkezi. Belge No. Acf0037.....	56
Şekil 2.31: Arkeoloji Parkı Projesi, Henri Prost 1938. Plan, Parkın Genişletilmesini Gösteriyor; Arkeolojik İncelemeler İçin Ayrılan Alanlar Ve Yangınların Etkilediği Alanlar (Kaynak: Œuvre De Henri Prost 1960, 201).....	61
Şekil 2.32: Eminönü Meydanı Projesi, Çizim: Pierre Jaubert (H. Prost'un Asistanı), 1943 Académie De L'architecture Cite, 19. Siecle.	61
Şekil 2.33: Eminönü İstimlak Edilecek Adalar, Cumhuriyet, 2 Şubat 1938.....	62
Şekil 2.34: Aziz Ogan'ın Ernest Mamboury'e Yazdığı Mektup. Boğaziçi Üniversitesi Arşiv Ve Dokümantasyon Merkezi, Kişisel Arşivlerde İstanbul'un Bilim, Kültür ve Eğitim Tarihi, Aziz Ogan Koleksiyonu. Çev.: Azize Gelir Çebi.	64
Şekil 2.35: Solda: Union Suisse (İsviçre Birliği) Binası. Sağda: Ünlü Antropolog Prof.Pittard Onuruna Verilecek Yemek Ve Konferans Davetiyesi, İfea Exposition Mamboury, 2017, S:22	66
Şekil 2.36: Ernest Mamboury İsviçreli Bir Grupla Şehir Gezisinde, Atatürk Kitaplığı, Ernest Mamboury Arşivi.	66
Şekil 2.37: L'union Suisse'te (İsviçre Birliği) Bir Toplantı, Atatürk Kitaplığı, Ernest Mamboury Arşivi.....	67
Şekil 2.38: Ernest Mamboury'nin 25. Şubat.1944'te İsviçre Dışişleri Bakanı Mr. Bonnat'a Yahudileri Kurtarma Operasyonlarıyla İlgili Bilgilendirme Mektubu, İfea Sergi.....	68

Şekil 2.39: Mamboury'nin Çizimlerini Arkeoloji Müzeleri'yle Paylaşacağına Dair Prof. Baxter'ın Müzeler Müdürü Aziz Ogan'a Yazdığı Mektup. Boğaziçi Üniversitesi Dijital Arşivi Ognist0300203.....	70
Şekil 2.40: Üst Sol Ve Sağda E. Mamboury Orijinal Konstantin Sütunu (University Of Oxford, Last Statues Of Antiquities Database/ Lsa-2457; Alt Sol Ve Sağda Mamboury'e Göre Çizilmiş Konstantin Sütunu (Vakıf Restorasyon Yıllığı, 2012, S.9-12).....	71
Şekil 3.1: 1883 Orient Express Vagonu, C1 Wagon Lits Arşivi.	77
Şekil 3.2: Orient Express Afışı, https://Oggito.Blob.Core.Windows.Net/Images/Full/2016/2/Orient-Express	77
Şekil 3.3: Pera Palas, https://Www.Pingudumuzayede.Com/Images/Shop/9/Product/1159/136.Jpg	78
Şekil 3.4: Seyahat Acentası, https://Pbs.Twimg.Com/Media/Dskcanqw4aev0gq.Jpg ..	78
Şekil 3.5: Ernest Mamboury Turing Üyeleriyle, Atatürk Kitaplığı.	80
Şekil 3.6: Vieux Serail De Constantinople İsimli Topkapı Sarayı'nı Tanıtan Ernest Mamboury Filmi, İfea.....	81
Şekil 3.7: Ernest Mamboury İçişleri Bakanı Şükrü Kaya İle Gemlik'te, 1942, İbb Atatürk Kitaplığı	82
Şekil 3.8: Murray, Baedeker Ve Joanne Rehberleri.....	86
Şekil 3.9: A. Timoni "Grand Guide Dans L'interieur De Constantinople"	89
Şekil 3.10: Guide Joanne, 1886.....	90
Şekil 3.11: Solda Fuad Samih: İstanbul Et Ses Monuments, Sağda Mehmed Reşit Bey: Guide To Constantinople And Environs.....	91
Şekil 3.12: A. Saim Ülgen İstanbul Rehberi İçin Çalışmalar, Salt, A. S. Ülgen Arşivi .	92
Şekil 3.13: Ernest Mamboury'nin Rehberlerinin Kapakları	95
Şekil 3.14: Mamboury'nin "Guide Bleu" Serisinde Robert Boulanger İsmiyle Basılan "İstanbul Et Les Environs" Çalışmasının Kapağı.....	96
Şekil 3.15: Solda St. George'un Kolu, Sağda Prens Adaları, Altta Boğaziçi Harita Çizimleri.	100
Şekil 3.16: Marmara Denizi Ve Kıyısındaki Yerleşimler.....	100
Şekil 3.17: İstanbul Nüfus Dağılımı 1924.....	101
Şekil 3.18: İstanbul'un Hükümdarları Ve Eserleri, Tarihi İndeksi	104
Şekil 3.19: İstanbul'da Çok Rastlanan Tipler.....	106
Şekil 3.20: Gezi Programlarını Gösteren Sayfalar, S.96-97.	107
Şekil 3.21: Röper Noktalarının Kentte Dağılımı, S. 125.	107
Şekil 3.22: Tramvay Ağı Planı, S.129.....	108
Şekil 3.23: Mese Kuzey, Güney Aksı Ve Divanyolu. Mese-Divanyolu.....	109
Şekil 3.24: 1924 İstanbul'un Su Yapısının Planı.	122
Şekil 3.25: Kara Suru Kesit Çizimi.....	123
Şekil 3.26: Sur Kapıların Fotoğraflarından Örnekler.....	123
Şekil 3.27: Sur Planları	124
Şekil 3.28: Solda Aya İrini S.242, Sağda Bodrum Cami S.246.....	125

Şekil 3.29: Kariye Mozaikler.	126
Şekil 3.30: Ayasofya Planı.....	127
Şekil 3.31: Arkeoloji Müzeleri Planı	128
Şekil 3.32: Yeniçeri Müzesi Segilenen Mankenler Hakkında Bilgi	129
Şekil 3.33: Sur Kapılarınının Grekçe, Türkçe İsimleri Ve İşlevleri.....	129

TABLO LİSTESİ

Tablo 3.1: DİE, Türkiye İstatistik Yıllıklarına Göre 1950-1978 Yılları Turizm Verileri (Rakamlar yuvarlaklaştırılmıştır).....	83
Tablo 3.2: İstanbul'un 1840-1958 Yılları Arasında Yazılmış Rehber Kitapları Ve Yazarları, Sadece İstanbul'u Kapsayan Rehberleri, Ernest Mamboury Rehberleri, (Edremit, 2019).....	87
Tablo 3.3: Ernest Mamboury'nin Basılmış Rehberleri	93
Tablo 3.4: Ernest Mamboury'nin Basılmamış Rehberleri	94
Tablo 3.5: Tur Programlarını Gösteren Tablo (Edremit, 2019).....	113
Tablo 3.6: III. Bölüm Alt Başlık Gruplaması	121

HARİTA LİSTESİ

Harita 2.1: Façois Kauffer, İstanbul Haritası 1786 (İfea Harita Atölyesi).....	43
Harita 2.2: Hellert İstanbul Haritası, 1819 (İfea Harita Atölyesi).....	44
Harita 2.3: Ernest Mamboury, Constantinople'un 1453 Tarihli Fethinden Önceki Topografik Haritası 1929 (İfea Harita Atölyesi).	45
Harita 2.4: 1925 İstanbul Ernest Mamboury (İfea Harita Atölyesi).	46
Harita 2.5: 1929 İstanbul Ernest Mamboury (İfea Harita Atölyesi).	47
Harita 2.6: 1934 İstanbul Ernest Mamboury (İfea Harita Atölyesi).	48
Harita 2.7: 1951 İstanbul Ernest Mamboury (İfea Harita Atölyesi).	49
Harita 2.8: İstanbul Rehberi İngilizce Baskısı (1953), Plan Galata, S. 7.....	53
Harita 2.9: Terasman Duvarları, Deniz Surlarının, Dolgu Bölgeleri, Mamboury Haritası,1934.....	54
Harita 2.10: Ernest Mamboury'nin İstanbul Çalışmaları (Z. Edremit 2018).....	73
Harita 3.1: Röper Noktaları Güncel (Z. Edremit 2019).	110
Harita 3.2: B Turu, 1 Gün, Yaya Ve Tramvay (Z. Edremit 2018).....	116
Harita 3.3: C Turu 1 Gün Otomobil (Z. Edremit 2018).	117
Harita 3.4: D Turu 2 Gün Yaya Ve Tramvay (Z. Edremit 2018).....	118
Harita 3.5: H Turu 2 Gün Otomobil (Z. Edremit 2018).....	119
Harita 3.6: V Turu 8 Gün Sebest (Z. Edremit 2018).....	120
Harita 3.7: Ernest Mamboury, Turistik Tarihi Yarımada Haritası, İstanbul Touristique 1951.	132
Harita 3.8: Ernest Mamboury, İstanbul'un Turistik Haritası, İstanbul Touristique 1951	133

KISALTMALAR

A.B.D.	: Ana Bilim Dalı
Bkz.	: Bakınız
B.O.A.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DAİ	: Deutches Archaeologisches Institut
Ed.	: Editör
F.B.E.	: Fen Bilimleri Enstitüsü
Haz.	: Hazırlayan
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İFEA	: Institut Français d'Etudes Anatoliennes
s.	: Sayfa
TTOK	: Türkiye Turing ve Otomobil Klübü
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınlar
C.G.T	: Constantinople Guide Touristique (İstanbul Rehberi)
T.T.K	: Türk tarih Kurumu
T.Y	: Tarih Yok

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

Tarihi boyunca, farklı medeniyetlerin merkezi olan İstanbul'un, coğrafi konumunun da sağladığı avantajla sunduğu kültürel mozaik, yabancı seyyahların, arkeologların ve tarihçilerin ilgi odağı olmuştur.

Avrupa'nın Osmanlıya olan ilgisinin başlıca nedeni Doğu'nun mistik ortamı değildir elbette. XIX. yüzyılda, kişisel meraklarıyla veya çeşitli kurum ve kuruluşların maddi ve manevi destekleriyle İstanbul'a gelen gezginlerin yanı sıra, görevli olarak Osmanlı topraklarına gelen pek çok Avrupalı, din adamı, eğitmen, devlet adamı da bulunmaktadır. Yabancı kazı ekiplerine kazı izni verilmesi, bu topraklara olan arkeolojik ilgiyi oldukça arttırmıştır. Bunun yanısıra, Avrupalı gezginleri Osmanlı topraklarına çeken Oryantalizmin mistik cazibesini de göz ardı etmemek gerekmektedir.

Seyahatnameler, Osmanlı tarih yazımı sırasında başvurulabilecek kaynakların en önemlilerinden biridir. Bu eserler, yazarları ister yerli ister yabancı olsun pek çok yönden dikkatle incelenmeye değer bilgiler içermektedirler. Seyahatnamelerin tarihi kaynaklar olarak kabul edilme konusunda tartışmalar olsa da zamanın ve mekânın canlı bir betimi olmaları, yazıldıkları dönemin kültürel yapısını yansıtmaları ve bize tarihe farklı bir açıdan bakma olanağı vermeleri nedeniyle her zaman dikkat çekmişlerdir. Bu bağlamda kaynak olarak seyahatnamelerin Osmanlı kent tarihçiliği açısından daha da önem kazandıkları görülmektedir.

Özellikle XVII. yüzyıldan itibaren Batı'nın Doğu algısı değişmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren Batılı seyyahlar karşılarında Avrupa'daki gelişmeler karşısında durağan ve atıl kalmış bir Doğu bulmaya başlayacaktır (Üçel-Aybet, 2018, s.16). Diğer bir ifade ile Batı'nın gözünde ilerleyen dönemlerde daha da belirginleşen bir egzotik *Şark* kavramı ortaya çıkacaktır.

Oryantalizm¹ denilen bu düşünce biçimi Doğu ve İslam dünyasını keşif amaçlı akademik bir disiplin olarak ortaya çıksa da zamanla araştırmaların bu objektiflikten uzaklaşarak, Batıların İslam dünyası karşısındaki tavırlarını belirten genel bir terim olarak benimsenmiş olduğu görülür (Köse-Küçük, 2015, s:110). Oryantalizm akımının bir başka önemli etkisi, dünyada arkeoloji ve müzecilik alanındaki gelişmeleri hızlandırmasıdır. 19. yüzyılda, Fransa, Almanya, İngiltere ve Amerika'da arkeoloji okulları ve enstitüleri açılmıştır. Bu dönemde Osmanlı devletinde de müzecilik ve arkeoloji çalışmaları başlamıştır (Kundakçı, 2002, s.1085).

20. yüzyılda en üst düzeye ulaşan sömürgecilik ve emperyalizm, seyahatnamelerin yapısını da değiştirmiş, demiryolları ve buharlı gemilerle birlikte seyahat koşullarının iyileşmesi, Doğu-Batı karşıtlığını da güçlendirmiştir. Genel olarak seyahatnamelerin yazılmasında diplomatik bir görev, hac, misyonerlik faaliyetleri, ticari seyahatler, askeri seferler ve bilimsel nedenlerin ön plana çıktığı görülmektedir.

Bunun yanında XVIII. yüzyılın sonlarına doğru bilimsel disiplinlerin özgün alanlarına çekilmeleriyle beraber klasik dönemdeki seyyah yerini jeolog, coğrafyacı, arkeolog ve tarihçi gibi bilimsel disiplinlerden gelenler kişilere bırakmıştır. Bu bağlamda daha önemli ve bilimsel verilere dayalı eserler ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2013, s.590).

XIX.yüzyılın başlarından itibaren, İstanbul'un gördüğü ilgi katlanarak artmaya başlamış, karada demiryolları, denizde de buharlı gemilerin yaygınlaşması, en önemlisi İmparatorluğun batıya açılmasıyla öne çıkan diplomatik ilişkiler bu yoğunluğun önemli sebepleri olmuştur. Bu yoğunlukla birlikte, Avrupa'nın seyyah ulusları olan İngiliz ve Almanlar tarafından ilk turistik rehber kitaplar basılmaya başlanmıştır (İnal, 2014, s.277).

¹ Oryantalizm: Din, dil, bilim, düşünce, sanat, tarih gibi alanlarda Doğu dünyasını inceleyen ve Doğu hakkında değer yargıları üreten Batı kaynaklı kurumsal faaliyetOryantalizm bir düşünce biçimi ve uzmanlık alanı olması itibariyle ilk olarak Avrupa ve Asya arasında değişken tarihsel ve kültürel ilişkiyi, ikinci olarak XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren çeşitli Doğu kültürlerinin ve geleneklerinin incelenmesinde uzmanlaşmayı ifade eden Batı'daki bilimsel disiplini, üçüncü olarak da dünyanın Doğu olarak isimlendirilen bölgesi hakkındaki ideolojik varsayımları, imgeleri ve hayali resimleri içerir (TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:33, s:428).

Osmanlı modernleşmesi, genç Cumhuriyete parlamento, siyasal parti kadroları, basın gibi siyasal kurumların yanında müzeler gibi kültürel kurumlar ve modern eğitim kurumlarını miras bırakmıştır. Cumhuriyet ilk anda eğitim sistemini, üniversiteyi, yönetim örgütünü, mali sistemini Osmanlı modernleşmesinden miras almıştır. 19. yüzyıl bütün Osmanlı toplumunun en hareketli, en sancılı dönemlerinden biridir ve geleceği hazırlayan en önemli olaylar ve kurumlar bu dönemin tarihini oluşturmuştur. Bu dönemi izleyen erken Cumhuriyet dönemi, ulusun inşası konusunda önemli ilklere imza atmış, bunu gerçekleştirirken Osmanlı aydınlarının yanı sıra yabancı uzmanların bilgisinden ve tecrübelerinden çokça faydalanılmıştır. Bu yabancı uzmanlardan biri olan İsviçreli Ernest Mamboury, 1909 yılında İstanbul'a bir seyyah merakıyla gelen ve 1953 yılında ölümüne kadar bu şehirden kopamayan, tüm bu değişimlere tanıklık ederken kent tarihine ilişkin katkıları, günümüzde, yeteri kadar tanınmayan, yorulmaz bir araştırmacıdır.

1.1. Amaç

Bu çalışmanın amacı Ernest Mamboury'nin, İsviçreli bir eğitmen olarak, modernleşme sürecine girmiş olan Türkiye'de yaptığı çok yönlü çalışmalarını ortaya koymaktır. İstanbul için yazılmış kent rehberleri arasında hem içerik hem de metot olarak hala en başarılı olan kaynak olarak görülen bu eseri incelerken rehber kitapların önemini vurgulaması da amaçlanmıştır. Mamboury hem Bizans hem de İstanbul hakkında yaptığı onca detaylı araştırmaya, renkli sosyal yaşamına rağmen hakkında derinlemesine bir araştırma yapılmamıştır. Bu tez çalışması Mamboury'nin kent tarihi yazımına olan katkılarını, ulus inşası çabaları kapsamında Bizans ve Türk kültürüne ait yaptığı belgeleme çalışmalarının kendi dönemi için olduğu kadar günümüz kent koruma çalışmaları için önemini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bunu araştırırken ülke tarihinde modernleşme ve savaşlarla başlayan hareketli değişim yıllarına dair bir bakış sunmaktır.

1.2. Kapsam

Çalışma, Ernest Mamboury'nin yaşamı, Osmanlı ve erken Cumhuriyet yıllarında yapmış olduğu, klasik arkeoloji ve Bizans mimarisi hakkında belgeleme çalışmalarını,

yabancı ve türk arkeologlarla Bizans dönemi eserlerinin ortaya çıkarılmasındaki rolünü kapsamaktadır. Mamboury'nin belgelemeye verdiği önemi haritaları, mimari çizimleri ve fotoğraflarıyla desteklenmiştir. Mamboury'nin Türkiye'de yaşadığı sürede eğitimciliğini ve ulus inşası çalışmalarına verdiği destek incelenmiştir. İkinci bölümde en önemli eseri İstanbul Rehberi ve koruma için kaynak değeri çerçevesinde İstanbul'un son yüzyılda geçirdiği değişikliklere dair bir belge olarak odaklanılmıştır. Ernest Mamboury'nin Ankara Rehberi ve Prens Adaları Rehberi bu tezin kapsamında ele alınmamıştır. Araştırmacının başka rehberler hazırlamış olduğunu bilinmesine rağmen, basılmadıkları için tespit edilememiştir.

1.3. Yöntem

Tez çalışması Mamboury'nin hayatını dönemin aydınları ile kurduğu iş birlikleri üzerinden ve doğrudan kendi eserlerine dayanarak olmak üzere iki bakış açısıyla ele alınmıştır.

İlk bakış açısına göre, Ernest Mamboury'nin ülkemizde geçirdiği uzun yıllara ve dönemin önemli aydınlarıyla yaptığı çalışmalara rağmen, hayatı ve eserleri hakkında ulaşılan kaynakların azlığı çalışmanın en zorlayıcı tarafı olmuştur. Mamboury hakkında Prof. Semavi Eyice'nin birkaç makalesi dışında yazılı kaynak bulunmamaktadır. Bu yüzden çalışmada daha çok gazete arşivlerinden ve çağdaşlarıyla ortak yaptığı çalışmalardan faydalanılmıştır. İkinci bakış açısında ise araştırmacının ilk sırada İstanbul rehberi olmak üzere, kendi eserleri incelenerek çalışma tamamlanmıştır.

Araştırmacının hayatı hakkında Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü İFEA'nın 2017'de Galatasaray Lisesi ile birlikte hazırladığı "Galatasaray Lisesi'nde Sıradışı Bir Öğretmen Ernest Mamboury 1878-1953" isimli sergi, rehber niteliği taşımış ve çok faydalı olmuştur.

Mamboury'nin eserlerine odaklanan ikinci bölüm, 1925 yılında basılan "Constantinople Guide Touristique" adlı İstanbul Rehberi'ne odaklanmaktadır. Rehber ilk olarak Fransızca ve Osmanlıca basılmıştır. 1929 ve 1934'te Fransızca olarak ikinci ve üçüncü baskılarını yapmıştır. Ayrıca 1926 yılında İngilizce, 1930 yılında Almanca olarak basılmıştır. 1951 ve 1953 yıllarında Fransızca dört ve beşinci baskılarını yapan rehber

kentteki yenilikleri takip ederek içeriğine yansıtmiştir. Bu yüzden her farklı basım birçok değişiklik içermektedir. Eserin Latin harfleriyle Türkçe baskısı ise hiç gerçekleşmemiştir.

Eserin tüm baskıları nadir kitap kategorisindedir. Bu tez çalışması 1925 Fransızca basımı rehber baz alınarak hazırlanmıştır, ayrıca 1951 basımı Fransızca basımı da karşılaştırma amacıyla kullanılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ERNEST MAMBOURY

2.1. Hayatı

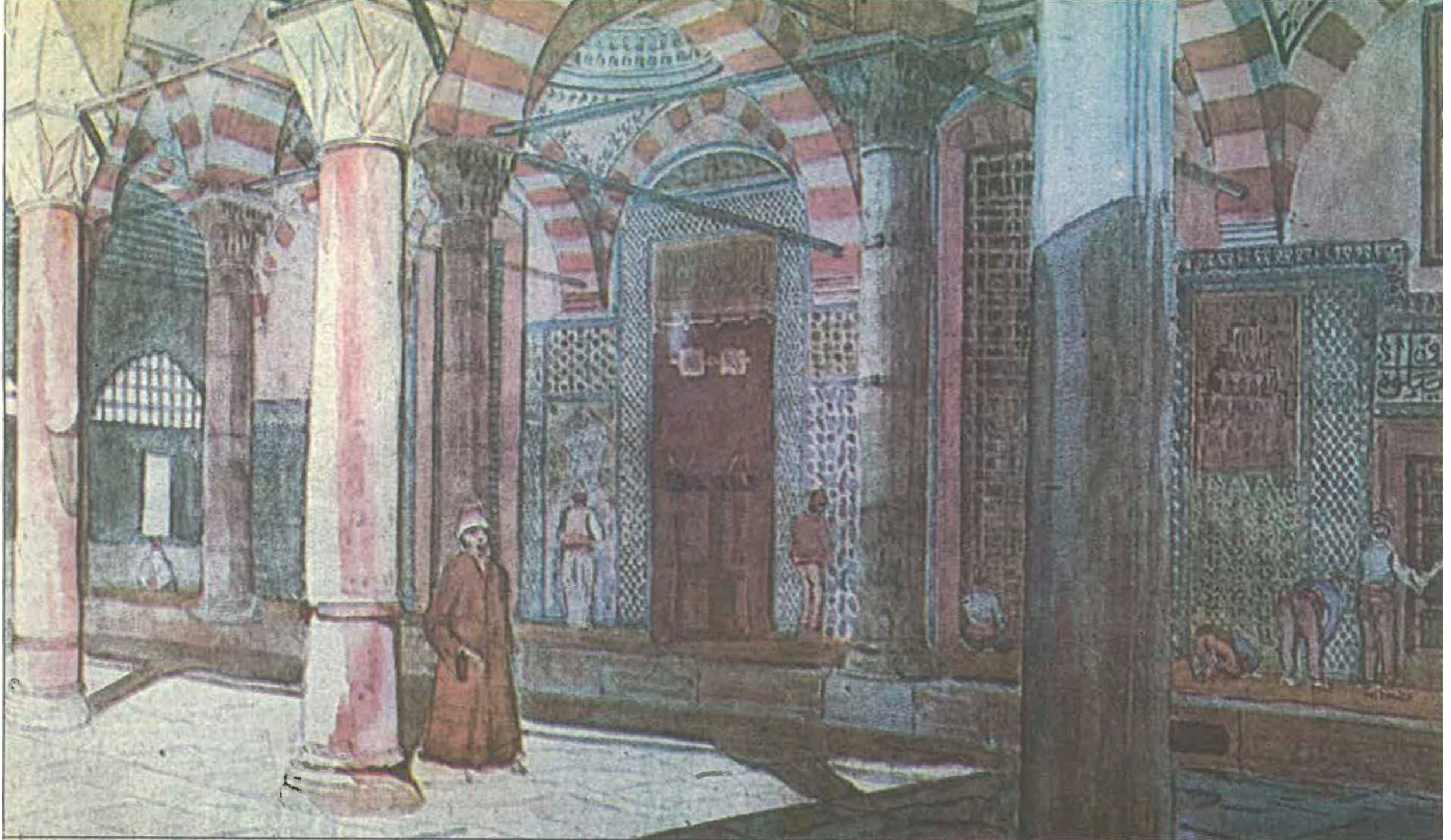
1878 yılında İsviçre'nin Nyon şehrinde doğan Ernest Mamboury, 1903'te burslu olarak okuduğu Cenevre'deki Ecole des Arts Industriels'den mezun olmuştur (Galatasaray'da 25 yıl, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği Taha Toros Arşivi, s.15). Bu okulda, daha sonraki kariyerinde kullanacağı heykel, seramik, kalıp çıkartma, teknik resim, rölöve, bronz işleme, kuyumculuk gibi temel eğitimleri almıştır (Eyice, 1953, s.67).

1905-1907 yılları arasında sırasıyla Ecole des Beaux Arts de Paris (Paris Güzel Sanatlar Okulu) ve Academie Julian'da (Julian Akademisi) eğitim gören Mamboury, 1909 tarihindeki ilk İstanbul seyahatine kadar Lozan'da resim dersleri vermiştir. 1907'de Leonie Raboud ile evlenmiş, 1908'de ilk oğlu Leonard, 1912'de ikinci oğlu Renee Cemil, daha sonra 1918'de diplomat olan küçük oğlu William dünyaya gelmiştir (Şekil 2.3).

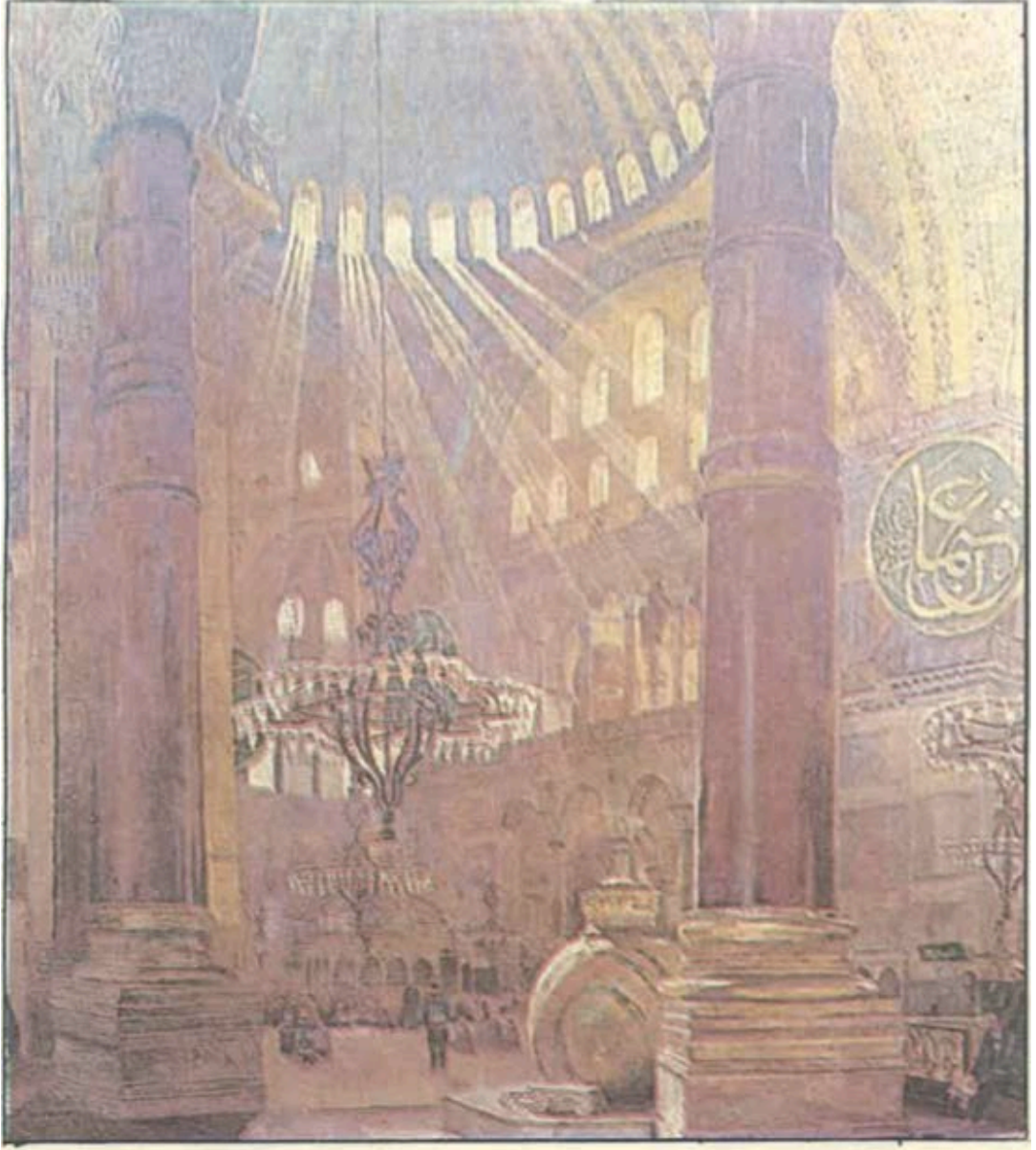
Ernest Mamboury Kasım 1909'da İstanbul'a turistik amaçla gelmiş ve şehrin büyümesine kapılarak İsviçre'de ki hayatını bırakıp ailesiyle İstanbul'a yerleşmiştir.

Mamboury ve ailesi İstanbul'a ilk geldiklerinde Galata'da Galip Dede Sokağı'nda bir apartman dairesinde ikamet etmiş daha sonra ise Cihangir'de ilk olarak Şimşir Sokak, No:10 Cihan Palas'ta, daha sonra uzun yıllar Susam Sokağı'nda yaşamışlardır².

² Atatürk Kitaplığı, Ernest Mamboury Arşivi, aileye gelen kartpostallar üzerinde ki adreslerden takip edilmiştir.

Şekil 2.1: Ernest Mamboury yağlı boya resim, Fotoğraf: Sarkis Baharoğlu, *İstanbul'dan Göreme'ye Kültür Mirasımız*, 1984.

Şekil 2.2: Ernest Mamboury yağlıboya resim, Fotoğraf: Sarkis Baharoğlu (İstanbul'dan Göreme'ye Kültür Mirasımız, 1984).

Şekil 2.3: Ernest Mamboury ve Ailesi (İFEA, 2017, s.16).

1909-1911 yılları arasında Galata Merkez Ermeni Okulu'nda, 1911-1918 yılları arasında da İmparatorluk Sanat ve Meslek Okulu'nda (L'Ecole İmperiale des Arts et des Metiers / Leon Faure Okulu) çalışmış, öğretmen olarak geçimini sağlamıştır (İFEA, 2017, s.1).

Bir yandan öğretmenlik yaparken aynı zamanda mükemmel bir topograf ve iyi bir teknik ressam olduğundan, yabancı arkeologların belgeleme için ilk aradıkları kişi olmuştur (Eyice, 1953, s.51). 1912'de Cizvit Guillaume de Jerphanion ile Kapadokya bölgesinde arkeolojik çalışmalara katılmıştır. Bu çalışmanın kitabının yayınlanması uzun yıllar almıştır³.

Ardından 1918'de Alman arkeolog Theodor Wiegand ile Hipodrom üzerinde çalışmalar yapmışlar ve bunu 1934 yılında yayınlamışlardır⁴.

³ De Jerphanion, Guillaume. Une Nouvelle Province de L'Art Byzantin Les Eglises Rupestres de Cappadoce, Librarie Orientaliste Paul Geuthner, Paris, 1925-1947.

⁴ Mamboury, Ernest; Wiegand, Theodore. Die Kaiser Palaste von Konstantinopel, de Gruyter, 1934.

1918 yılından başlayarak l'Union Suisse d'İstanbul'un (İstanbul İsviçreliler Birliği) başkanlığına seçilmiş ve bu görevi 1930 yılına kadar sürdürmüştür. 1921-1923 yılları arasında Fransız arkeolog Robert Demangel ile Sarayburnu'nda Mangana kazılarına katılmıştır⁵.

13 Nisan 1923'te "Galatasaray Konferansları" kapsamında Kapadokya üzerine bir konuşma yapmış ve aynı yıl Galatasaray Lisesi'nde ders vermeye başlamıştır. 1951 yılında emekli olana kadar Galatasaray Lisesi'nde çalışmaya aralıksız devam etmiştir.

Eşzamanlı olarak Lykion, Merkez, Zappion ve Hamalbaşu Rum Liseleri'nde, Katolik Ermeni Okulu, Alman Lisesi ve Musevi Lisesi'nde de Fransızca ve resim dersleri vermiştir (Galatasaray'da 25 yıl, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği Taha Toros Arşivi, s.16).

1925 yılında Türk Seyyahin Cemiyeti'nin katkılarıyla ilk İstanbul Rehberi'ni yayımlamıştır (Eyice, 1953, s.52)

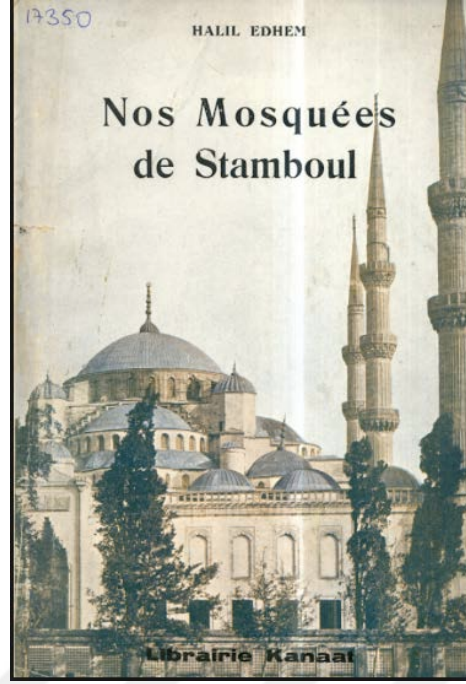
Yoğun bir sosyal yaşamı olan Mamboury 1926 ve 1927 yıllarında İsviçre diplomatik misyonu başkanlığını üstlenmiştir (İFEA, 2017, s.1).

Ernest Mamboury 1934 yılında modern müzeciliğin kurucusu Halil Ethem Eldem'in "İstanbul'un Camileri" kitabının Fransızca çevirisini yapmıştır⁷ (Şekil 2.4). 1937 yılında ise Türkiye'nin ilk arkeologlarından ve müzeci Aziz Ogan'la birlikte Küçükçekmece'deki antik Rhegion kazılarını yürütmüştür.

Yine aynı yıl Halil Ethem Eldem ile birlikte Yedikule ve Topkapu Sarayı kazılarını gerçekleştirmiştir.

⁵ Demangel, Robert; Mamboury, Ernest. Le Quartier des Manges et la Premiere Region de Constantinople, de Boccard, Paris, 1939.

⁶ Halil, Edhem Eldem. Nos mosquées de Stamboul, Stamboul, Librairie Kanaat 1934.

Şekil 2.4: E. Mamboury'nin H. E. Eldem'in "Camilerimiz" kitabının Fransızca Çevirisi.

Türkiye Turing ve Otomobil Klübü onursal üyesi olan Mamboury ayrıca Paris Ticari Coğrafya Derneği'ne de üye olduğu bilinmektedir.

Nisan 1953 yılında Selanik Bizans Araştırmaları Kongresine katılan Mamboury, İstanbul'a dönmüş ve yetiştirme sözü verdiği Türkiye Rehberi ile ilgili çalışmaya devam etmiştir. İlerlemiş yaşına rağmen inanılmaz bir hızla çalışması ve uzun, yorucu gezilerine yürüyerek devam etmesi sonucunda hastalanmıştır. 23 Eylül 1953'te hayata gözlerini yummuş ve çok sevdiği İstanbul'da Feriköy Protestan Mezarlığı'na defnedilmiştir (Eyice, 1953, s.52)

2.2. Guillaume de Jerphanion ve Erken Hıristiyanlık Eserlerinin Belgelenmesi

Guillaume de Jerphanion 1877'de Güney Fransa'nın Var ili sınırları içindeki Pontevés şatosunda dünyaya gelmiştir. Koyu Katolik bir aileye mensuptur ve dedesi Amiral de Lyle-Taulane gibi denizci olmak için Manş denizindeki İngiltere'ye ait Jersey adasında Cizvitler'in kurdukları denizcilik okuluna gitmiştir. Bir süre sonra bu okulu yarım bırakarak Cizvit rahibi olmayı tercih etmiştir. Rahip olduktan sonra Marsilya'da iki yıl temel eğitim görmüş 1903 yılında, Cizvit tarikatının prensiplerini yaymak üzere Anadolu'ya gönderilerek Tokat'taki Katolik kolejinde görevlendirilmiştir (Eyice, 2001,

s.579).

Cizvitlerin evangelizasyon⁸ taktikleri özellikle eğitim ve sağlık kuruluşları aracılığıyla civar köy ve kasabaların halkıyla yakın ilişkiler kurulmasına dayanmaktaydı. Rahipler, bu ilişkilerle ve kişisel örneklikle Hıristiyanlığın ve Batı uygarlığının üstünlüğünün kanıtlanmasına çalışmaktaydılar. Osmanlı'nın ulaşamadığı bu ücra ve gelişmemiş bölgelerde cizvitler tarafından açılan okul, dispanser gibi kurumları da karşılıksız hizmet vermişlerdir (Luisier, 1998, s.783-794).

Cizvitlerin diğer bir özelliği ise hizmet verdikleri bölgenin tarihine ve sosyo-kültürel özelliklerine samimi bir ilgi duymaları olmuştur. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında tarıkata ait özel okullarda çok iyi beşeri eğitim gören rahiplerden bazıları, tarihi ve etnografik kaynak değerine sahip bakış açısına ve gözlem yapma yeteneğine sahip kişiler olarak yetişmişlerdir. Bu bakış açısı kendi dinsel dünya görüşleri çerçevesinde olsa da teoloji sınırlarını aşan bilim dallarında otorite olarak kabul gördükleri de olmuştur. Bunun ilk akla gelen örneği Guillaume de Jerphanion olmuştur (Chochiev, G. 2018, s.207).

Tokat'ta Türkçe ve Ermenice'yi öğrenen Jerphanion 1911'de rahip Joannes Gransault ile tanışmış ve onun aracılığıyla izin alarak yan bir uğraş olarak Ürgüp çevresinde arkeoloji ve sanat tarihi araştırmalarına başlamıştır. Jerphanion'un bu araştırmalarına adı açıklanmayan, fakat büyük ihtimalle varlıklı bir kadın olan annesi ve Fransız coğrafya kurumu tarafından maddî destek sağlanmıştır. Matematik ve harita bilgisine sahip olan Rahip Ürgüp dolaylarında araştırmalar yaparken bir taraftan da öğrencilerinden bir Ermeni'nin rehberliğinde Kayseri-Samsun bölgesinin haritasını çıkarmış ve bunu dört pafta halinde yayınlamıştır⁹. Bu haritalarla, Alman coğrafyacısı Heinrich Kiepert'in Anadolu ve yine Alman subay-haritacısı W. von Diest'in Kuzey Anadolu haritalarını tamamlamıştır. Jerphanion bu çalışmalarıyla muhtemelen Fransız genel kurmayının isteğini de karşılamıştır (Eyice, 2001, s.580).

1912'de başlayan belgeleme odaklı bu iş birliği Mamboury'nin, Kapadokya bölgesindeki tuf kayalara oyulmuş kilise ve manastırların iç yüzeylerindeki freskoların

⁸ İncili öğretim ve hıristiyanlığa döndürme.

⁹ Carte du Bassin Mœyen du-Yechil Irmağ, Paris 1913.

sulu boya kopyalarının çıkarmak şeklinde özetlenebilir (Şekil 2.5, 2.6). Jerphanion daha önce 1907 ve 1911’de bölgede incelemeler yapmış ve bütün freskoları fotoğraflamıştır. Bu fotoğrafları bilim çevrelerinde paylaşmış ve çok büyük ilgi görmüştür. 1912’de Ernest Mamboury ile yola çıkmasının sebebini şu şekilde açıklamıştır (Ruggieri, 2010, s.128):

“1907 ve 1912’de yaptığım seyahatlerden getirmiş olduğum fotoğraf koleksiyonlarımı görmüş olanlar, bunların arasında renkli röprodüksiyonların olmayışından dolayı haklı bir üzüntü duydular. İşte bunun içindir ki bu defa, İstanbul’da oturan ve Osmanlı devletinin belli başlı okullarında resim ve desen öğretmenliği yapan İsviçre tebalı bir ressamı, Ernest Mamboury’yi yanıma aldım.”

Mamboury tarafından asılları veya çok az küçültülmüş şekilde yapılan bu kopyalar için de Jerphanion, fikrini şöyle belirtmiştir:

“Bunların asıllarına sadakat derecelerini methetmek bana düşmez...Herkesden fazla bu hususta selahiyet sahibi olan İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü mensuplarının fikirlerini bildirmeyi kâfi görmekteyim; bunlar asıllarını görmedikleri halde, kopyaların sadakatinden emin bulduklarını idade etmişlerdir” (Eyice, 2015, s.1055).

Jerphanion’un bu kitabı¹⁰ otuz yıl gibi uzun bir sürede tamamlanmış, dört cilt metin ve üç in-folio albümden oluşmuştur.

1948’de Jerphanion’un ölümünden sonra Papalık Şark Enstitüsü Bizans Arkeolojisi ve Tarihi Bölümü’nün başkanlığını devralan Ruggieri, ikilinin yakın dostluğundan ve Mamboury’nin mükemmel çalışmalarından söz etmiştir. (Ruggieri 2010, s.130).

¹⁰ De Jerphanion, Guillaume. Une Nouvelle Province de L’Art Byzantin Les Eglises Rupestres de Cappadoce, Planches 2. Album, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris, 1925-1942.

Şekil 2.6: De Jerphanion, Guillaume. Une Nouvelle Province de L'Art Byzantin Les Eglises Rupestres de Cappadoce, Planches 2. Album, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris, 1928, s.112.

Mamboury'nin çizimlerinden bazıları hala Papalık Şark Enstitüsü arşivlerinde iyi durumda saklanmaktadır. Hatta yine enstitüde saklanan 1925 basımı "Constantinople Guide Touristique" adlı rehber kitabını Jerphanion'a adadığını söylemiştir. Eser'in başında şöyle yazmaktadır:

"Au R.P. de Jerphanion.En Souvenir d'un travail et d'un voyage en commun.

Constantinople le 12-10-1925."

"R.P. de Jerphanion'a: Birlikte çalışmanın ve seyahat etmenin anısına.

İstanbul, 12 Ekim 1925."

Jerphanion'un Kapadokya'daki anıtsal mimarinin çok sayıda farklı disiplin tarafından incelenmesi konusundaki katı prensipleri, detaylı çizim, plan, katalog ve fotoğraflarla desteklenmesi gerekliliği konusundaki titizliği daha sonraları uzun yıllar vereceği Bizans Arkeolojisi derslerinin temelini oluşturmuştur. Jerphanion 1917 yılında Papa 15. Benedictus'un emriyle kurulan Papalık Şark Enstitü Bizans Arkeolojisi ve Sanatı başkanlığını yürütmek için Roma'ya dönmüştür (Ruggieri, 2010, s.148).

1925-1927 yılları arasında "Küçük Asya" dediği Ankara ve Pontus bölgesine geri dönmüş ve bu dönemde de Bizans Tarihi, Arkeolojisi ve Epigrafisini öğretmek konusunda kendi metodolojisini geliştirmiştir. Bu metodoloji daha sonraları "Arkeolojik Akademiler"¹¹ adı verilen bir öğretim sistemi olarak hayata geçmiştir.

Bu tekniğin sistematüğünü, başyapıtı "Bizans Sanatının Yeni Bir Eyaleti: Kapadokya'nın Kaya Kiliseleri" nin birinci cildinin uzun giriş bölümünde anlatmıştır. Jerphanion'un matematik eğitimine bağlanılan bu özgün tavır, çalışma yöntemleri, mesafeler, yön tarifleri, ölçüm aletleri ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır (Ruggieri, 2010, s.132).

Jerphanion sadece 1940 ile 1946 arasında II. Dünya Savaşı nedeniyle Fransa'da ikamet etmek zorunda kaldığı dönem dışında kendini "Küçük Asya" ya adamıştır (Ruggieri, 2010, s.133).

¹¹ Jerphanion Bizans Tarihi, Arkeolojisi ve Epigrafisini öğretmek için kendi metodolojisini geliştirmiştir. Bu metodolojiye "Arkeolojik Akademiler" adını vermiştir. Bu dersleri öğrencilere anlatı yerinde inceleme ve açıklama yaptıkları bir sistem olarak özetlemiştir.

Küçük Asya'nın Bizans mirası dışında onu saran kültürel ortamın her ayrıntısıyla ilgilenen Jerphanion, Pontus ve Kapadokya'daki Selçuklu anıtları, Toroslar'daki Hitit kalıntıları veya İstanbul'daki Osmanlı camileri, anıtsal mezarlar ve hanlar için de aynı titizlikle çalışmıştır. Ona göre, Hitit, Helenistik, Roma, Selçuklu veya Osmanlı hepsinin korunmaya ve belgelenmeye aynı derecede hakkı vardır. Kişi veya anıt kendi ülkesinin sınırları dahilindedir, ona hayat veren coğrafya ve insan varlığı ile hareketlenir (Ruggieri, 2010, s.145-146).

Ernest Mamboury'nin de bir parçası olduğu Kapadokya ekibinin en önem verdiği nokta aşırı doğruluk olmuştur, Jerphanion bir levha veya çizimde duvarda görülen verinin tıpkısı yer almalıydı, güzel bir freskonun simetrik veya zarif rekonstrüksiyonu değil (Ruggieri, 2010, s.148).

Jerphanion, Kapadokya'da 1907'de başladığı çalışmalarını sürdürürken, 1911'de şu sözlerle anıtların kötü durumlarından bahseder:

“Bu işin acilen sürdürülmesi gerekiyordu. Aslında, ilk seyahatimden sonra, bozulmalarda büyük bir artış olmuştu. Kiliseler tamamen terk edilmiş. İçine kim girebiliyorsa, çiftçiler, çobanlar, hepsinden de çok oğlan çocukları, duvarlardaki, resimleri tahrip etmekten zevk alıyor. Görünüşe göre gezginlerin bu anıtlara duyduğu ilginin aynısı, yöre sakinlerini onları tahrip etme yönünde etkilemiş gibi.” (Ruggieri, 2010, s.148).

Guillaume de Jerphanion, tam 25 yıl sonra tahribat konusunu tekrar gündeme getirir:

“1927'de, savaştan önce hala kullanımda olduğunu bildiğim kiliseleri tekrar ziyaret ettim. Kapıları kırılmış, ikonostasisleri ve altarı kırılmış, ikona ve kandil parçaları yerlerde idi. Eski olsun, yeni olsun duvar resimleri kazılmış, taşlanmıştı. Bin yıllık bir tarihin silinmesinin son sayfasıydı bu.” (Jerphanion, 1938, s.207).

Jerphanion'un Türkiye'deki çalışmaları sırasında çektiği, fakat çok azını yayımladığı yüzlerce fotoğraf ancak ölümünün ellinci yıl dönümü (1997) nedeniyle Roma'da düzenlenen bir sergide gün ışığına çıkmış ve bunların büyük bir kısmı yine aynı yıl V. Ruggieri tarafından onun hakkında çıkarılan bir kitapta yer almıştır¹².

¹² Ruggieri, V. Guillaume de Jerphanion et la Turquie de jadis, Soveria Mannelli, Rubbettino Editore (2002).

Sivas, Tokat, Amasya ve Kayseri bölgelerine ait olan ve tarihî eserlerin yanı sıra günlük hayatı, insan tipleri ve giyimlerini de yansıtan bu resimler birer belge niteliği taşımaktadır (Eyice, 2001, s.80).

Guillaume de Jerphanion hayatının 30 yılından fazlasını harcadığı kitabı yayımlandıktan sonra yaptığı titiz çalışma onu dönemin sayılı Bizans sanatı araştırmacılarının arasına sokmuştur. Ayrıca Jerphanion, Anadolu Hıristiyan arkeolojisinin uzmanı olmakla birlikte Türkiye'nin geniş bir kesiminin haritasını çıkarmış, birçok yerleşim merkezinin tarihî adını tespit etmiş ve bazı Türk İslam eserlerinin yaklaşık 100 yıl önceki durum ve özelliklerini ortaya koymuştur.

1985 yılından itibaren UNESCO Dünya Miras Listesi'nde bulunan Kapadokya bölgesinde yapılan bu ilk çalışma, Hıristiyan dünyasının tüm ilgisini bu bölgede toplamıştır.

Ernest Mamboury'nin Jerphanion ile karşılaşması meslek hayatına yön verecek olan dönüm noktası olmuş, bu çalışmalar sırasında engin Bizans ve arkeoloji bilgisi olan Jerphanion, ona bu konuda rehber olmuştur. Rahibin doğru belgelemeye verdiği önemin izleri Mamboury'nin daha sonra yapacağı tüm çalışmalarda ilk göze çarpan nokta olmuştur.

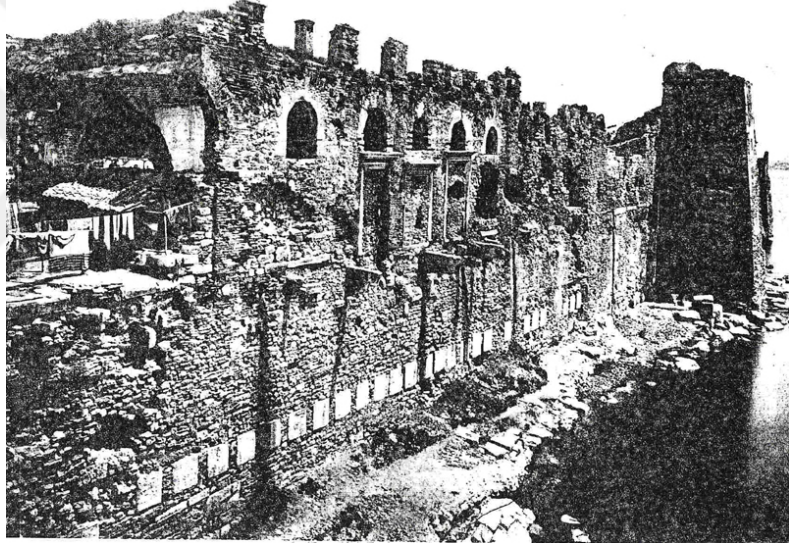
2.3. Bizans Arkeolojisi Çalışmaları

2.3.1 Theodor Wiegand (1864-1936) ile Büyük Saray

İstanbul'u inceleyen araştırmacılar arasında Bizans imparatorlarının Büyük Sarayı ve Ayasofya Kilisesi'nin dış cephesi her zaman önemli bir rol oynamıştır. Ayasofya'da, Sultan Abdülmecid Dönemi'nde, 1847-1849 yılları arasında, İsviçreli Fossati Kardeşlere kapsamlı bir onarım yaptırılmıştır. Ayasofya ayrıntılı bir biçimde incelenmiş ve belgelenmiştir. Fakat Büyük Saray için aynı belgeleme henüz söz konusu değildir. Yüzyıllar süren yağmalama ve yapılan inşaatların ardından 1912-1913 yıllarında yaşanan iki büyük yangın, Sultanahmet ile Marmara kıyısının daha ayrıntılı incelenmesine olanak tanımıştır (Bahrani, Çelik, Eldem, 2011, s.203-204).

Şekil 2.7: Ernest Mamboury Büyük Saray'ı incelerken (İFEA, 2017, s.10).

Şekil 2.8: Mamboury, E., Eiegand, T., Die Kaiserpalaste von Konstantinopel Hippodrom und Marmarameer, Berlin- Leipzig 1934.

Şekil 2.9: Saray bölgesinin 1918 yılında çekilmiş hava fotoğrafı.1912 yangının izleri görülmektedir. Sağda Saray duvarı ve yukarıda Ayasofya. Sol yukarıda Hipodrom, Sphendonenin üzerinde ve Hipodrom'un güneyinde Sultan Ahmed Külliyesi. Cami ve güneyinde sarayın önemli bölümlerinin üzerine yapılan Arasta Çarşısı (Wolfgang Müller-Wiener, İstanbul'un Tarihsel Topografyası, s.230).

1912'de İshakpaşa Mahallesi'ndeki ahşap evlerin yanması ile Büyük Saray'ın ayakta kalan büyük kalıntıları ilk defa ortaya çıkmıştır (Şekil 2.7, 2.8). Yangından bir süre sonra bölgenin imarı için çalışmalara başlanmıştır. Bu sırada Suriye'den yeni dönmüş olan Theodore Wiegand kalıntıların acilen fotoğraf ve planlarla tespit edilip kayıt altına alınmasını istemiştir. Theodore Wiegand bu çalışma için Ernest Mamboury ile görüşmüş, Berlin'e gidip Alman imparatorundan bu iş için 25.000 Marklık bir ödenek almıştır. Karar verildikten iki ay gibi kısa bir süre sonra çalışmalar başlamıştır (Demir, Yüksel, 2017, s.30)

Büyük Saray kazılarında Ernest Mamboury'nin görevi, ortaya çıkan binaların ölçülerini alıp planlarını çizmek olmuştur (Şekil 2.7, 2.8, 2.9,2.10, 2.11, 2.12) (Bkz. Ek 10).

Savaşın sona ermesiyle ülkeyi terk eden Almanlar, son çalışmaları Mamboury'ye bırakmışlardır. 29. Mayıs 1913'te başlayan kazılar 28 Kasım 1918'de sona ermiştir. Çalışmanın kitabı 1934 yılında basılmıştır¹³ (Eyice, 2014, s. 1055-1056).

Theodor Wiegand, Osman Hamdi Bey, Halil Edhem Bey ve savaş dönemi boyunca Ortadoğu'da valilik yapan Cemal Paşa ile yakın dostluk ilişkiler kurmuştur. Osman

¹³ Mamboury, Ernest; Wiegand, Theodor. Die Kaiser Palaste von Konstantinopel, de Gruyter, 1934.

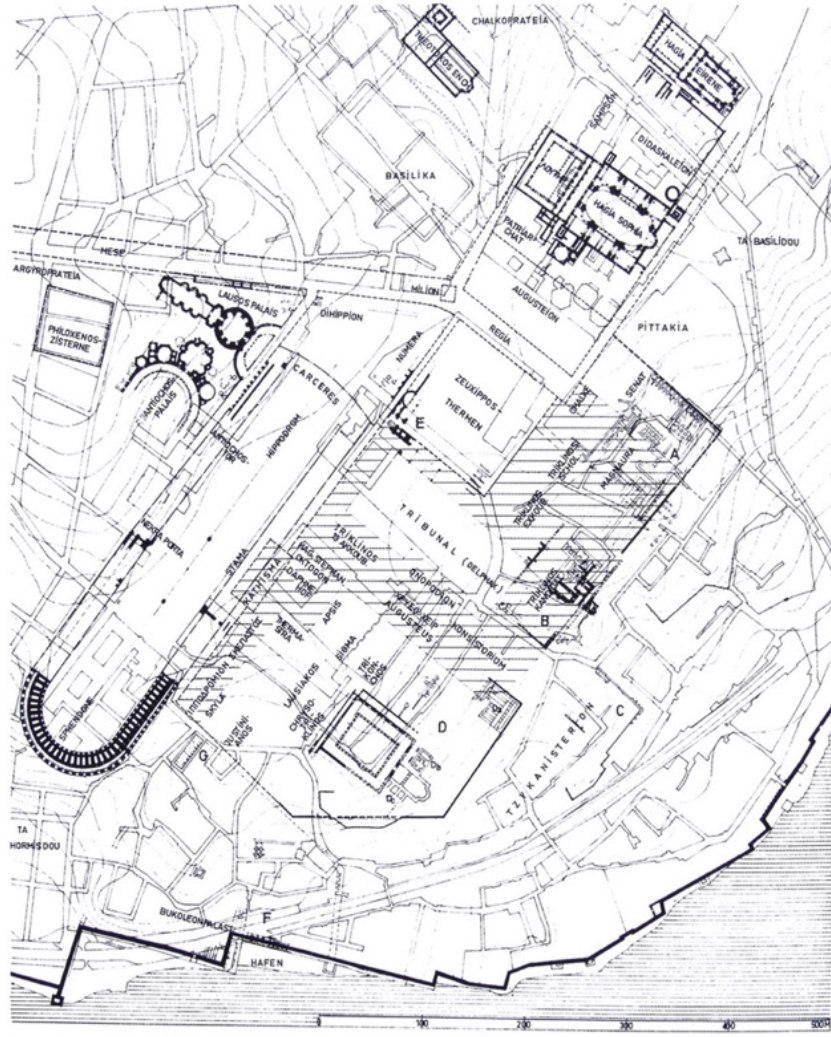
Hamdi Bey ve bizzat Wiegand'ın birkaç projesine mali kaynak sağlayan İmparator II. Wilhelm'in de dahil olduğu geniş bir kişisel ilişki ağı oluşturmuştur (Demir, Yüksel, 2017, s.31-33).

Wiegand'ın amacı, dönemin Osmanlı ve Alman İmparatorlukları arasındaki ilişkiden faydalanarak Almanya'yı arkeoloji alanında dünyanın önde gelen ülkeleri arasına sokmak olmuştur (Fildhut, 2017, s.34).

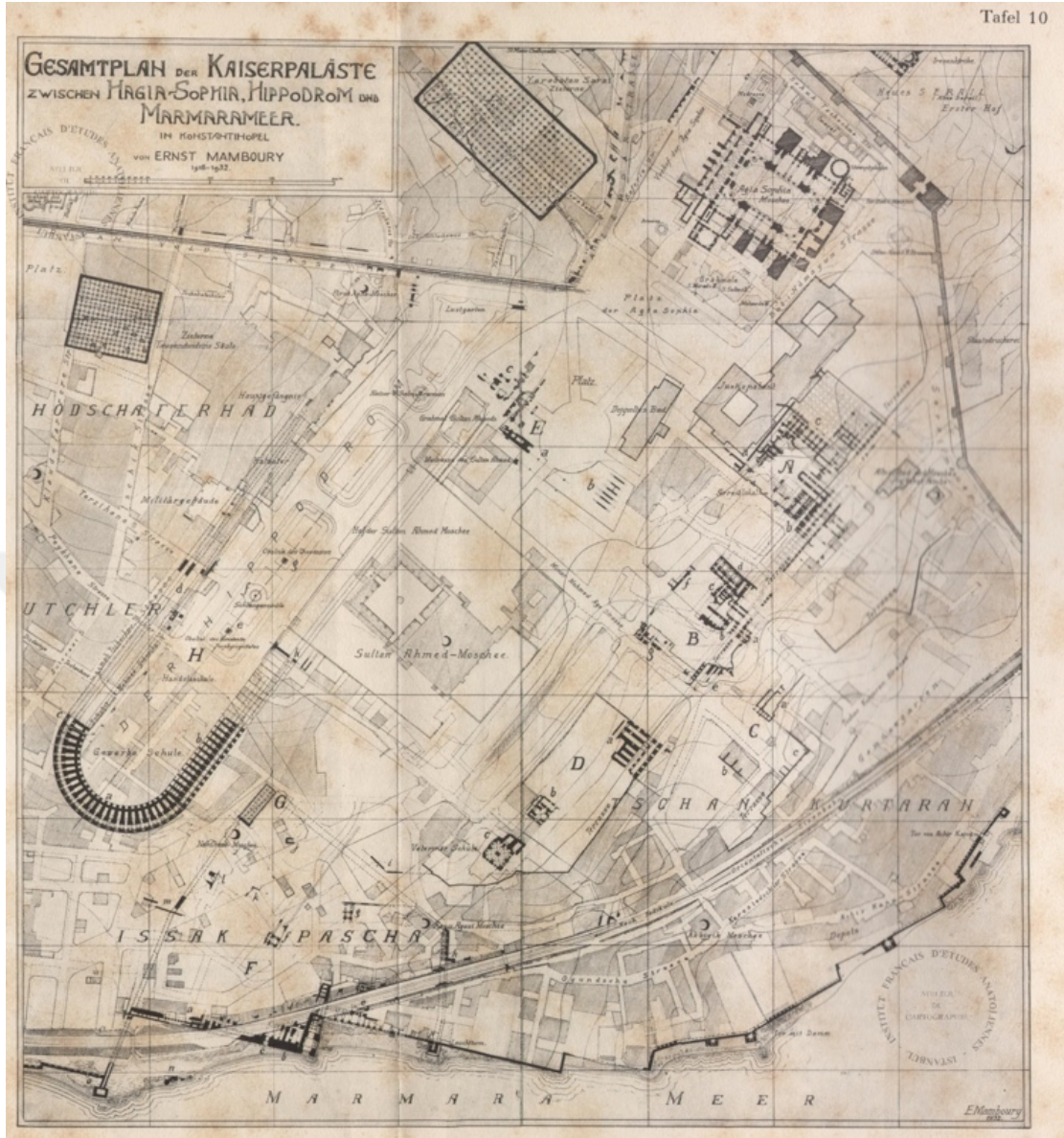

Şekil 2.10: 1912 yangınından sonra Büyük Saray'ın kuzey bölümüne bakış, 1933'te yanan eski Adliye Sarayı inşaatı (W. Müller-Wiener, İstanbul'un Tarihi Topoğrafyası, s.236).

Wiegand 1899'da hem Milet'te hem de Didima ve Sisam Adası'ndaki Hera Tapınağı'nda kazılara başlamıştır. 1899-1911 arasında İstanbul'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün yöneticiliğini yapmış, 1911'de Berlin Müzesi Antik Bölümü'nün yöneticiliğini üstlenmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında yüzbaşı rütbesiyle Türk ordusunda görev almış ve Şam'da çalışmıştır. Petra, Şam, Baalbek, Palmira gibi kentlerde araştırmalar yapmıştır. 1916-1918 yılları arasında Suriye, Filistin ve Batı Arabistan kazıları genel denetçisi olmuş, 1924'te Didima ve 1927-1932 yılları arasında Bergama kazılarını sürdürmüştür. Berlin'deki Bergama Müzesi'nin kuruluşuna önemli katkılarda bulunan arkeolog 1936-1938 yılları arasında Berlin Alman Arkeoloji Enstitüsü başkanı olarak çalışmıştır (Fildhut. 2017, s.34)

Şekil 2.11: Sarayın kalıntılarının kaynaklardan günümüze gelen bilgilere göre yerlerini belirleme çalışması. Ö: 1:5000. Temeller beyaz, üst yapı kalıntıları siyah, geniş tarama sarayın 4. Yüzyılda yayıldığı alan, A ve G arası harfler Mamboury-Wiegand sınıflandırması. Plan 1917-1918 yıllarının 1:2000 ölçeğindeki kadastrosundan alınmıştır (W. Müller-Wiener, İstanbul'un Tarihsel Topografyası, s.232).

Şekil 2.12: Ernest Mamboury Orijinal Büyük Saray Planı, Mamboury-Wiegand, Die Kaiser Palaste von Konstantinopel, de Gruyter, Berlin, 1934.

2.3.2. Robert Demangel (1891-1952) ile Mangana Kazıları

Napolyon'un 1798 Mısır seferi ardından "Armée d'Orient"¹⁴'ün arkeolojik birimi, Osmanlı topraklarında arkeolojik kazılara başlamıştır. Bu arkeolojik birim, işgal edilen toprakların kültürel tarihine bilimsel katkı sağlama amacıyla kurulmuş, asıl amacı arkeolojik kaçakçılığı meşrulaştırmak olan bir kurum vazifesi görmüştür. Tüm bu

¹⁴ II.Dünya Savaşı sırasında doğuda görev alan Fransız Ordusu, bu orduya bağlı olan arkeoloji birimi.

arkeolojik operasyonların raporları işgal edilen tarafın bakış açısını açıkça göz ardı ederek, aslında büyük ölçüde işgalcinin görüşünü yansıtmıştır. 1920–1923 yılları arasında İstanbul’un Gülhane bölgesinde, Fransız Ordusu tarafından yürütülen arkeolojik kazılara bakıldığında, farklı biçimlerde varlığını sürdüren sömürgecilik geleneğinin arkeolojiye yansıyan somut bir örneğini görmek mümkündür (Ercan, 2017, s. 22).

I. Dünya Savaşı sonrasında, General Georges Charpy komutasındaki Fransız askerleri Gülhane bahçelerinde sıralanan askeri depolara el koymuşlardır. Fransız işgal orduları generali Georges Charpy’nin gözetimindeki bu ordugâhların her biri¹⁵, şaşırtıcı bir biçimde, arkeolojik kalıntıların yakınlarında konuşlandırılmış ve askerî harekâtların yanı sıra kazı çalışmalarına da sahne olmuştur (Ercan, 2017, s.22). 1871’de yapılan Sirkeci-Yedikule demiryolu hattının inşaatında kalıntıların büyük bir kısmı çalınmış olsada, 1911 yılındaki gezisinde Alman Bizantolog Karl Wulzinger bu bölgeyi araştırmış ve Büyük Saray’a ait bazı kalıntılar olduğunu tespit etmiştir (Bahrani, Çelik, Eldem, 2011, s.204).

Semavi Eyice makalesinde¹⁶, 1921’de Fransız ordusunun şarap stokunu sıcaktan korumak için soğuk bir yer ararken, tesadüfen bazı eski mahzenlere rastlanması üzerine, Bizans hayranı General Charpy’nin kazılara başlanmasını istediğini yazmıştır (Eyice, 1953, s.4)

Fransız işgali yıllarında müzede Halil Ethem Bey’in yakınında görevli olan Tahsin Öz şöyle ifade etmektedir:

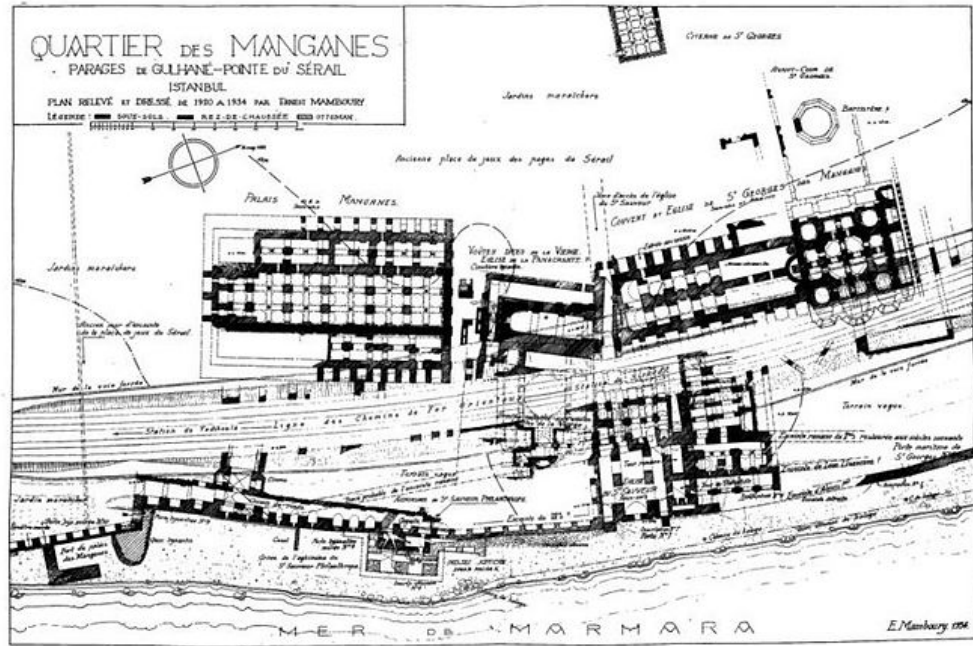
“Nitekim İstanbul’un işgali sırasında Fransızların yaptığı kazılarda Sent Hodigitria manastırı bulundu. Bu arkeologlar şehrin diğer yerlerinde de araştırmalar yaptılar, bulduklarını memleketlerine götürmekte idiler. Halil Ethem Bey bu hususta General Şarpiye gitmişti. Fakat red cevabı verilmişti. Hatta Generalin Halil Bey için yaşlı adam olmasa idi hapis ederdim dediği bile şayi oldu. Fakat mütareke olunca hafir bana gelerek

¹⁵ Çanakkale Boğazı’nda Kilitbahir ve Sed- ül bahir; İstanbul’da Bakırköy ve Gülhane gibi stratejik bölgeleri.

¹⁶ “Ernest Mamboury (1878-1953)”, 1953, s:4.

hem bulduğu kalan eserleri hem binayı içinde elektrik tesisatı olduğu halde teslim etmişti. Son zamanın ihmali yüzünden yeri bile görülemiyordu”¹⁷

1921’de Ernest Mamboury ile desinatör ve danışman olarak anlaşılmış, kazının yönetimi ise Atina Fransız Arkeoloji Enstitüsü üyesi Robert Demangel’e verilmiştir (Şekil 2.13). Kazılar 1921-1923 arasında devam etmiş ve çalışmanın kitabı¹⁸ 1939 yılında yayımlanmıştır (Bkz. Ek 9).

Şekil 2.13: The Byzantine Legacy, Palace of Mangana by Mamboury

2.3.3 Halil Ethem Eldem (1861-1938) ile Yedikule Kazıları

Halil Ethem Eldem 1881-1884 yılları arasında Berlin’de biyoloji ve kimya, Viyana Politeknik Yüksek Okulu’nda jeoloji ve kimya öğrenimi görmüştür. 1885’te Bern Üniversitesi’nde felsefe doktorası yaptıktan sonra İstanbul’a dönmüştür. Eldem, ailesinin isteği üzerine jeoloji ve kimya üzerinde uzmanlaşmıştır. Halil Ethem Eldem

¹⁷ Tahsin Öz, “Yurdumuzda Müzeler Nasıl Kuruldu? Neler Yapıldı? Neler Yapılması Gerekli”, VII., Türk Tarih Kongresi, s.955.

¹⁸ Demangel, Robert; Mamboury, Ernest. Le Quartier des Manganes et la Première Région de Constantinople de Boccard, Paris, 1939.

eski eserlere ve güzel sanatlara her zaman daha fazla ilgili olmuştur. 1892 yılında babası İbrahim Edhem Paşa'yı kaybedince ağabeyi Osman Hamdi'nin müdürü olduğu Asar-ı Atika Müze-i Hümayun'una¹⁹ müdür yardımcısı olarak atanmıştır (Eyice, 1936, s.21).

II. Meşrutiyet'te İttihatçılar tarafından kendilerine yakın bir kişi olarak görülen Eldem 1909'da, Yıldız Sarayı'ndaki çeşitli eşya ve kitapların ne yapılacağı hususunda kurulan komisyonda görevlendirilmiştir. Onun çabasıyla Yıldız'daki çok değerli Çin ve Batı porselenleriyle II. Abdülhamid'e yirmi beşinci tahta çıkma yıl dönümünde yabancı devlet başkanları tarafından gönderilen hediyeler, müzeye Asar-ı Atika Müzesi'ne verilmiştir. Bunlar daha sonra Topkapı Sarayı Müzesi'ne devredilmiştir. Saraydan çıkarılan bazı mobilyalar ise Âsâr-ı Atîka Müzesi'nin idare bölümündeki odalara dağıtılmıştır. Aynı yıl içinde Halil Ethem'e, Dahiliye Nâzırı Avlonyalı Ferid Paşa'nın gönderdiği bir telgrafla İstanbul şehreminliğine atandığını bildirilmiştir. Eldem kendisine çok sıkıntılı gelen bu görevden, iki ay sonra istifa etmiş ve 1910'da Osman Hamdi Bey'in ölümüyle onun yerine müdür olmuştur (Eyice, 1936, s.19-20).

Müze ve eski eserlerle ilgili o dönemin zihniyetini belirtmesi açısından Halil Ethem Eldem'in şu anlattıkları önemlidir:

“Evvela şunu söyleyeyim ki, Avrupa'da bazı kimseler vardır ki, müzelerin göreceği vazife ve hizmet bitmiş olduğundan artık onlara lüzum olmadığını iddia ederler. Hatta müze kelimesini bile artık işitmeğe tahammül edemezler. Bizde ise bu akılda adamlar maalesef el'an az değildir. “Bu kırık taşları bu kadar masrafla toplamakta ne mana vardır. Bunlar hükümete büyük yük oluyor. Bunları satıp başımızdan def etmeliyiz” diyerek acizlerine bu işlerin başında olduğum sırada hitap edenler çok olmuştur. Hatta Balkan Harbinde müzemizin en kıymetli parçaları bir ecnebi hükümdara bir milyon liraya resmen terhin edilmek tehlikesine bile girmişti²⁰.” (Çal, 2009, s.19).

Eldem, 1910'da yapılan imar faaliyetleri sırasında birçok eski eser katliamını önlemek için kurulan Asar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti'nin 25 kurucu üyesinden biri olmuştur. Daha sonra 1917 savaş yıllarında kapatılan bu derneğin yerine kurulan Asar-ı Atika

¹⁹ İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesinde yer alan Eski Şark Eserleri Müzesi.

²⁰ Halil Ethem, “Müzeler”, I. Türk Tarih Kongresi, Ankara 1932, 532-566.

Encümeni'nin başına getirilmiştir. Bu Encümen ilk olarak yeni bir kuruluş nizamnamesi düzenlemiştir²¹ (Çal, 2005, s.19).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, 1924 'te 1917 Talimatname'si tekrardan aynen onaylanmıştır. Bu süreçte encümenin eski üyelerinden Halil Eldem Bey, Celal Esad Bey ve Mimar Kemalettin Bey Cumhuriyet döneminde de görevlerine devam etmiştir²². Encümen üyelerinin tarih, eski eser, güzel sanatlar, mimarlık ve eski yapılar konusunda bilgili olması gerekmektedir. Encümen eski hükümleri uygulayabilecektir ve buna ek olarak yeni kurallar koyabilecektir. Bu şekilde, görevi İstanbul ile sınırlı olsa da üyelerinin niteliği, seçim yöntemi, ömür boyu üyelik ve yeni kurallar koyabilme yetkisiyle Türkiye'de korumayı denetleyen ilk kurum olarak görevine başlamıştır (Madran, 1996, s.63-65).

Eldem, müzecilik konusunda da birçok yeniliğe imza atmıştır. Remzi Oğuz Arık'a göre "Halil Edhem Bey'in müdürlüğü ile başlayan müzeciliğimizin ikinci aşaması bir geçiş devridir. Türk müzeleriyle Türk arkeolojisinin tesadüfe bırakılmadığı bir devre olmuştur"²³ (Çal, 2005, s.21).

I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile genel olarak müzecilik faaliyetlerinin durmuş olduğu söylenebilir. Savaş sırasında Anadolu'daki müzelerin durumu tam olarak bilinmemektedir, ancak büyük bir olasılıkla kapalı kaldıkları düşünülmektedir. İstanbul Âsâr-ı Atîka Müzesi'nde ise özellikle işgal yıllarında Halil Ethem Bey'in evini müzeye taşıyarak savaş boyunca müzeye sahip çıkması, işgal altındaki İstanbul'da eserlerin zarar görmeden korunmasını sağlamıştır. Halil Edhem Bey, savaşlarla geçen süreç

²¹ 1869 – 1906 nizamnamelerinde taşınmaz eski eserlerin tespit ve tescili hakkında hüküm yoktur. İlk olarak 1917 tarihinde taşınmazların tespit ve tescili hakkında bir düzenleme çıkarılmıştır. I.Dünya Savaşı'nın devam ettiği düşünülürse yapılan için önemi daha iyi anlaşılabilir. Bu talimatnamenin iki maddesi, encümenin görev ve yetkilerini düzenlemektedir. Encümen, İstanbul ilindeki eski eserleri, anıtları, tarihi yerleri kaydecektir (2. madde). Taşınmazların tamirat, tadilat, nakil ve yıkımı hususlarında Encümen kararlarına göre hareket edilecektir. Diğer maddeler encümenin işleyişi ile ilgilidir.

²² Diğer Encümen üyeleri İstanbul Mebusu İsmet Bey, Doktor Nazım Bey, Evkaf İnşaat ve Tamirat Müdürü Efdalettin Bey, Tarih Encümeni Azası Mehmet Ziya Bey, İstanbul Sevenleri Cemiyeti Azası Mimar Asım Bey (Madran, 1996).

²³ Arık, Remzi Oğuz, Türk Müzeciliğine Bir Bakış, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1953.

içerisinde müzeyi ayakta tutmaya çalışmış, yeri geldiğinde personel olmamasından dolayı temizliğini, bekçiliğini de kendisi yapmıştır. Arif Müfid Mansel, Halil Edhem dönemini müzelerin teşkilat dönemi olarak adlandırmıştır. Halil Edhem Bey, ilk iş olarak müzenin iç tertibatında birtakım değişiklikler yapmış, bu eserleri kronolojik bir tarzda sergilemiştir. Müzelerin içi düzenlenirken içeriye girmesine imkân olmayan büyük boyutlardaki lahitler ve heykeller bahçelerde sergilenmiştir (Kuruloğlu, 2010, s:57).

Halil Ethem Eldem Müze-i Hümayun'a geldiği yıllarda, artık yalnızca Yunan ve Roma eserleri değil, İslam eserleri de ilgisini çekmeye başlamıştır ve 1889'da müzeye bir İslam Eserleri bölümü açılmıştır. Halil Edhem Bey 1895 tarihinde yazdığı bir makalede orta çağın karanlık yıllarında İslam dünyasında ilim, irfan ve sanat alanlarında ilerleme kaydedildiğini ve Osmanlıların bu mirası devralan bir uygarlık olarak Araplara, Selçuklulara ve Osmanlılara ait eserleri sergilemesinin önemli olduğunu anlatmıştır. 1914'te Evkaf Nazırı Hayri Efendi tarafından Süleymaniye İmareti'nde "Evkaf-ı İslamiye Müzesi'nin kurulmasında Halil Ethem'in katkıları da büyük olmuştur (Şar İşbilen, 2017, s.311). Kendisi Osman Hamdi Bey'in aksine millî unsurların hâkim olduğu yerellik üzerine yoğunlaşmaktadır (Eldem 2011, s.258).

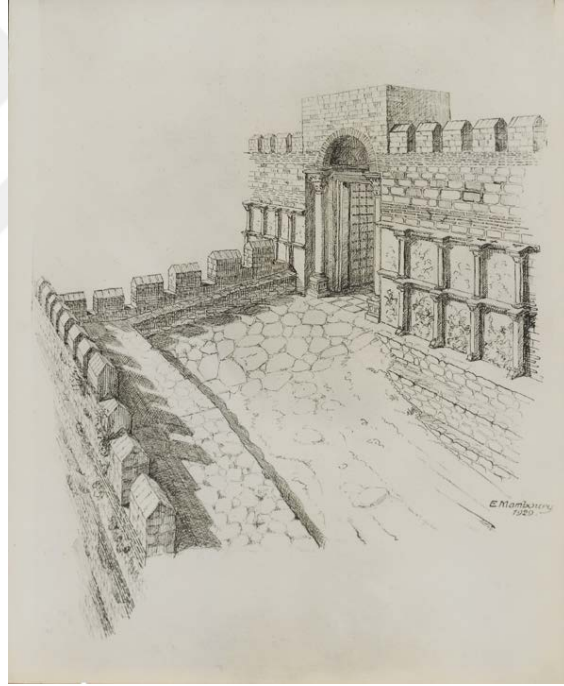
Halil Ethem, yıkılmaya terk edilen Topkapı Sarayı'nın müze olması için çok çaba harcamıştır. 1928'te saray içindeki Ağalar Camii'nin restore edilerek "Yeni Kütüphane"ye çevrilmesi çalışmalarında Ernest Mamboury ile birlikte çalışmıştır (Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi, İstanbul 1933, s.141-149).

İstanbul şehreminliği, milletvekilliği gibi görevlerinin yanı sıra hem eski eserler hem de eğitimini aldığı alanlarda pek çok yayın yapmıştır. İlk olarak Osman Hamdi Bey'in müdürlüğü sırasında basılan kurşun mühürler kataloğu "Arap ve Arap-Bizantin ve Osmanlı Kurşun Mühürler Katalogu" olmuştur. 1915'te bunu, günümüzde hâlâ değerli bir başvuru kitabı olan Kayseri hakkındaki monografi çalışması "Kayseriye Şehri: Mebâni-i İslâmiyye ve Kitâbeleri" (İstanbul 1334) takip etmiştir. Aynı yıl içinde, ağabeyi İsmâil Galib Bey'in İslâmî sikke kataloglarına eklediği VI. cilt de yayımlanmış "Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Katalogu: Meskûkât-ı Osmânî" yayımlanmıştır. Cumhuriyet dönemi ilk yayını, 1924'te Türk resim tarihi ve ressamlarına dair "Elvah-. Nakşiyeye Koleksiyonu", 1931'de "Topkapı Sarayı"ve 1931'de "Yedikule Hisarı"

1937’de “İstanbul’da İki İrfan Evi: Alman ve Fransız Enstitüleri ve Bunların Neşriyatı” olmuştur. Ayrıca 1933 yılında basılan kitabı “Camilerimiz” isimli kitabı 1936 yılında Ernest Mamboury tarafından Fransızcaya çevrilmiş ve basılmıştır (Eyice, 1936, s.21).

Halil Ethem Eldem 1932’de, Yedikule kitabının önsözünde Ernest Mamboury’nin belgeleme (Şekil 2.14, 2.15, 2.16) konusundaki katkılarından da söz etmiştir:

“Bu bapta yazdığı gayrı matbu makaleden ve memleketimizin asar-ı atıkası hakkında pek çok tetkikatı olan Mösyö Mamboury’nin İstanbul rehberinden de istifade ettim. Gariptir ki Yedikule’nin şimdiye kadar sahih bir planı yapılmamıştır yahut biz bulamadık. Binaenaleyh vaki olan ricamız üzerine M. Mamboury bu risalemize mahsus olmak üzere yeniden bir plan tanzin ve tersim etmiştir ki işte burada onu ilk defa olarak neşrediyoruz.”²⁴

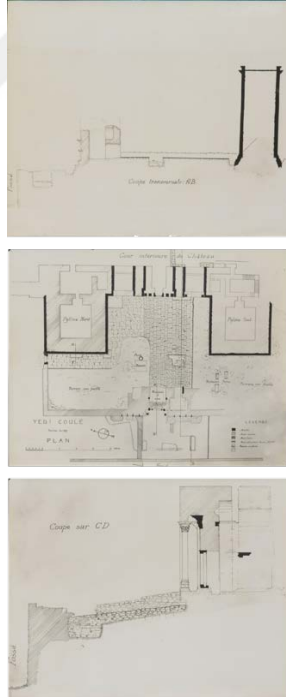

Şekil 2.14: Ernest Mamboury’nin Yedikule Planı (Boğaziçi Üniversitesi Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi, Aziz Ogan Koleksiyonu).

²⁴ Ethem, Halil, Yedikule Hisarı, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1932, s:6.

Şekil 2.15: Ernest Mamboury'nin Yedikule Çizimleri (Boğaziçi Üniversitesi Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi, Aziz Ogan Koleksiyonu, Belge no: OGNIST0501603).

Şekil 2.16: Ernest Mamboury'nin Yedikule Çizimleri (Boğaziçi Üniversitesi Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi, Aziz Ogan Koleksiyonu, Belge no: OGNIST0501604).

2.3.4. Aziz Ogan (1888-1956) ile Region Küçükçekmece Kazıları

Türkiye'nin ilk arkeologlarından biri olan Aziz Ogan'ın arkeoloji ve güzel sanatlara olan merakı, Osmanlı müzeciliğinin kurucusu, dönemin İstanbul Arkeoloji Müzesi müdürü ve babasının yakın arkadaş Osman Hamdi Bey dolayısıyla gelişmiştir. Aziz Ogan, 1907 yılında, Sanayi-i Nefise Mektebi'nde okuduğu yıllarda (Güzel Sanatlar Okulu) İstanbul Müze-i Hümayun'da çalışmaya başlamıştır. 1910'da mezun olduktan sonra arkeoloji bilgisini geliştirmek için İzmir, Manisa ve Aydın'da yapılan kazılarda komiser olarak çalışmıştır. Bu dönemdeki başarıları üzerine 1914'te İzmir Asar-ı Atika Müfettişliğine atanmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Şam'da kurulan Asar-ı Atika Müşavir yardımcılığına, aynı zamanda Şam Sanayii Mektebi müdürlüğüne getirilmiştir. 1918'de, İzmir'deki görevine geri dönmüş fakat işgal koşullarında görevini tam olarak yapamamıştır. IV. Ordu karargahında askerliğini yaparken Theodore Wiegand, Zuricher, Watzinger, Wultzinger gibi çok kıymetli arkeologların yanında gözlem yapma olanağı bulmuş ve kendini geliştirmiştir. O zaman IV. Ordu kumandanı olan Cemal Paşa karargahında bir Asar-ı Atika Müşavirliği kurmuş, başına ise Priene, Miletos ve Didyma kazılarında uluslararası bir üne sahip Thodor Wiegand'ı geçirmiştir. Aziz Ogan, 1926'da görevine "İzmir ve havalisi" müfettişi olarak dönmüştür (Mansel, 1954, s.6).

Aziz Ogan, İzmir ve havalisi Asâr-ı Atika Müfettişi olarak, İzmir ile komşu illerde bulunan kazı çalışmalarını yakından takip etmiş, yerli ve yabancı arkeologlarla sürekli irtibat halinde olmuştur. Bu dönemde, Batı Anadolu coğrafyasının tarihi için son derece önemli olan Sardes, Efes, Ayasuluk, Selçuk, Bergama, Didyma, Miletos gibi antik kentlerin kazı çalışmalarını sürekli izlemiş ve araştırmalarda bulunmuştur. Bu kazı sahalarında ortaya çıkan eserlerin yurt içindeki çeşitli müzelere dağıtımını sağlamıştır.

Aziz Ogan bir yandan İzmir, Efes ve Bergama Müzelerinin inşaatlarıyla uğraşırken diğer yandan buralardaki eski eserlerin korunması için de çaba sarfetmiştir. 1923 yılında Mustafa Kemal'in isteği üzerine başlayan müze çalışmaları bitmiştir. Dönemin valisi Kazım Dirik'in desteğiyle 1927'de açılmıştır (Sümer, 1956, s.9-20). Aziz Ogan İzmir Asâr-ı Atika müfettişliği yaptığı sırada, İzmir Türk Ressamlar Cemiyeti'nin

başkanlığını da yapmıştır ve İzmir Müzesi'nin galerilerinde resim sergilerine yer verilmesini sağlamıştır (Sümer, 1956, s.20).

Aziz Ogan, Şam'da tanışıp dost olduğu Vali Kazım Paşa'nın "İzmir Asâr-ı Atika Muhipleri Cemiyeti"ni kurmasına ön ayak olmuştur. Kısa sürede ilgi çeken cemiyet, İzmir'de yaşayan entelektüeller ile Türkiye'ye ilgi duyan yabancı arkeologların ilgi odağı olmuştur. İzmir Asar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti İzmir Bölgesi'nde arkeoloji bilincinin yerleşmesinde önemli rol oynamıştır (Mansel, 1954, s.6).

1931'de Aziz Ogan emekli olan Halil Ethem'in yerine İstanbul Asar-ı Atika müdürlüğüne başlamış ve bu görevi 23 yıl sürdürmüştür.

A. Müfit Mansel, Osman Hamdi Bey'in zamanını müzelerin kuruluş devri, Halil Ethem Bey'in zamanını müzelerin idaresini teşkilatlandırma devri olarak isimlendirmiştir. Aziz Ogan'ın bu teşkilatlandırma zamanını devam ettirdiğini söylemiştir (Mansel, 1954, s.7).

Ogan, 1934 yılından itibaren aralıklarla yayımladığı "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı" adlı bülten ile Türkiye'deki müzecilik ve arkeoloji çalışmalarını uluslararası bağlamda tanıtmıştır. Ayrıca 1939 yılında New York'ta gerçekleşen Dünya Sergisi'ne Türkiye'deki Asar-ı Atika müze sergisi heyet başkanı olarak katılmıştır.

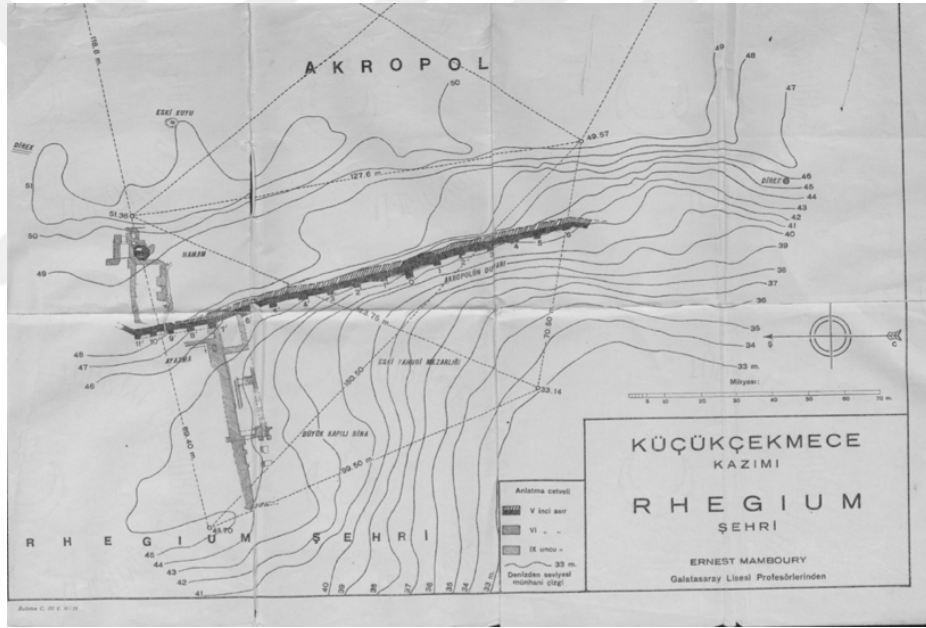
Ayasofya'nın müze haline getirilmesi ve Süleymaniye Külliyesi'nde bulunan Tabhane Medresesi'nin Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ne dönüştürülmesi, Aziz Ogan'ın döneminde gerçekleştirilmiştir (Boğaziçi Üniversitesi Aziz Ogan Online-Sergisi, 2018).

Müzeler için çok önem taşıyan kimya laboratuvarı ve fotoğraf atölyesi de Aziz Ogan tarafından kurulmuştur. İstanbul arkeoloji Müzesi için en büyük endişesi olan ahşap çatıyı ise emekliye ayrılmadan değiştirttiği için çok huzurlu ayrılmıştır (İnan, 1957, s.173). Ogan çalışmalarını şöyle özetlemiştir:

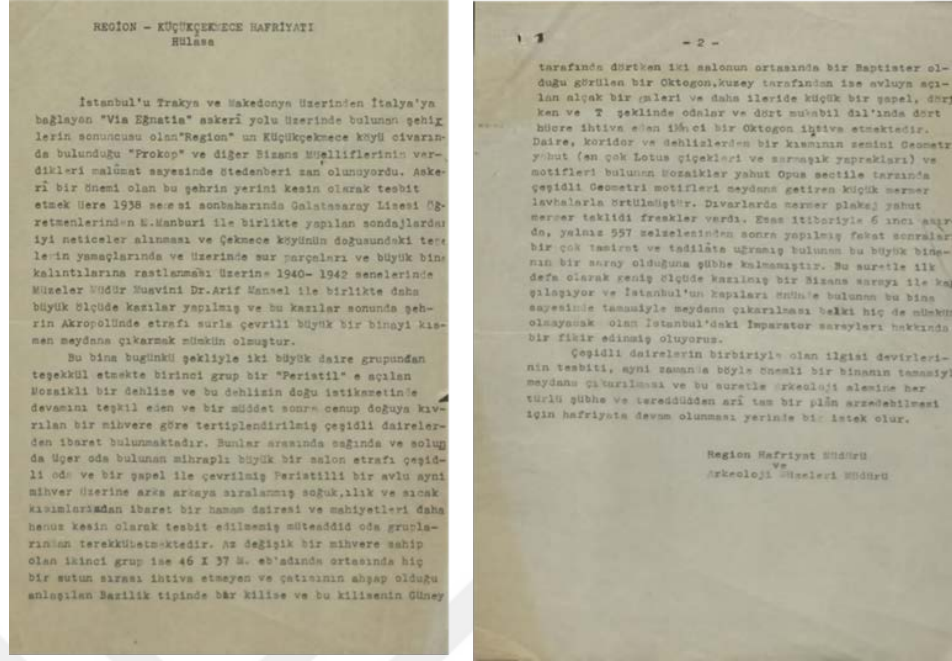
"51sene memuriyet hayatım 1 Ocak 1954'te hitam bulmaktadır. Bu müddet zarfında bilhassa İzmir Asâr-ı Atika Müfettişliğim sırasında Yüksek Vekâletlerinin şahsıma olan itimad ve teveccühlerine dayanarak Arkeoloji âleminde de büyük bir sempati ve alaka ile karşılanan İzmir, Bergama ve Efez Müzelerini kurdum. Muhtelif tarihlerde vekaleten Ankara'da Müzeler Müdürlüğünde bulundum. 23 sene evvel İstanbul Umum Müdürlüğünü ve müteakiben Müzelerin müstakil olmasına binaen Arkeoloji Müzelerinin

müdürlüğünü ifa etmekteyim. İstanbul Müzeleri klasik arkeoloji kısmında bir Bizans Poteri salonuyla Meskûkât ve Madalya ve Hülliyyat salonlarını Eski Şark Eserleri müzesinde ikisi Mısır, biri Part, diğeri Himyeri eserlerinden mürekkep dört salon açtım. Otuzu bulan Müze neşriyatıyla bu ilim müessesesini gerek memleket dahilinde ve gerek memleket haricinde birinci sınıf müze safına dahil olmasına gücüm yettiği kadar çalıştım” (Ogan, Tercüme-i Hal Varakası, tarihsiz, Boğaziçi Üniversitesi Online-sergisi).

Ogan’ın İstanbul döneminin en dikkat çekici çalışmalarını Bizans tarihi üzerine yaptığı araştırmalar ve envanter çalışması oluşturur. Ogan’ın bu dönemde oldukça üretken bir biçimde Ayasofya, Kariye (Chora), Aya İrini Kilisesi, Fethiye Camii (Pammakaristos Kilisesi), mozaikler ve Bizans heykel sanatı üzerine rehber kitaplar hazırladığını, uzun el yazısı çalışma notlarından anlaşılmaktadır (Boğaziçi Üniversitesi Aziz Ogan Online-Sergisi, 2018).

Şekil 2.17: Küçükçekmece Kazısı, Rhegium Şehri (Ernest Mamboury, Belleten, 1939, Sayı:10).

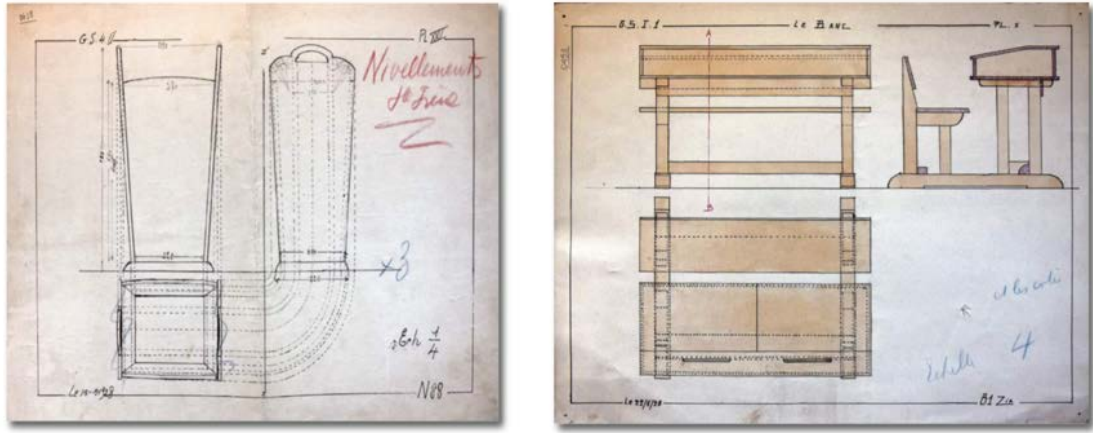
Şekil 2.18: Aziz Ogan Regium kazısı açıklaması (Boğaziçi Üniversitesi Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi, Aziz Ogan Koleksiyonu).

Bu önemli çalışmalardan biri Region kazısı olmuştur (Şekil 2.17). Yakın dostu Ernest Mamboury, okuduğu seyyahların notlarından Küçükçekmece’de arkeolojik kalıntılar bulunacağını düşünmüş ve bölgede araştırmalar yapmıştır. 1937’de Küçükçekmece’nin hemen doğusundaki tepe üzerinde duvar kalıntıları bulmuş ve bunu Aziz Ogan ile paylaşmıştır. Bölgede Ernest Mamboury’nin katılımıyla 1938 yılında başlayan kazılar 1948 yılına kadar devam etmiş ve antik yerleşme ortaya çıkarılmıştır (Şekil 2.18). Bizans döneminde imparator ve ordusunun uğurlanıp karşılandığı yerleşim bölgesi olarak kullanılan Region ayrıca İstanbul’daki imparatoru ziyarete gelen konukların mola verdikleri ve ağırlandıkları yazlık saraylar, hanlar, hamamlar ve kiliseden oluşan önemli bir antik yerleşim bölgesidir. 1970’de başlayan hızlı yapılaşma nedeniyle yok olmuştur (Sepin, 2012, s.47).

2.4. Eğitimci Yönü ve Galatasaray Lisesi

Ernest Mamboury 1907’de çalışma hayatına İsviçre Lozan’da resim öğretmeni olarak başlamıştır ve İstanbul’da devam etmiştir. Mamboury başta Galata’daki Musevi Okulu, Ermeni Merkez Okulu, Léon Faure Mektebi, Saint-Benoît olmak üzere birçok kurumda öğretmenlik yaptıktan sonra, 1923 sonbaharında Cumhuriyetin ilanı ile Galatasaray

Lisesi'nde çalışmaya başlamıştır (Şekil 2.21, 2.22). Bu sıra dışı öğretmenin sonraki yıllarda Galatasaray Lisesi'nde sürdürdüğü uzun kariyer okul yıllıklardan takip edilebilmektedir. Teknik resim (Resm-i hendesi) (Şekil 19) öğretmenliği yapsa da, Atatürk Kitaplığı ve DAI arşivlerindeki belgelerden Fransızca ve matematik öğretmenliği de yaptığı görülmektedir. Emsalsiz bilgisinden öğrencilerini yararlandırmak amacıyla, onlarla özel İstanbul gezileri yaptığı da bilinmektedir (İFEA, 2017, s.14).

Şekil 2.19: Ernest Mamboury Galatasaray Lisesi Teknik Resim Çalışmaları (İFEA, 2017, s: 15).

1907'de başlayan bu uzun eğitimcilik serüveni 1951'de Galatasaray Lisesi'nden emekli olana kadar sürmüştür. Kişisel araştırmalarını öğretmenlikten kazandığı maddi kaynakla gerçekleştirmiştir. Galatasaray Lisesi, öğrencileri ve meslekdaşları hayatında büyük önem taşımıştır. Ernest Mamboury Galatasaray Lisesi'nde 27 yılını tamamladığında düşüncelerini kendi el yazısıyla (Şekil 2.20) şöyle ifade etmiştir:

“Galatasaray Lisesi'nde 27 yıl eğitimciliğin eşliğinde, geçmiş yılları büyük bir keyifle hatırlıyorum. Şu anda ülkenin politik, diplomatik, hukuki, endüstriyel ve ticari mevkilerinde önemli yerlerde bulunan mükemmel öğrencileri gururla ve mutlulukla hatırlıyorum. Aramızdan ayrılan seçkin meslektaşlarımızı düşünürken müteessir oluyorum ve eğitim hayatımızı kolaylaştıran müdürlerimize müteşekkirim. Tek dileğim, yeni öğrencilerimizin eskilerin izinden giderken, lisenin zaferini sağlayan “Galatasaraylı” ruhunu kaybetmemeleridir. Bitirirken, 27 sene aralıksız bana güvenen yetkili amirlere de minnetle teşekkür ediyorum.

Ernest Mamboury

Au seuil de ma vingt-septième
année d'enseignement au lycée de
Galatasaray, c'est avec un plaisir in-
fini que je me reporte aux années
d'antefois. Je me rappelle avec émotion
des élèves excellents qui étaient notre joie
et notre fierté et qui occupent maintenant
des postes élevés dans toutes les branches
de l'activité politique, diplomatique, ju-
diciaire, industrielle et commerciale
du pays. Une pensée émue va aux
collègues éminents qui nous ont quittés
pour toujours et j'exprime un grand
remerciement aux directeurs qui ont
facilité notre enseignement. Je n'ai
qu'un seul vœu : c'est de voir les élèves
d'aujourd'hui suivre les traces de leurs
aînés dans cet esprit "galatasarayli"
qui a fait la gloire du lycée. Enfin
un grand merci de reconnaissance
aux autorités supérieures qui ont bien
voulu me reconseiller leur confiance
pendant vingt-sept années inséparables

E. Mamboury

Şekil 2.20: Kaib, Kişisel arşivlerde İstanbul Belleği, Taha Toros Arşivi, Çev: Zeynep Edremit.

Şekil 2.21: Galatasaray Lisesi öğretmenlerinin bir bölümü, arka sıra ortada E. Mamboury.L'illustration de la Turquie Renovee, Paris, 1929, Kaib, Kişisel arşivlerde İstanbul Belleği, Taha Toros Arşivi, Belge no: 1582334010.

Şekil 2.22: L'illustration de la Turquie Renovee, Paris, 1929.Kaib, Kişisel arşivlerde İstanbul Belleği, Taha Toros Arşivi, Belge no: 1582334010.

Türk eğitim tarihinde önemli bir yere sahip olan Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi, Tanzimat döneminde eğitim alanında gerçekleştirilen düzenlemeler sonucu kurulmuştur. 28 Şubat 1856'da yayınlanan Islahat Fermanı uyarınca Avrupa'ya öğrenci gönderildiği gibi, Fransız programına göre eğitim yaparak devlete hariciyecisi ve yabancı dil bilen subay yetiştirmek üzere Paris'te 1857'de Mekteb-i Osmânî açılmıştır. Ancak bu okul beklenen sonucu vermediği için 1864'te kapatılmıştır. Daha sonra öğrenci gönderilmesinden de vazgeçilmiştir (Şişman, 1989, s.325).

Onun yerine, daha az masrafla daha çok öğrenci yetiştirmek üzere İstanbul'da Batılı anlamda yeni bir okul açma düşüncesi ortaya çıkmıştır. Okulun programında öğrencilere kendi dinlerinde ibadet etme olanağının verilmesi eleştirilere neden olmuştur. Dini liderler bu okulda farklı dinlere ait öğrencilerin yetişmesine karşı çıkmıştır. Dinî ibadetin milliyetçilik sayıldığı bir ülkede karma lise kurma fikrinin yürümeyeceği ileri sürülmüştür. Ama bütün tepkilere rağmen okul açılmış ve Osmanlı'da bir ilk olan dini eğitimin esas alınmadığı laik bir sisteme başlanmıştır. (Şişman, 1989, s.324).

Galatasaray Mekteb-i Sultanisi ilk mezunlarını 1870-1871 öğretim yılı sonunda vermiştir. Fransız hükümeti 1 Şubat 1871'de Mekteb-i Sultânî diplomasının Fransız liseleri diplomalarına denk olduğunu kabul etmiştir (Şişman, 1996, s.325).

Kurtuluş Savaşı'nda öğrencilerinin bir kısmını kaybetse de okul, "Galatasaray Lisesi" adıyla genç cumhuriyetin çağdaş eğitim birimlerinden biri olarak yerini almıştır. 1868'den bu yana sürdürdüğü laik kimliğiyle öğretim hayatına devam etmiştir.

Bu kurumda otuz yılı aşkın süre öğretmenlik yapan Mamboury'nin Semavi Eyice ile ilk karşılaşması da bu okulda olmuştur. Eyice ortaokulun son sınıfında, eski eserlere meraklı bir çocuk olarak, rehberinde karşılaştığı bir bilginin başka kaynaklardan farklı bir görüşü savunduğunu okul bahçesinde karşılaştığı Mamboury'ye söylemek cesaretini göstermiştir. Ernest Mamboury'nin cevabı sert olmuştur:

“Sen bir alimin sözüne değil de gelişigüzel bir kişinin sözüne mi inanıyorsun!”

Uzun yıllar sonra, 1953'te Selanik'te toplanan 9. Bizans Araştırmaları Kongresi'nde (Şekil 2.23) Eyice genç bir asistan olarak bildirisini verdiğiğinde aynı Mamboury onu "Türk Bizantolojisinin ümidi" diyerek onurlandırmıştır (Eyice, 1953, s.53).

Şekil 2.23: Eyice ve Ernest Mamboury vefatından hemen önce 9. Bizans Araştırmaları Kongresi, Selanik, 1953.

Ünlü yazar Ertuğrul Erol Ergir Galatasaray Lisesi ile ilgili anılarını anlatırken Ernest Mamboury'den şöyle bahseder (Aras, Saka, 2006, s.178):

"Mösyö Mamboury, matematik hocamızdı. Çok uzun boyluydu. Yaşlı fakat dimdik yürüyüşüyle yaşını belli etmiyordu. Hep gezip, dolaştığı da kıyafetinden belliydi. Pantolonunu bayağı yukarıda tutması, eski çoraplarını ve ayakkabılarını görmemize imkan sağlıyordu. Mütevazı, gösterişten uzak bir kişiliğe sahipti. Bizlerin, İstanbul için yazdığı eşsiz gözlem kitaplarının mevcudiyetinden çok geç haberdar olmamızın ana sebebi de buydu. İyi bir hocaydı. Ders anlatmasını zevkle dinlediğimi hatırlıyorum. Notları da adildi. (Aras, Saka, 2006, s.178).

1931-1932 öğretim yılı basılan lise yıllığında kendisinden "Büyük Türk dostu hocamız" şeklinde bahsedilirken, ünlü ressam Cihat Burak (1915-1994) anılarında şöyle diyor:

"Küçük yaşımdan beri resim çizmeyi sevdiğimi hatırlıyorum. O zamanki adıyla Sanayi-i Nefise Mektebi Âli'sine giden bir halam vardı. Vakit buldukça benimle ilgilenirdi. Galatasaray'da okurken teknik resim hocamız Ernest Mamboury idi..." (İFEA, 2017, s.14).

15. yüzyılın sonlarından itibaren, İstanbul'a dair belgelerde bir saray mektebi olarak adı geçen Galata Sarayı, kentin ibadethaneler dışında işlevi değişmeden günümüze kadar gelebilmiş tek kuruluşu olmuştur (Batıya Açılan Pencere. Galatasaray Lisesi'nin 150 Yılı 1868-2018 Sergisi, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü).

2. 5. Bir İstanbul Topografisi

Bir kenti tanımak ve özellikle de tanıtmak, üzerine kurulduğu coğrafyanın ikliminden topografyasına, kentin halkını oluşturan toplumların kültürlerinden ekonomilerine, yönetimlerine kadar geniş bir çerçevede ele alınmasıyla mümkün olabilmektedir. Ernest Mamboury İstanbul'a geldiği 1909 yılından ölümüne değin kırkdört yıl boyunca bu konuda yorulmadan çalışmış ve bu çalışmalarını çeşitli belgelerle ile ortaya koymuştur (Bkz. Ekler). Bunların en önemlilerinden biri olan haritaları değerli İstanbul kaynakları olarak günümüze kadar ulaşmıştır.

İstanbul, gerek fiziksel gerekse sosyal açıdan özgün bir yapıya sahiptir. Kentin fiziki topografyası ve sosyal topografyası, tarihsel topografyanın oluşumunda başlıca etmenler olmuşlardır. Bu topografyanın oluşturduğu doku, tarihin farklı dönemleri boyunca farklı biçim ve boyutlarla kentleşmeye de yansımıştır. Bu toplumsal ve fiziksel katmanların yapısı incelenmeden önce bu yapının temelini ve kentin zeminini oluşturan coğrafi özelliklerin incelenmesi gerekmektedir. Kentlerin gelişimiyle beraber insan eliyle şekillenen mekan ve mekana yapılan müdahaleler kentin fiziksel yapısına eklenmiştir. Farklı dinlere mensup medeniyetler kendi yaşam biçimlerine ve kültürel alışkanlıklarına uygun olarak fiziki mekanı şekillendirmişlerdir.

Doğan Kuban İstanbul'un topografyasından bahsederken "Sadece tarihiyle değil bulunduğu coğrafyanın, özellikle de denizin yarattığı ve yaşam verdiği kent" diyerek tarif etmiştir. Kuban'a göre surları, anıtları, sarayları, kiliseleri ve camileriyle iki deniz arasında dev bir geminin teknesi gibi yükselmektedir (Kuban, 1996, s.5)

Bütün tarihi kentlerde olduğu gibi topografya, İstanbul özellikle de Tarihi Yarımada için önemli bir belirleyici olmuştur. İstanbul için topografik çalışmalar yapmak, kenti tanımak, kentin gelişiminin izini sürebilmek için kaçınılmazdır. Kent belleğinin

bileşenlerini görebilmek, kente bundan sonra yapılacak müdahaleleri şekillendirmek, en önemlisi kentli bilincini geliştirmek ancak bu şekilde gerçekleşebilmektedir. Bütün bunlar için kentin yapısal çözümlemesi yapılırken sınır, yol, meydan, yapı adaları, teraslar, surlar gibi kentsel öğelerin birbiriyle kurdukları ilişkileri ve bu ilişkilerin değişimini incelemek gerekmektedir.

Diğer yandan kentler çoğu kez, birçok büyük deprem, yangınlar ve savaşlar yaşamış, zaman içerisinde mimari yapılar, anıtlar yıkılmış veya büyük hasarlar görmüşlerdir. Bu etkenler özellikle İstanbul'un kent stürüktürünü belirleyen unsurlar olmuşlardır. Yangınların kentte açtığı dokusal boşluklar doldurulurken biçimsel değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Yangınlar ve depremler, insan eliyle gerçekleştirilen imar müdahalelerinden önce, kentsel organik dokunun değişimini doğrudan etkilemiştir (Başar, 2012, s.70).

İstanbul'un ilk haritaları ise İstanbul'a gelen yabancı seyyahlar tarafından yapılmıştır. Seyyahlar gezdikleri gördükleri yerleri yazılarıyla anlattıkları kadar kentin tarihsel topografyasını gösteren harita, çizim, plan ve gravürlerle de göstermişlerdir. Bunlardan biri olan İtalyan seyyah Boundelmonti gezilerini anlattığı 1430 tarihli "Liber Insularum Archipelagi" isimli Latince seyahatnamesinde gördüğü yerlerin planlarını çizmiştir. XV.yüzyıl ve sonrasında geniş çevrelerce okunan bu popüler eserin çok sayıda yazma nüshası aynı zamanda Osmanlı dönemini gösteren uyarlamaları da bulunmaktadır.

Gezileri sırasında Constantinopol'e ve Galata-Pera'ya uğrayan Buondelmonti, bu yerleri de seyahatnamesine dahil etmiştir (Şekil 2.24). Ziyaret ettiği dönemde Bizans başkenti olan Constantinopol'ün surlarını, Hippodrom'u, saraylarını, kiliselerini ve sarnıçlarını eserinde kısaca tarif etmiştir. 1422'de çizdiği Constantinopol ve Pera'yı gösteren gravürde bölgeyi çevreleyen burçlarla desteklenmiş mazgal dişli surları ve en üst noktada Galata Kulesi'ni görmek mümkündür (Doğan, 2012, s.7).

Vavassore'nin kuşbakışı Constatinople görünümü, yayınlandığı XVI. yüzyıldan itibaren klasikleşerek XIX. yüzyıla kadar İstanbul haritalarına şekil veren bir tür şablon niteliği kazanmıştır. Tarihi Yarımada, Üsküdar kıyılarından resmedilmiş, kuzey yönü doğuya gelecek şekilde çizilmiştir (Şekil 2.25).

Şekil 2.24: Buondelmonti İstanbul Gravürü, 1422 (İBB Atatürk Kitaplığı).

Şekil 2.25: Vassore, İstanbul ve Pera, 16. Yüzyıl, İstanbul Haritaları 1422-1922 (Denizler Kitabevi).

Harita 2.1: Façois Kauffer, İstanbul Haritası 1786 (İFEA Harita Atölyesi).

Avusturyalı oryantalist Joseph von Hammer-Purgstall (1774- 1856), Osmanlı Tarihi adlı kapsamlı eserinde, İstanbul'un tarihsel topografyasını, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa, Asya ve Afrika'daki varlığını veya Osmanlı tarihinin sembolik olaylarını (Kosova, Niğbolu, Ankara, Varna, Belgrad savaşları, Viyana kuşatması vb. aktaran Kauffer 1786 tarihli ve Hellert'in 1819 tarihli haritalarına (Harita 2.2) yer vermiştir.

Kauffer haritası (Harita 2.1) modern haritacılık yöntemleriyle çizilen ilk İstanbul haritası denilebilir ve yeni bir dönemin başlangıcıdır. XVIII. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başındaki kent yerleşmesinin niteliğini Tanzimat'ın ilanı ile başlayan değişimin kentsel boyutlu uygulamalarını, kent silüetini değiştiren anıtsal yapıların dağılımını, yeni mahalleleri, yerleşim yerlerini gösteren önemli bir haritadır.

1870 Büyük Pera Yangını (Beyoğlu Harik-i Kebiri), verdiği olağanüstü zararın yanında yangın sigortacılığının gelişimi açısından da önemli bir dönüm noktasıdır. Yangından sonra Beyoğlu kagir binalarla ve yangın nizamnamelerine uygun olarak yeniden inşa edilmiş ve bu yeniden yapılanma, yangın sigortacılığı, yangın yerlerinin planlanması, yangına duyarlı inşaat koşullarının yerleşikleşmesi ve itfaiyenin kurumsallaşması açısından da önemli gelişmelere yol açmıştır

Harita 2.2: Hellert İstanbul Haritası, 1819 (İFEA Harita Atölyesi).

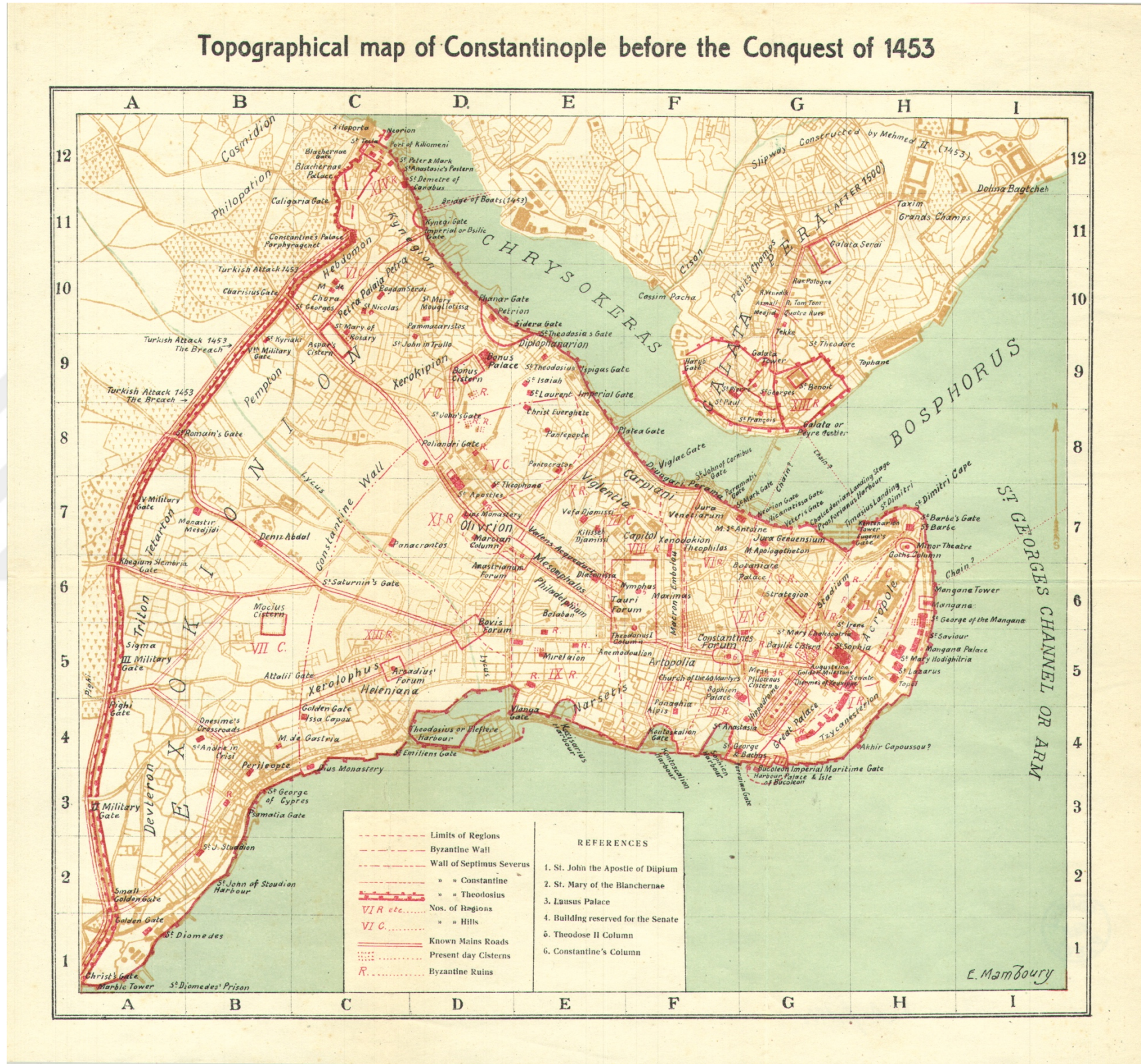
Yabancı sigorta şirketleri İstanbul'da şube açmış, kentin yangın riskini gösteren haritaların çizimini üstlenmiştir. Charles Edward Goad 1904-1906 yılları arasında, merkezi Londra'da bulunan şirketine Kadıköy, Pera, Galata ve Eminönü civarına ilişkin çizimler yaptırmıştır (Arpacıoğlu, 2017, s.150)

İstanbul'un hemen hemen tamamını kapsayan ikinci önemli haritalama çalışması, Goad'un girişiminin bir devamı olarak, Türkiye Sigortacılar Daire-i Merkeziyesi adına, Hırvat asıllı Jacques Pervititch tarafından 1922-1945 yılları arasında yapılmıştır. Semtleri gösteren haritalar, İstanbul'un betonarme yapılaşmadan önceki durumunu olduğu kadar, 1950'de girilen yeni imar çalışmalarıyla açılan caddeler ve yıkılan binalardan önceki şehir dokusunu ve bugün isimleri değişen birçok sokağın eski adlarını işaret etmektedir. 1930'lu yıllarda, yeni mülki teşkilatın yani kaza, nahiye, mahalle taksimatlarının halk tarafından öğrenilmesi için belediye meclisleri tarafından onaylanarak basılan şehir rehberleri, ayrıntılı planlar da içermiştir (Dağdelen, 1993).

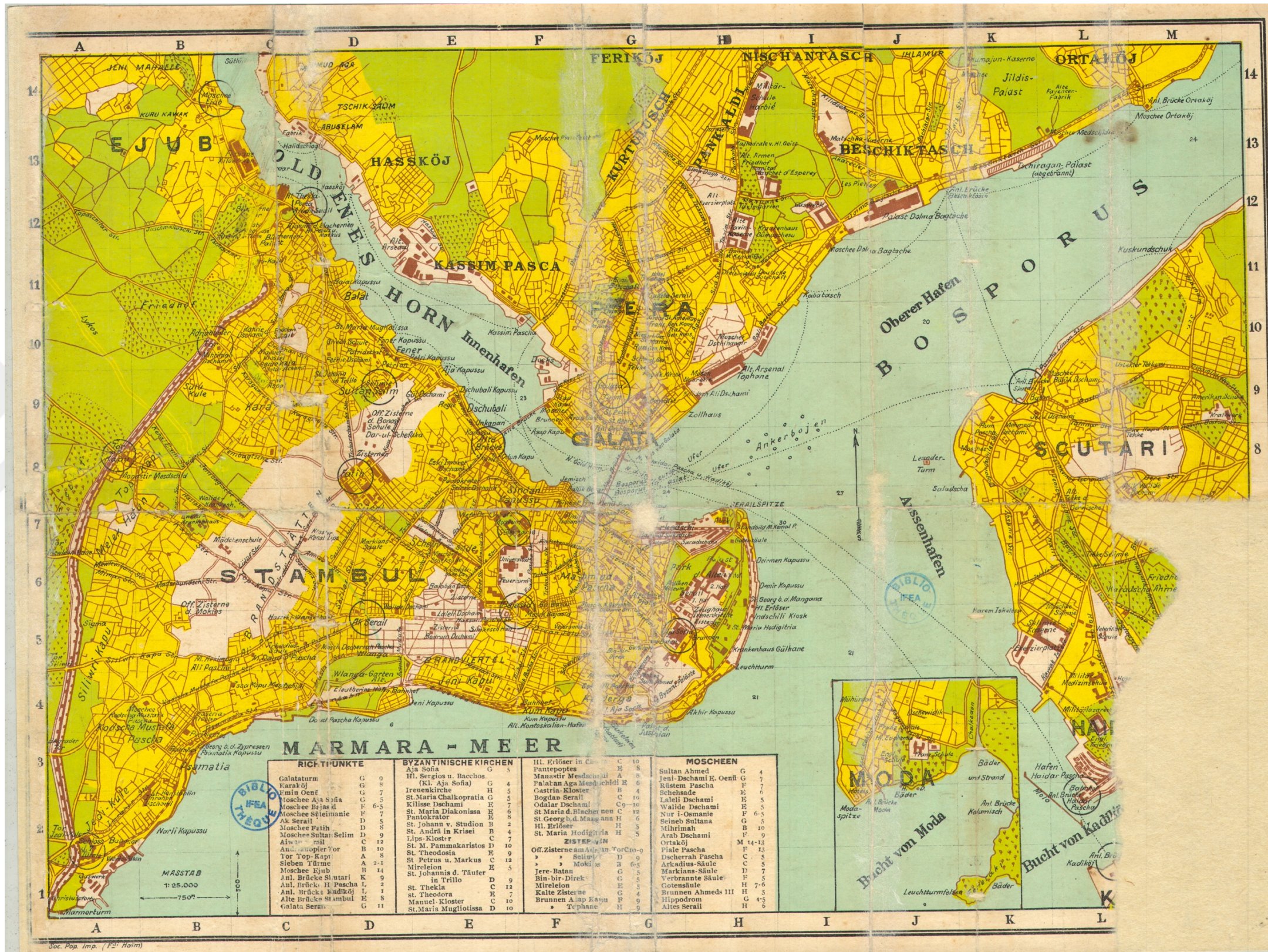
Mamboury'nin ilk baskısını 1925'te yapılan İstanbul Rehberi'nin değişik baskılarında kullandığı İstanbul haritalarını²⁵ izleyerek kentin geçirdiği değişimi gözlemlemek, yapay ve doğal sınır öğelerinin dönüşümünü bu öğelerin Bizans ve Osmanlı dönemindeki halinden günümüze ne şekilde ulaştığını takip etmek mümkündür (Harita 2.3, 2.4, 2.5, 2.6, 2.7).

²⁵ Bu haritalar sırasıyla 1925, 1929, 1930, 1934, 1951 tarihlerinde yayınlanmıştır.

Topographical map of Constantinople before the Conquest of 1453

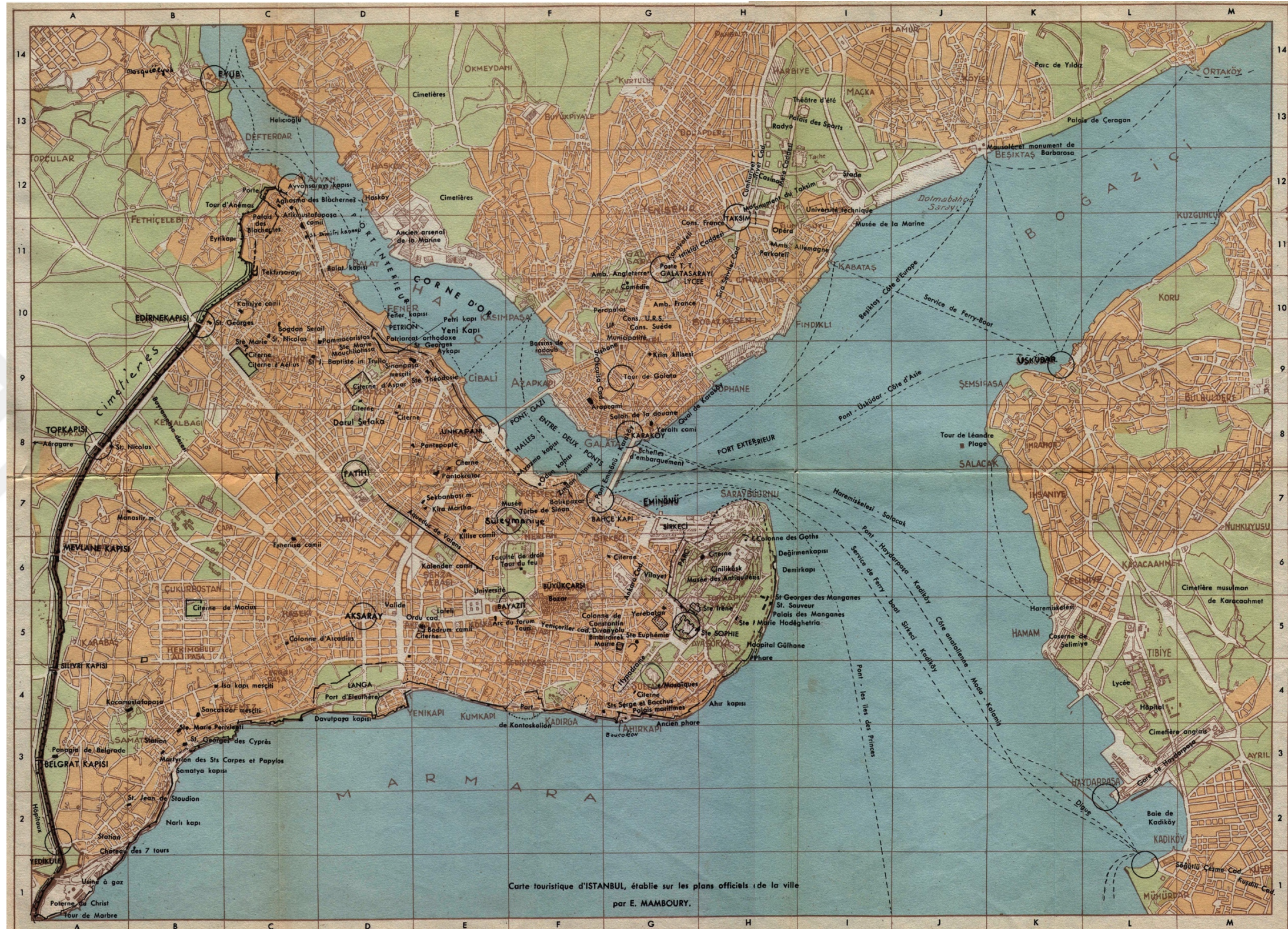
Harita 2.3: Ernest Mamboury, Constantinople'un 1453 tarihli fethinden önceki topografik haritası 1929 (İFEA Harita Atölyesi).

Harita 2.5: 1929 İSTANBUL Ernest Mamboury (İFEA Harita Atölyesi).

Harita 2.6: 1934 İSTANBUL Ernest Mamboury (İFEA Harita Atölyesi).

Harita 2.7: 1951 İSTANBUL Ernest Mamboury (İFEA Harita Atölyesi).

İstanbul'u tanımlayan doğal sınırları deniz ve topografyası, yapay sınırları ise kara, deniz surları ve terasman duvarları olarak sıraladığımızda, tüm bu öğelerin kent stürüktürünü doğrudan etkilediği görülmektedir.

Tarihi kentlerde sınır olgusu genellikle doğrudan ilişkili bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bizans dönemi İstanbul'u düşünüldüğünde özellikle önem taşıyan bir yapı savunma çeşidi olan surlar²⁶ (Şekil 2.26) her zaman birincil belirleyici kent sınırı olarak karşımıza çıkmıştır. İstanbul için kullanılan "Suriçi" kelimesi kuşkusuz bunun en belirgin örneklerinden biridir. Ernest Mamboury için de surlar çok önemlidir ve gerek fotoğraf gerekse planlarla kapsamlı olarak çalışılmıştır.

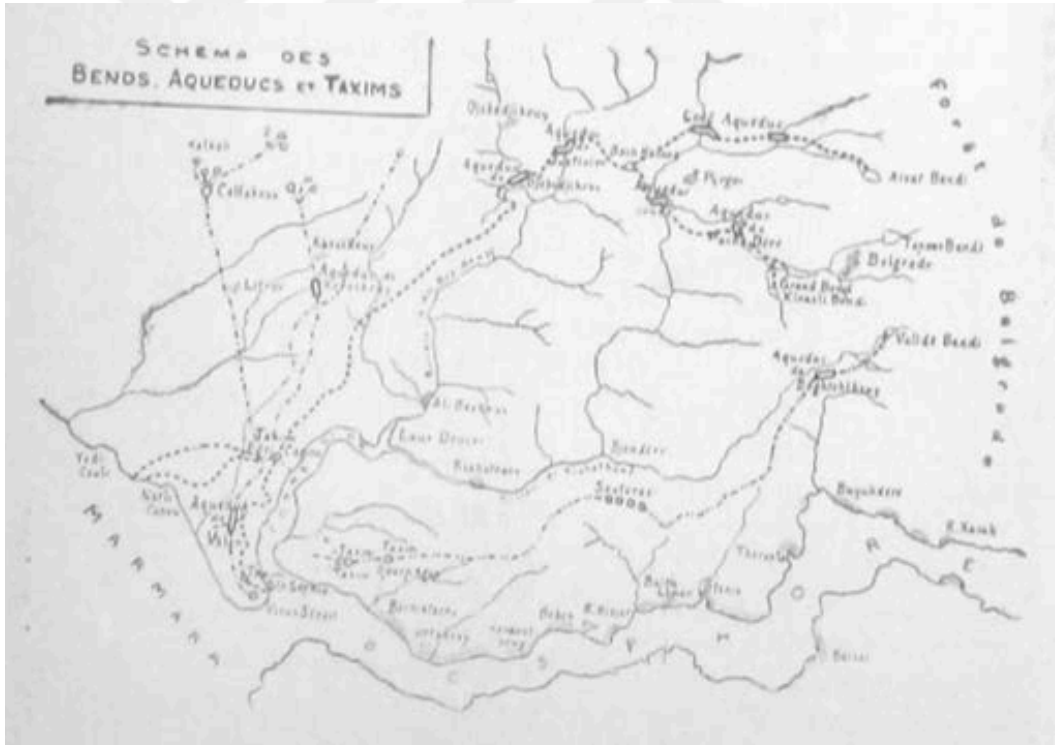

Şekil 2.26: Solda Blacherna Bölgesi, Ortada: Deniz surları, Sağda: Kara Surları, E. Mamboury, C.G.T, 1925.

²⁶ İstanbul Rehberi Fransızca ilk baskısı (1925), III.Bölüm, Surlar, s:401-434.

Şekil 2.27: E. Mamboury Moğlova Su Kemerini'ni incelerken (İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi).

Şekil 2.28: İstanbul Rehberi Fransızca ilk baskısı (1925), Plan: Su Yolları, Taksimler, Bentler, s.186.

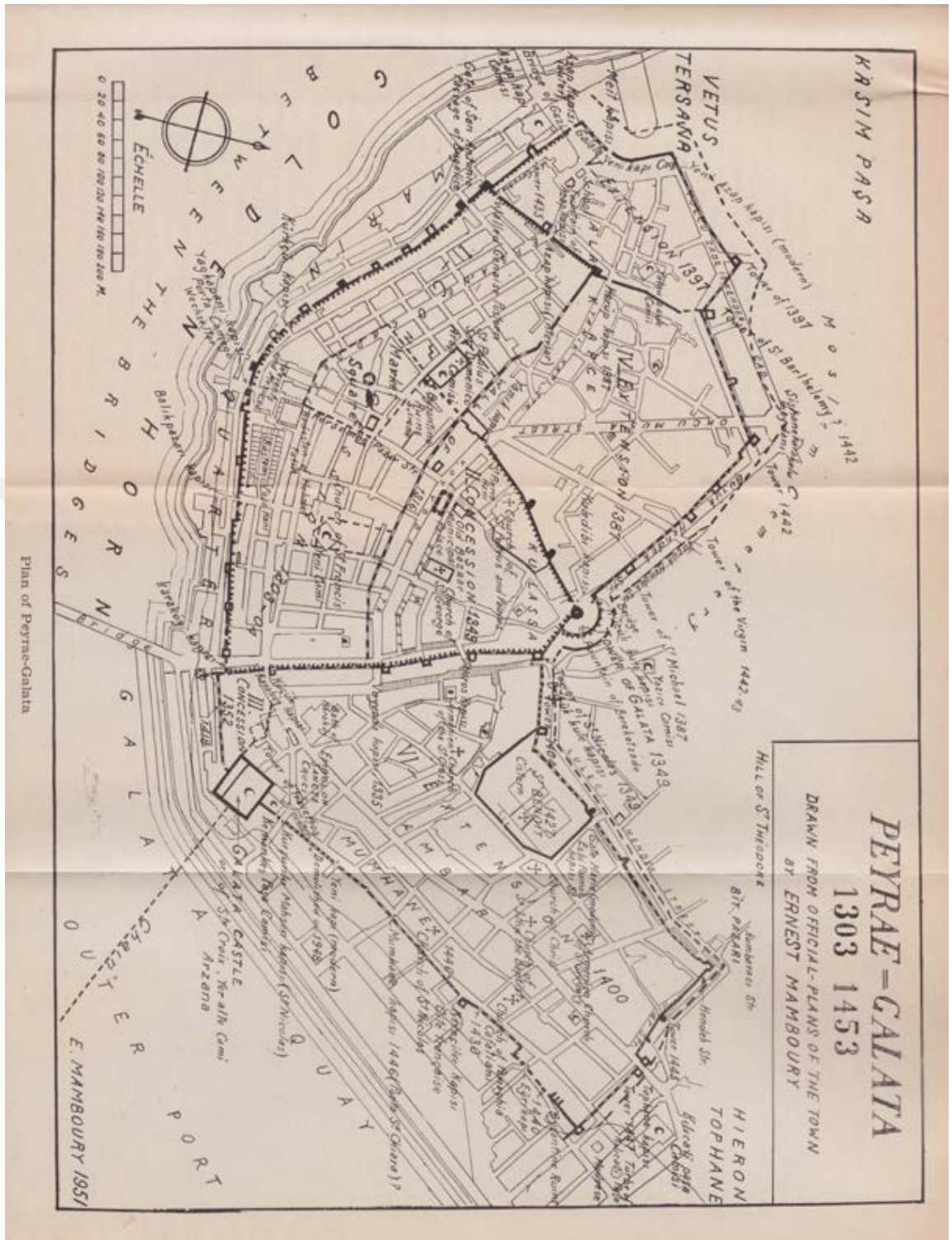
Surlarla beraber önem kazanan bir diğerk konu ise su kaynakları ve kente su taşıma sistemleri²⁷, kanallar ve sarnıçlardır²⁸. Bu konuda kapsamlı çalışmalar yapan Ernest Mamboury, doğal su kaynaklarının kentte kullanımı ve içme suyu taşıma amacıyla yapılmış yapıları, özellikle sarnıçları konumları ve özgün nitelikleri ile çalışılmıştır (Şekil 2.28).

Osmanlı dönemi su yollarının en önde geleni, Sinan'ın 1560'larda inşa ettiği, günümüzde de büyük bölümü çalışan, toplam ellibeş kilometre uzunluğundaki Kırkçeşme su yoludur. Bu su yolunun üstünden geçtiği üç düzine kadar su kemerinin en görkemlileri otuzbeş metre yüksekliğindeki Mağlova (Şekil 2.27) ve Eğri, 710 m uzunluğundaki Uzun, 32 m yüksekliğindeki Güzelce kemerleridir. Büyük mühendis ve mimar Sinan'ın bu üç su yolu, Roma döneminden sonra, 20. yüzyıla kadar dünyada inşa edilmiş en önemli su iletim yapılarından. İstanbul'un Üsküdar, Taksim, Kilyos gibi diğerk su yolları su getirme sistemleri de ilginç başka örneklerdir. 1620 ila 1839 arasında, Kırkçeşme suyolu dört (Topuz, Büyük, Ayvat, Kirazlı), Taksim suyolu üç (Topuzlu, Valide, Yeni) kargir barajla takviye edilmiştir. Belgrat ormanlarındaki bu yedi baraj, dönemlerinin çok ilginç örneklerinden olup, günümüzde de işlevini sürdürmektedir (Öziş, 2015, s.49).

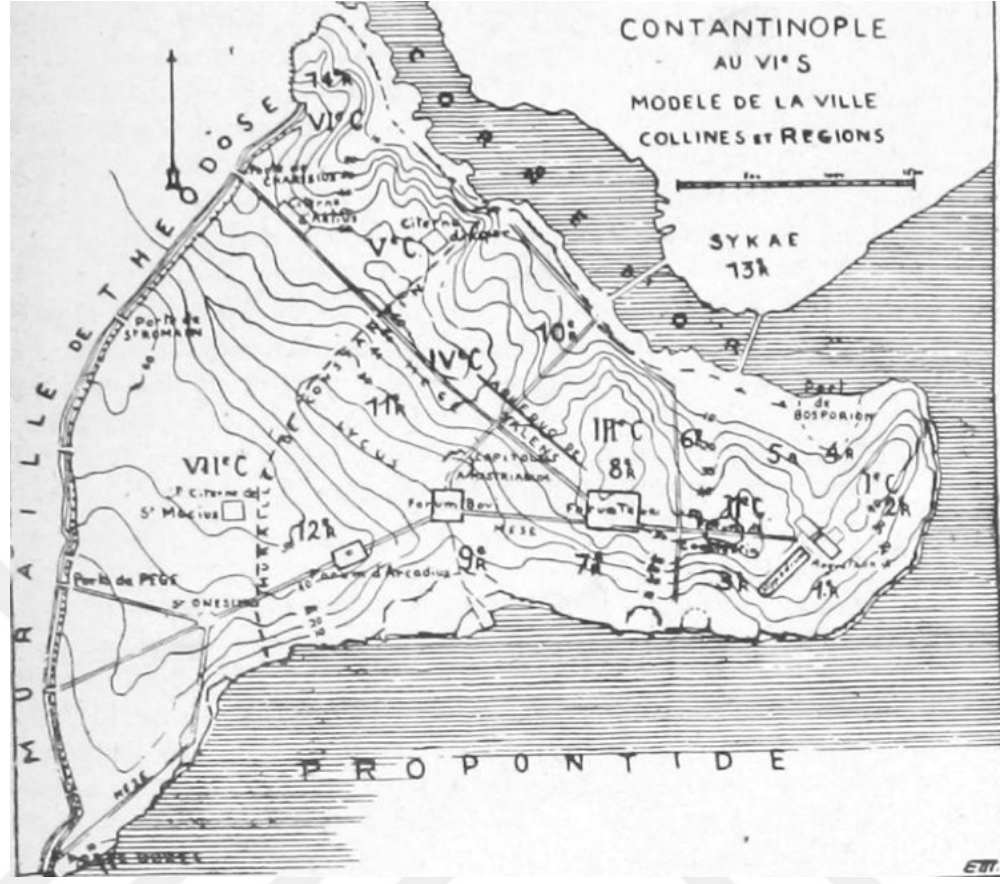
Ernest Mamboury, İstanbul'a ilk geldiğinde bir süre Galata'da yaşamıştır. Galata ve Pera XIX. Yüzyılda kentin sosyal yapısına bakıldığında yazarımız gibi yabancıların, Levantenlerin, Rumların ve Ermenilerin yoğunlaştığı bölgedir. Galata ve onun uzantısı olan Pera kentin kozmopolit yapısını fiziksel olarak günümüze taşıyan semtlerdir. Tarihi Yarımada ile karşılaştırıldığında Batılı bir kent görüntüsü sunmaktadır (Harita 2.8). Öyle ki birçok kaynakta Galata-Pera için "Stamboul", Tarihi Yarımada için "Constantinople" ifadeleri kullanılmaktadır (Akın, 2002, Giriş).

²⁷ İstanbul Rehberi Fransızca ilk baskısı (1925), III.Bölüm, Bentler, s:146-149.

²⁸ İstanbul Rehberi Fransızca ilk baskısı (1925), III.Bölüm, Sarnıçlar, s: 192-207.

Harita 2.8: İstanbul Rehberi İngilizce baskısı (1953), Plan Galata, s. 7.

Harita 2.9: Terasman Duvarları, Deniz Surlarının, Dolgu Bölgeleri, Mamboury Haritası,1934.

Ernest Mamboury'nin en önemli haritalarından birisi de Tarihi Yarımada'nın terasman duvarlarını, deniz surlarını ve dolgu bölgelerini gösterdiği haritasıdır (Harita 2.9). Mamboury'nin bu haritası ünlü Bizans tarihçisi Raymond Janin tarafından ilk baskısı 1950'de yayınlanmış olan "Constantinople Byzantine. Developpement Urbain et Repertoire Topographique" adlı kitabında kullanılmıştır²⁹.

Bu haritada düz ve topografya çizgilerine göre daha kalın çizilmiş çizgiler terasman duvarlarını ifade eder ve topografyanın dik olduğu yerlerle nasıl çakıştığı rahatça görülebilir. Terasman duvarları yerleşimin kolaylaşması için topografyayı düzletmek hem de olası toprak kaymalarını engellemek için kullanılmıştır. Dolayısıyla

²⁹ Janin, Raymond, Constantinople Byzantine. Developpement Urbain et Repertoire_Topographique, Paris, 1950, Fransız Bizans Çalışmaları Enstitüsü, Paris, 1950

topografyanın dik olduğu yerlerde genelde terasman duvarları kullanılmıştır. Haritada aynı zamanda doldurulmuş limanlar, eski Bizans forumlarının yerleri ve Bizans'ın anıtsal yapılarından bazılarının yerleri gösterilmiştir. Bu haritada terasman duvarlarının büyük ölçüde Constantin Surları içinde kaldığı görülmektedir (Başar, 2012, s.60). Tarihi Yarımada'nın Constantin Surları ile Teodisius Surları arasında kalan kısmı Osmanlı döneminde 1500'lerin ortasına doğru dolmaya başlamıştır. Deniz surları Bizans döneminde yapıldığı için aynı zamanda o dönemin kıyı kenar çizgisine ilişkin önemli bilgiler vermektedir.

Güncel bir çalışmada³⁰ Başar, Bozdoğan Kemerini dışında, kentin merkezindeki sınır öğelerinin tamamen kaybolduğunu, yola dönüşmüş veya yapı malzemesine dönüşerek varlığını sürdürdüğünü, yol dokusunun modernizmin müdahalesi ile değişiminden sonra sınır öğelerinin çoğunun yok olduğunu halihazır haritalarla Mamboury haritasını karşılaştırarak açıklamıştır (Başar, 2012, s.61-62).

İstanbul'un kent tarihini içeren oldukça fazla kaynak bulunabilir. Kentin gelişim süreci, mimarisi, semtleri, anıtları, önemli dönemleri ve tarihsel dönüm noktalarına dair bir çok kaynak vardır. Farklı meslek gruplarına ait bilim insanları İstanbul kent tarihi ve tarihsel topoğrafyası üzerine çalışmalar yapmışlardır.

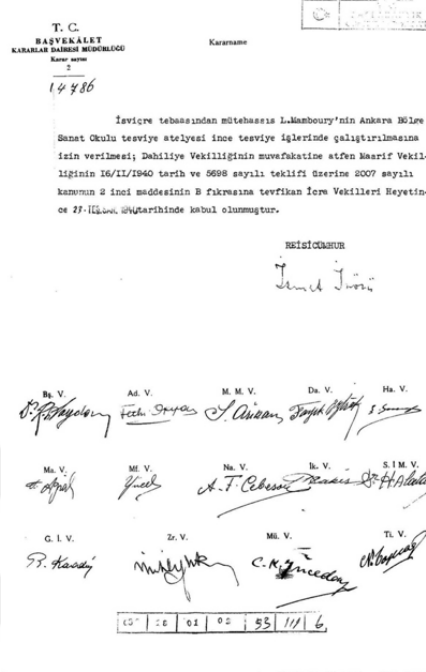
Ernest Mamboury de bu bilim insanlarından biridir. Bizans ve coğrafya bilgisini ayrıntılarıyla haritalara ve planlara aktarmıştır. Bu haritalar, planlar rehberlerinde ve diğer yayınlarında kullanılmış, günümüzde de kaynak olarak kullanılmaya devam edilmektedir.

2.6. Erken Cumhuriyet Döneminde Ulus-inşa Faliyetlerine Katkısı

Ernest Mamboury Cumhuriyet kurulduktan sonra ulus-inşa faliyetlerine eğitimci yönüyle de büyük katkılarda bulunmuştur. Ismarlama kent rehberi çalışmalarının dışında Maarif Vekaleti'nin 1933 yılında düzenlediği "Yabancı Dil Hocaları Kursu" (Cumhuriyet, 08 Temmuz 1933) çerçevesindeki çalışmalara katılmıştır. Bu kursları "İngilizce için Kolej muallimlerinden Foset Bey, Almanca için Pertev Niyal Lisesi

³⁰ Başar, D. ve Yalçın, M.S.,2012, Terasman Duvarları ve Surların Tarihsel Süreklilikleri Bağlamında İncelenmesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniv.

muallimlerinden Hayskristinis Bey, Fransızca için ise Mamburi Bey idare edecektir.” Ayrıca turistik rehberlik yapacak kişiler için de çeşitli konferans ve kurslar düzenlemiştir (Cumhuriyet, 28 Kasım 1936).

Şekil 2.29: Başbakanlık Cumhuriyet arşivi, 30-18-1-2, 93, 111, 6, 23.11.194.

Şekil 2.30: Yeni Hamidiye Sanat ve Zanaat Okulu (Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara araştırmaları Merkezi. Belge No. ACF0037).

Erken Cumhuriyet döneminde halkın sanat ve zanaat eğitimi önemli bir yer kapsamaktadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün söylemleri bu yaklaşımın izlerini taşımaktadır. Bu çerçevede zanaat ve sanat eğitimi incelendiğinde vurgulanan olgu, eğitim ve öğretimde tatbiki yöntemlerin kullanılabilmesi ve yaşama geçirilebilmesidir. Bu kapsamda Ankara'da açılan önemli okullardan Hamidiye Erkek Sanat ve Zanaat Okulu'dur (Şekil 30). Ernest Mamboury İsmet İnönü'nün özel izniyle bu okulda torna ve tesfiye dersleri vermiştir (Şekil 2.29). Mamboury'nin 1898-1903 yılları arasında Cenevre'de eğitim gördüğü "Ecole des Arts Industriels et Beaux-arts de Geneve"³¹ 'le benzerlikler gösteren bu okulda eğitimini aldığı zanaatları uygulayarak öğretme olanağı bulmuştur.

2.7.Kültür Varlıklarını Korumaya Katkısı

İstanbul, küreselleşen dünya kentine dönüşürken XX. yüzyılda radikal olarak değişmiştir. Kentin fiziksel değişimi sayısal olarak ifade etmek gerekirse, kentin tarihi çekirdeği olan sur içi 1440 hektarken 1980 yılında ise İstanbul yaklaşık 200.000 hektarlık bir alana yayılmıştır. Kentin nüfusu ise, 1897'de göçlerle 1.000.059'dan 1914'te 1.200.000'e ulaşmış, 1927'de neredeyse yarıya düşen 691.000'lik nüfus, 1950'de 1.167.000'e ulaşmıştır (Tekeli, 2009, s.11).

İmar operasyonları, kentin önemli tarihi mekanlarını ve kültür katmanlarını silmiş, yerine yenilerini oluşturmanın yollarını açmıştır. Bunun sonucunda, zamanın izlerini üzerinde taşıyan kent hızla değişmiştir. Kentleşme açısından Osmanlı başkenti, XIX. yüzyılın uygulanamayan modernleşme projelerinin ardından, yüzyıl başında ilk kentsel müdahalelerle tanışmıştır (Akpınar, 2011, s. 42).

Cumhuriyet'in ilan edilmesi ve Ankara'nın başkent oluşuyla, ulus-devletin kuruluşunu izleyen ilk yıllar İstanbul için gerileme yılları olmuştur. Cumhuriyetin mekanları Anadolu'da inşa edilirken, terk edilen "öteki" şehir, eski İmparatorluk başkenti İstanbul, yıllarca görmezden gelinmiştir. Atatürk, 1919'da ayrıldığı İstanbul'u 1927'ye kadar ziyaret etmemiştir. Aynı zamanda, merkezi yönetimin kaynaklarının Ankara'nın imarına

³¹ Cenevre Endüstriyel Sanatlar ve Güzel Sanatlar Okulu.

ve altyapısına harcaması nedeniyle, İstanbul yüzlerce yıldır yararlandığı kaynaklardan yararlanamaz olmuştur. Dünya çapında yaşanan ekonomik krizin etkisi de kentte hissedilmektedir (Durhan, 2009, s.393). Bununla birlikte, İstanbul, İmparatorluk'un son yıllarından başlayarak, savaşların, işgalin ve özellikle Tarihi Yarımada'yı yok eden yangınların neden olduğu bir harabeye dönmüştür. Dr. Emin (Erkul) Bey'in Şehremini olduğu 1924-1928 dönemi, kimi önemli kentsel operasyonların yanı sıra şehircilik kuramları ve belediyeçilik alanında yapılan yayınlarla da önemli bir dönem olmuştur. Bu dönemde Şehremaneti'nde bir imar komisyonu kurulmuş, Cemil Paşa'nın da yer aldığı bu komisyon imar etkinliğini yönlendirmiştir. 1918 Cibali-Fatih yangını ile yanan alanlar bu dönemde düzenlenmiş; bu kapsamda Fatih'ten Edirnekapı'ya uzanan Fevzi Paşa Caddesi, 1925-1928 yılları arasında 30m genişliğinde bir tramvay caddesi olarak açılmış, bu operasyon sırasında Fatih Külliyesi'nin güneyindeki Tetümme Medreseleri yıkılmıştır. Doğu Roma'dan itibaren İstanbul'un ana akslarından birini oluşturmuş olan bu güzergâh, bugün de kentin morfolojisinde sürekliliği olan düz bir aks olarak dikkati çekmektedir. Nüfusu azalan İstanbul'da, büyük yangınlarla yıkıntı alanına dönüşmüş tarihi yarımada terk ediliyordu (Bilsel, 2011, s.44).

Tekeli'ye göre, yangın alanlarının ortasından bu caddenin geçirilmesi, bu alanın çok düşük gelir grubundan kişilerin derme çatma yaptığı evlerle dolmasını engellemeyi ve yeni emlak yatırımları için çekici kılınmasını amaçlamıştır (Tekeli, 1980, s.53).

1909 ile 1953 yılları arasında İstanbul'da yaşayan Ernest Mamboury, İstanbul'da başlayan bu fiziksel değişime yakından tanıklık etmiş ve bundan duyduğu rahatsızlığı bizzat yazılarında açıkça ifade etmiştir (Mamboury, 1925, s.102). Mamboury İstanbul Rehberi'nin 1925 ilk baskısının ilk bölümünde o yıllardaki İstanbul'u kendi sözleriyle şöyle betimlemektedir:

“Eski İstanbul gittikçe za’il (kaybolan), ve yerine Avrupa-kari teceddüt (yenilik) ka’im olmaktadır. Piyer Loti’nin beğendiği ve istediği gibi uyuz köpekleriyle, kirli ve müte’affin (kokuşmuş) sokaklarıyla, toz içindeki eski dükkanlarıyla eski zaman İstanbul’u na-bedid oluyor. O sebeple kadim İstanbul’dan, kendi hayalindeki İstanbul’dan hala bir köşe görmek isteyen seyyah, her halde acele itmelidir. Yangın yerlerinde yeni açılan yollar, dümdüz uzanıyor, eski ahşab haneler betonarmeye terk-I mevaki idiyor. Kafesler gözden ga’ib oluyor, camiler elektrik ziyasıyla tenvir olunuyor. Mai ve saf semanın altında parlak ve keskin renkli kıyafetleriyle cevelan iden çeşit çeşit cemm-i gafir artık geçmiş ola! Her

şey artık garbın donuk ve koyu rengine tehavvül itmektedir.” (Mamboury, 1925, s.102).

İstanbul Belediyesi tarafından Avrupa'dan üç şehircilik uzmanına Fransa'dan Alfred Agache ve Henri Prost, Almanya'dan Hermann Ehlgötz'e davet gönderilmiş ve “İstanbul şehrinin gelecekte alacağı şekil” üzerine görüşlerini içeren plan önerileri getirmeleri istenmiştir. Prost'un teklifi geri çevirmesi üzerine Lambert davet edilmiştir. Agache, Lambert ve Ehlgötz görüşlerini içeren raporlarını aynı yılın sonbaharında teslim etmişlerdir. Jüri, bu üç plan önerisi arasından Ehlgötz'ün projesini daha “gerçekçi” bulduğu için seçmiş, fakat sonuçta proje uygulamaya koyulmamıştır (Bilsel, 2011, s.44).

Henri Prost, 1933'te Yalova'da bir kaplıca yerleşimi planlamak üzere davet edilmiş, 1935 yazında bu amaçla İstanbul'a gelerek İstanbul vali yardımcısıyla görüşmüştür. Bundan bir süre sonra Vali ve Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ'dan İstanbul'un planlamasında “danışman” olarak çalışması için teklif almıştır.

Henri Prost'un İstanbul planlamasının başlıca üç ana konusu ulaşım, çevre sağlığı ve estetikdir. Ulaşım sistemi, yeşil alanlar ve diğer “serbest sahalara” kent yeniden yapılandırmanın ana araçlarını oluşturmuştur (Bilsel, 2011, s.45). Henri Prost'un planına göre 1940'lardaki uygulamalarda yaklaşık 1.300 istimlak gerçekleştirilmiştir. (Akpınar, 2011, s.41).

Prost'un, Tarihi Yarımada için koymuş olduğu 40 metre rakımdan yüksek yapı yapılmaması kuralının İstanbul silüetinin büyük ölçüde korunabilmesini sağladığı bilinmektedir. Ancak Prost, Eski İstanbul'da anıt niteliğindeki tarihi yapılara ve kentin silüetine özel bir önem vermiş fakat ahşap konut dokusunu koruma yerine bütünüyle dönüştürmeye yönelik bir planlama yaklaşımı benimsemiştir. Henri Prost, İstanbul'da kent dokusuna yönelik en önemli dönüşümü tarihi yarımada planlamıştır. Geniş yangın alanlarının büyük boşluklar oluşturduğu Eski İstanbul'da mülkiyet bölünmelerini düzensiz, parselleri çok küçük ve sokak sayısını gereğinden fazla bulmuştur. Ona göre, nazım planının öngördüğü yeni caddeler ile evlerin bulunduğu arsa ve sokaklar estetik açıdan uyumlu değildir. Bu yüzden parseller toplu hale getirilmeli, sokaklar düzenlenmelidir (Bilsel, 2011, s.47-48).

İstanbul ile ilgili imar etkinliklerinde pek çok yabancı uzmanın adı Prost ile birlikte anılmaktadır. Örneğin, Prost ve “eski eserler mütehasısı “Profesör Manburi” Sultanahmet hafriyat sahasında inceleme yaparlar (Cumhuriyet, 1 Şubat 1940). Ülkede bulunan veya kamu personeli olarak çalışan yabancı uzmanlara danışmak Erken Cumhuriyet döneminde oldukça sık kullanılan bir yöntemdir (Durhan, 2009, s.122). Mamboury yıllar boyunca Tarihi Yarımada’yı adım adım incelemiş ve gördüğü bulduğu her ayrıntıyı kayıt altına alıp belgelemeye çalışmıştır. Tarihi Yarımada söz konusu olduğunda yabancı uzmanların ilk olarak başvurduğu araştırmacı yine Ernest Mamboury olmuştur. Henri Prost’un Tarihi Yarımada’nın büyük bir kısmında oluşturmayı planladığı (Şekil 2.31) Arkeolojik Park Projesi için Mamboury’e danışmanlık yapmıştır.

Prost Tarihi Yarımada’yı bir “Arkeolojik Park” (Şekil 2.31) olarak düşünmektedir. 1947-1948 yılları arasında Prof. Albert Gabriel³² “Institut Français d’Archeologie de İstanbul” başkanlığını yaparken, planlanan arkeolojik park ile ilgili UNESCO ile birçok kez yazışmıştır³³. Gabriel, UNESCO’ya önemli kalıntılar içeren Bizans İmparatorluk bölgesinin³⁴ çok acil koruma altına alınmasını önermiştir. Henri Prost’un Arkeolojik Park Projesi, öngörülen istiklaklerin yapılmaması nedeniyle gerçekleştirilememiştir (Ricci, 2014, s.336-337).

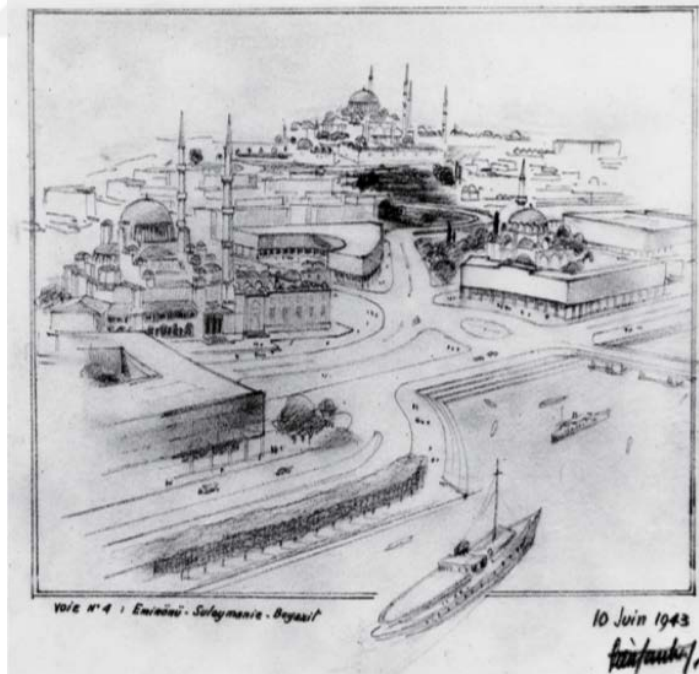
³² Prof. Albert Gabriel: Türkiye’de uzun yıllar çalışmış, ressam, mimar ve arkeolog.

³³ Gabriel, UNESCO ve diğerleri arasındaki konu hakkında 1947 ile 1959 yazışmalar, alıntılarla birlikte, P. Pinon, Le project de parc archeologique d’Istanbul de Henri Prost et sa tentative de mise en œuvre par Albert Gabriel, *Anatolia Antiqua* 16, 2008, 181–205 içinde. Institut Français hakkında, J. Thobie, *Aux origines de l’Institut français d’études anatoliennes d’Istanbul. La correspondance commentée Marx-Gabriel* (İstanbul 2006).

³⁴ Gabriel’e göre arkeolojik park olması gereken alan 240.000 metrekaredir.

Şekil 2.31: Arkeoloji Parkı Projesi, Henri Prost 1938. Plan, parkın genişletilmesini gösteriyor; arkeolojik incelemeler için ayrılan alanlar ve yangınların etkilediği alanlar (Œuvre de Henri Prost 1960, s.201).

Şekil 2.32: Eminönü Meydanı Projesi, Çizim: Pierre Jaubert (H. Prost'un Asistanı), (1943 Académie de l'Architecture Cite, 19. Siecle).

İstanbul'un önemli ticaret bölgelerinden olan Eminönü, kentte gerçekleştirilen imar çalışmalarında, en çok konuşulandıran biri olmuştur. Yeni Cami'nin çevresindeki binaların yıkılarak caminin ortaya çıkarılması ve Eminönü Meydanı'nın genişletilmesine dayanan ilk fikirler 1930'da ortaya çıkmıştır. Ancak, bu fikirler 1935 yılına dek tekrar gündeme gelmemiştir. 1930'larda ortaya çıkan Eminönü Meydanı'nın düzenlenmesi fikri Ali Çetinkaya'nın etkisi ile 1937 yılında tekrar gündeme gelmiştir (Şekil 2.32, 2.33). Prost'un ise, İstanbul'un imarı için görevlendirildikten sonra zaten var olan bu fikri hazırladığı imar planında geliştirdiği söylenebilir. Eminönü'nde ilk etapta gerçekleştirilmek istenen Yeni Cami, Balıkpazarı, Valide Hanı ile Mısırcarşısı çevresindeki binaların kaldırılmasıdır. Ankara'da istimlakler ile ilgili görüşmeler başladığında, İstanbul'da Yeni Cami'nin kemeri ile ilgili bir tartışma gündemi meşgul etmeye başlamıştır. Tartışılan, caminin bir parçası olan, üzerinde hünkar mahfilini barındıran ayrıca bir geçit özelliği taşıyan kemerin yıkılıp yıkılmamasıdır.

Şekil 2.33: Eminönü istimlak edilecek adalar (Cumhuriyet Gazetesi, 2 Şubat 1938).

İddiaya göre, kemer camiden sonra inşa edildiği için caminin etrafının açılması sırasında yıkılmalıdır. Müzeler Müdürü Aziz Ogan'a göre, kemer tarihi ve mimari açıdan önemlidir ve yıkılmamalıdır. İstanbul milletvekili ve eski Müzeler Genel Müdürü Halil Bey'e göre ise, Yeni Cami'nin kemeri kentin bir süsüdür ve yıkılmamalıdır (Cumhuriyet, 21 Ocak 1938) (Durhan, 2009, s.189).

Sonuç olarak Hünkar Kasrı kaldırılmamıştır. 1938 yılında Ernest Mamboury ile Henri Prost Eminönü bölgesinin yeniden yapılandırılması sürecinde ters düşmüşlerdir. Mamboury Yeni Valide Cami'nin çevresinin istimlakına ve caminin Hünkar Kasrı'nın yeni meydanın şeklini bozduğu gerekçesiyle yıkılmak istenmesine şiddetle karşı çıkmıştır (Ulus, 23.03.1938).

Bu konuda yazdığı makalesinin ilk bölümünde koruma ile ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“İstanbul gibi eski ve tarihi bir şehir bahis mevzuu olduğu, hazırlanmış yeni bir planın tatbikine geçileceği sırada birbirine zıd iki cephenin karşı karşıya gelmesi, sanki, modern şehirciliğin icablarından birisi imiş gibi telekki olunuyor. Kuvvetli şahsiyet ve yüksek selahiyetinin hayranı bulunduğum, mimar Bay Prost'un planını, tenkid etmek benden çok uzak olan bir düşüncedir. Ancak, benim istediğim şey, Yenicami kemeriyle bunun üzerindeki köşkün feda edileceği haberi üzerine ortaya çıkan davaya, İstanbul'un bir aşığı sıfatıyla, bazı münakaşa elemanlarını da kendim sunmaktır. Meselenin şehircilik kısmına karışmayacağım. Bu işe müdahalem sadece tarihi, artistik ve turistik bakımdan olacaktır. “

Arkeologlar, tarihçiler ve maziye herhangi bir suretle meftun olanlar bunu şimdiden kabul etsinler ki İstanbul'un iç muvasale yollarının hemen tamamıyla yeniden tarh edilmesi bahis mevzuu olunca, bazı fedakarlıklara katlanmamak mümkün değildir. Herkes kolayca takdir eder ki, her tarafı mazinin tarihi miraslarıyla dopdolu olan, her adımda Türk veya Bizans mimari eserlerinden bir tanesi ile karşılaşılacak İstanbul gibi bir şehirde, her şeyi muhafaza etmek, her şeyi kıymetlendirmek insan kudretinin dışındadır. Bazı fedakarlıklar ihtiyar olunmasını ben de pek ala kabul ediyorum. Bir atasözü vardır: “En iyiyi kurtarmak için, daha az iyi olan feda edilmelidir!” Demek ki bütün mesele bu mevzuu üzerinde anlaşmaktan ibaret kalıyor.”

Ernest Mamboury yazısını şu şekilde sonlandırmıştır:

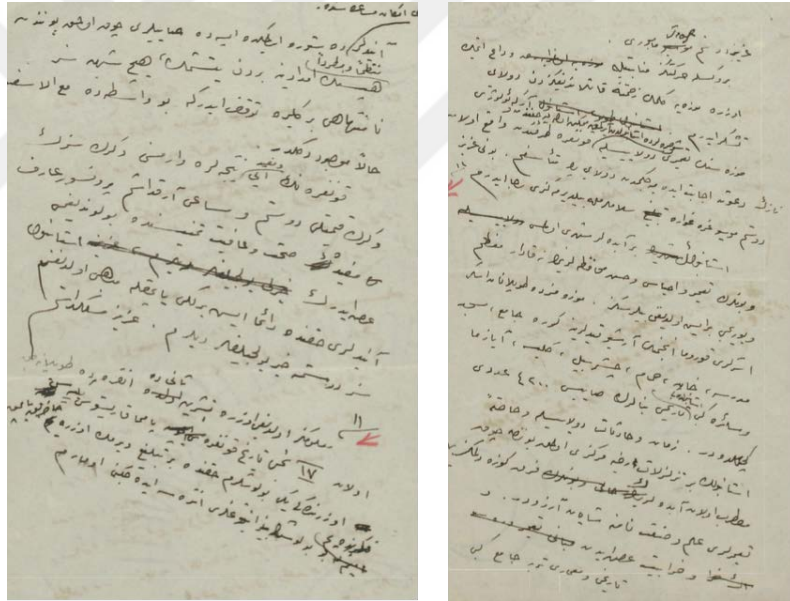
“İstanbul meşhur bir sanat beldesidir. Bütün mahallelerine dağılmış, eşsiz bir turistik sermayeye maliktir. Hükümetçe düşünülmüş şuurulu bir turistik ekonomi siyaseti tatbik edilmek üzeredir. Kesif ve faydalı bir propaganda, önce İstanbul'a sonra da bütün Türkiye'ye, daima taze heyecanların peşinde koşan seyyahların paralı selini çekmeğe itina ediyor.

Yeni Cami Köşkü'nü, kemerini ve seyirdimini nediyeye yakmalı? Bunları, bilakis, Topkapı Sarayı'nın tetümmatı yapalım. Köşkü o devrin eşyasıyla ve kumaşlarıyla donatalım, para mukabilinde hem seyirdimi hem de merdivenlerini açık bulunduralım. Seyyah bu tarihi

yerleri görsün. Köşkü ziyaret Yeni Camii'nin ziyaretini tamamlayacaktır. Burası esasen çok zengin olan İstanbul'un içinde, birinci derecede bir turizm unsuru, Topkapı Sarayı'nın tıklım tıklım odalarını hafifletmeğe yarayacak ufak bir sanat müzesi olabilir. Sonra, şayet kati bir zaruret varsa, yalnız yaya gidenlere mahsus olmak üzere, kemerin sol tarafında, müvazi bir geçit açıp da Eminönü metdanını, seyirdimin yanındaki geniş kaldırıma doğrudan doğruya bağlamak acaba mümkün olmaz mı?

Ernest Mamboury, “

Ernest Mamboury 1938 yılında Ulus Gazetesi'nde yazdığı makalesinde (Bkz. Ek 2), Henry Prost'un Eminönü Yeni Camii'nin Hünkar Kasrı ve Kemerü'nün yıkılmasıyla ilgili tartışmalara neden olan kararını eleştirmiştir. Bu yıkıma karşı olduğunu açıklarken bir taraftan kültür varlıklarının korunmasıyla ilgili fikirlerini diğer taraftan da turizm ile olan yakın ilişkileri, çözüm önerileri getirerek ifade etmiştir.

Şekil 2.34: Aziz Ogan'ın Ernest Mamboury'ye Yazdığı Mektup. Boğaziçi Üniversitesi Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi, Kişisel Arşivlerde İstanbul'un Bilim, Kültür ve Eğitim Tarihi, Aziz Ogan Koleksiyonu. Çev.: Azize Gelir Çebi.

“Aziz dostum Prof. Mambori,

Brüksel'e hareketiniz münasebetiyle veda etmek üzere müzeye gelmek zahmetine katlandığınızdan dolayı teşekkür ederim. Arkeoloji müzesinin tamiri dolayısıyla şu sıralarda İstanbul'dan ayrılmak mümkün olmayacağından kongre tarafından vâki olan

nazik davete icabet edemeyeceğimden dolayı pek müte'essifim. Bunu aziz dostum Mösyö Gragavar'a selamlarımla bildirmenizi rica ederim.

İstanbul bir abideler şehri olması ve bunların tamir ve ihyası ve hüsn-i muhafazalarının ne kadar muazzam ve yorucu bir iş olduğunu bilirsiniz. Müzemizde toplanan eski eserleri koruma için arşiv kayıtlarına göre câmi, mescid, medrese, han, hamam, çeşme sebil, kilise, ayazma ve saire gibi İstanbul'daki tarihi binaların sayısı 4200 adedi geçmektedir. Zaman ve hâdisât dolayısıyla ve hâssaten İstanbul'un bir tezelzülât-ı arziyye merkezi olmak bundan çok muzdarib olan abidelerin fark gözetilmeksizin tamirleri ilim ve sanat namına şayan-ı arzudur ve harabiyet arz eden tarihi ve mimari türbe câmi gibi Abideler mâlî imkan müsaadesinde restore edilmekte ise de sahipleri çok olmak yönünden muntazaman ve muttariden hepsinin imdadına birden yetişmek, hiç şüphesiz nâ-mütenâhî bir gelire tevakkuf eder ki bu vâsita da maalesef hâlen mevcut değildir.

Kongrenin iyi ve müfid neticelere varmasını ve gerek sizin ve gerek kıymetli dostum ve mesai arkadaşım Profesör Arif Müfid'e sıhhat ve afiyet temennisinde bulunduğumu arz ederek İstanbul abideleri hakkında daima iş birliği yapmakla mübâhî olduğum siz dostuma hayırlı yolculuklar dilerim. Azîzim meslektaşım.”

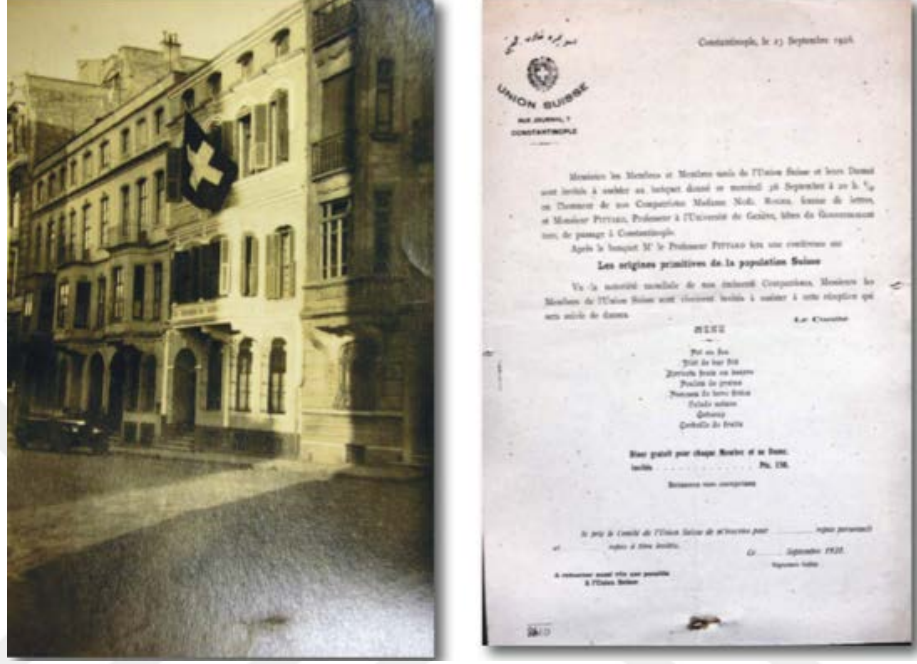
Aziz Ogan, yakın arkadaşı Ernest Mamboury'ye cevaben yazdığı bu mektupta (Şekil 2.34) koruma konusundaki yaşanan zorluklardan söz etmiştir. İstanbul'un deprem bölgesinde olması, kıstıllı zamanda çok sayıda anıtın ekonomik zorluklar içinde, fark gözetmeden aynı titizlikle restore edilmesinin güçlüklerini açıklamaya çalışmıştır.

Ernest Mamboury, kültür varlıklarının korunmasına en büyük katkıyı “Belgeleme” alanında yaptığı çalışmalarla gerçekleştirmiştir. İstanbul gibi eski ve tarihi bir kentin, özellikle de Tarihi Yarımada'nın Bizans mirasının, görebildiği her bir parçasını kayıt altına almaya çalışmıştır. Sadece İstanbul'la kalmamış, farklı rehber çalışmaları sırasında, Ankara, Bursa gibi engin bir kültürel miras barındıran bölgelerde de belgeleme çalışmalarını sürdürmüştür. Korumanın ilk adımı olan belgeleme konusunda geniş bir fotoğraf, çizim, plan, rölöve ve harita arşivine sahip olduğu bilinmektedir.

2.8. Ernest Mamboury'nin Sosyal Kimliği

Ernest Mamboury'nin yoğun eğitimlik mesaisi ve kent araştırmaları dışında oldukça renkli bir sosyal hayatı da olmuştur. Uzun yıllar Jurnal Sokak'taki İsviçre Birliği'ni

kurmuş ve (l'Union Suisse) başkanlığını yapmış ve bu çerçevede birçok konferans ve yurttaşlarına yönelik kent gezileri düzenlemiştir (Şekil 2.35, 2.36, 2.37). Aynı zamanda Türkiye'deki ilk İsviçre delegasyonunun konsolosu olmuştur. "Tribune de Geneve" gazetesinin muhabirliğini üstlenmiştir (Özberki, 1984, s.101).

Şekil 2.35: Solda: Union Suisse (İsviçre Birliği) Binası. Sağda: Ünlü Antropolog Prof.Pittard Onuruna Verilecek Yemek ve Konferans Davetiyesi (İFEA, 2017, s.22).

Şekil 2.36: Ernest Mamboury İsviçreli bir Grupla Şehir Gezisinde (Atatürk Kitaplığı, Ernest Mamboury Arşivi).

Şekil 2.37: L'Union Suisse'te (İsviçre Birliği) bir Toplantı (İFEA, 2017, s.22).

Ernest Mamboury üyesi olduğu TTOK ve Paris Ticari Coğrafya Derneği (Societe de Geographie Commercial de Paris) İstanbul Şubesi'nin de organizasyonlarına vakit ayırabilmiştir.

Bunların yanısıra bir süre başkanlığını yaptığı İsviçre Diplomatik Misyonu Başkanlığı sırasında önemli diplomatik görevler üstlenmiştir. Bunlardan en önemlisi II. Dünya Savaşı sırasında tarafsız bir ülke olan İsviçre'nin temsilcisi olarak Yahudileri Nazi soykırımından kurtarmak amacıyla yapılan operasyonlarda rol almıştır. Türkiye'deki Sohnut³⁵ Başkanı Hayim Barlas'a çalışmalarında yardımcı olmuş ve İsviçreli yetkililerle arasındaki bağlantıyı sağlamıştır (Şekil 2.38). Yakın dostu İsviçreli Albert Malche³⁶ ile çalışarak Almanya'dan kaçan Yahudi bilim insanlarının İstanbul Üniversitesi'ne yerleştirilmesinde rol oynamıştır (Özberki, 1984, s.101).

³⁵ Dünyanın en büyük kar amacı gütmeyen İsrail Yahudi Ajansı.

³⁶Albert Malche, İsviçreli pedagoğ, siyasetçi, Cenevre Üniversitesi'nde profesör. 1932'de Atatürk tarafından Türkiye'ye davet edilerek İstanbul Üniversitesi reformuna yol açan raporu yazmış, 1940-41 tarihleri arasında İsviçre Konfederasyonu Eyaletler Meclisi başkanlığı görevinde bulunmuştur.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'dan kaçan bilim insanlarına sığınak olmuş ve Türk diplomatlar, Yahudilerin yaşamlarını kurtarmaya çalışmıştır. Nazizm vahşetinden kurtulmaya çalışan Yahudiler, Romanya ve Bulgaristan'dan kalkan gemilerle Türkiye üzerinden Kutsal Topraklara ulaşmaya çalışmıştır. Türkiye'nin bu göçmen gemilerinin geçişine izin vermesi ve İstanbul'da hazırlanan değiş tokuş planları ile çok sayıda Yahudi'nin ölümden kurtarılmıştır (Barokas, 2012).

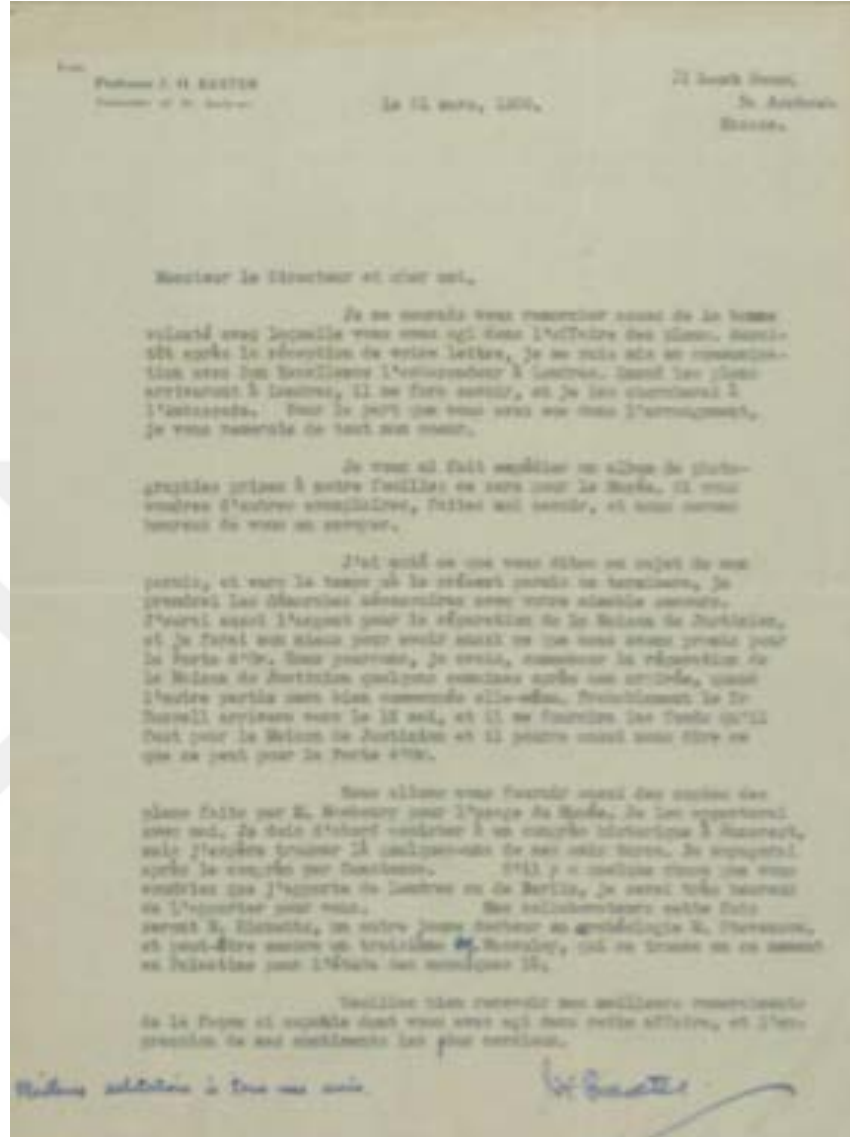
Şekil 2.38: Ernest Mamboury'nin 25. Şubat.1944'te İsviçre Dışişleri Bakanı Mr. Bonnat'a Yahudileri Kurtarama Operasyonlarıyla ilgili Bilgilendirme Mektubu (İFEA, 2017, s.1).

Bu bağlamda, Ernest Mamboury'nin bilimsel çalışmalarını, tanınmış bilim insanlarıyla yaptığı iş birlikleri ve kent rehberleriyle sınırlamak mümkün değildir. Mamboury 1934'te Sofya, 1936'da Roma, 1948'de Paris ve Brüksel ve 1953'de Selanik'teki Uluslararası Bizans Araştırmaları kongrelerine katılarak bildiriler sunmuştur (Eyice, 2000, s.48). Akademisyen olmamasına rağmen Bizans çalışmaları dünyasında kabul görmüş, çalışmaları referans olarak kullanılmış ve kullanılmaya devam edilmektedir.

Bu bölümde özetlediğimiz çalışmalarının dışında uzun süre İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde de çalışmıştır. Müzenin 1928'de gerçekleştirdiği Beyazıt Sırmakeşhan iç avluda yapılan kazılara katılmıştır. Aynı yıllarda müzede birlikte çalıştığı Makridi Bey'in³⁷, eski ismiyle Lip Manastırı günümüzdeki ismiyle Fenari İsa Cami'deki araştırmalarının belgeleme çalışmalarını gerçekleştirmiştir (Bkz. Ek 3). 1942 yılında müzenin müdür yardımcılığını üstlenen A. Müfit Mansel ile Mudanya Akçabayı'daki mezar binasının kazılarında plan ve krokilerini çizmiştir (Bkz. Ek 6) (Eyice, 2000, s.51). Ernest Mamboury 1941 yılında, "Ulus" ve "Ankara" gazetelerinde Mudanya'daki bu mezar hakkında iki makale yayınlamıştır. Araştırmacı, Bursa için hazırladığı rehber konusunda araştırmalar yaparken gördüğü bu anıtı, çok değerli bulmuş ve A. M. Mansel ile düşüncelerini paylaşmıştır. Mansel TTK ile yaptığı görüşmeler sonucunda 1942 yılında kazılar başlamıştır (Mansel, 1946, s.3).

Ernest Mamboury 1918 yılında T. Wiegand ile çalıştığı Büyük Saray bölgesine 1928'de tekrar dönmüştür. 1927'de British Academy Hipodrom çevresinde tekrar çalışmayı istemiştir. 1928'de gerekli izinler alınmış, St. Andrews Üniversitesinden Prof. J. H. Baxter'ın başkanlığını yaptığı kazı ekibi çalışmalarına başlamıştır. Oldukça uzun süre kazıların belgeleme çalışmalarını yapan Mamboury (Şekil 2.39), basılacak kitabın üzerinde isminin olmayacağını öğrendiğinde kazı ekibinden ayrılmıştır (Eyice, 2000, s.52). Araştırmacının bu ekiple yaptığı çalışmaların belgeleri halen St. Andrews Üniversitesi arşivlerinde keşfedilmeyi beklemektedir.

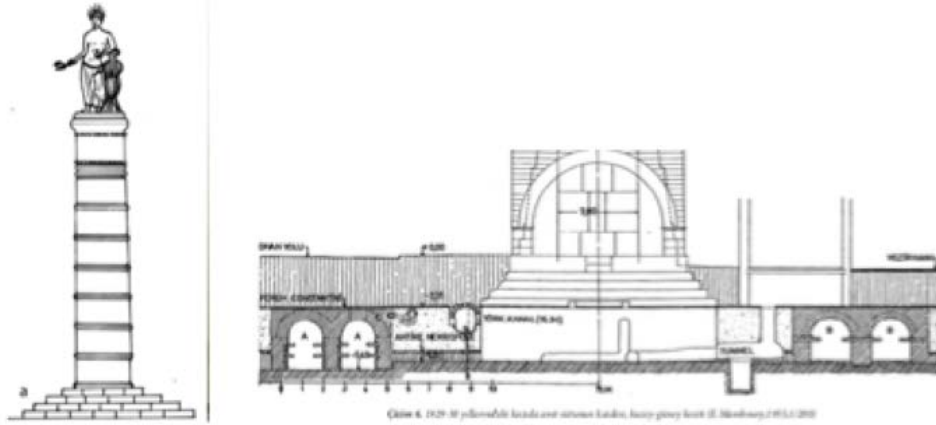
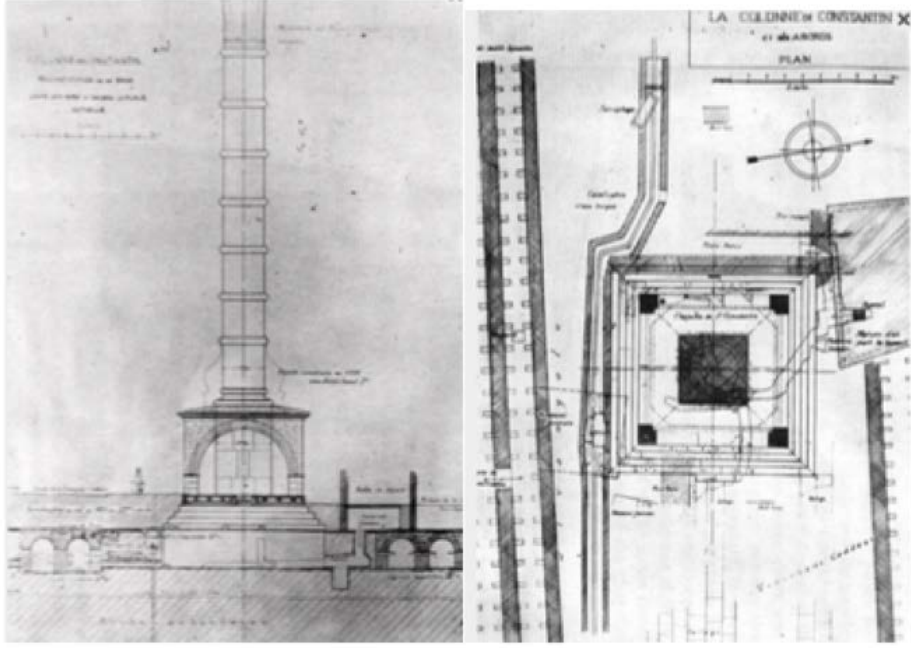
³⁷ Theodore Makridi Bey (1872-1940): Arkeolog ve müzeci, İstanbul Arkeoloji Müzesi ve Çinili Köşk'ün düzenlenmesinde çalışmıştır.

Şekil 2.39: Mamboury'nin çizimlerini Arkeoloji Müzeleri'yle paylaşacağına dair Prof. Baxter'in Müzeler Müdürü Aziz Ogan'a yazdığı mektup (Boğaziçi Üniversitesi Dijital Arşivi OGNIST0300203).

Ernest Mamboury'nin bir başka çalışması, 1929-1930 yıllarında gerçekleştirdiği Çemberlitaş ve Konstantin Forumu belgeleme çalışmalarıdır (Şekil 2.40). Araştırmacı, 1953 yılındaki Uluslararası Bizans Araştırmaları Kongresi'nde bu konuyu kapsayan bir bildiri de sunmuştur³⁸.

³⁸ 1953 Selanik Uluslararası Bizans araştırmaları Kongresi

Şekil 2.40: Üst sol ve sağda E. Mamboury orijinal Konstantin Sütunu (University of Oxford, Last Statues of Antiquities Database/ LSA-2457; alt sol ve sağda Mamboury'e göre çizilmiş Konstantin Sütunu (Vakıf Restorasyon Yıllığı, 2012, s.9-12).

Ernest Mamboury Türkiye’de sadece arekeolojik araştırma ve belgeleme çalışmalarıyla kalmamış, öğrencilik yıllarında öğrendiği zannatları da kullanma fırsatı da bulmuştur. 1890 yılında Yıldız sarayı bahçesinde kurulan Yıldız Çini Fabrikası, II. Abdülhamit’in tahttan indirilmesiyle 1909 yılında kapatılmıştır (Coşansel, 2012, s.37). 1911’de Halil Ethem Bey’in çabalarıyla tekrar üretime geçmiştir. Fabrikanın ilk dönemimde malzeme, teknik kadro ve sanatsal kadronun bir kısmı Fransa’dan getirilmiştir. Ancak 1911’den sonra ekonomik zorluklar nedeniyle fabrikada bazı önlemler alınmış, işte bu dönemde

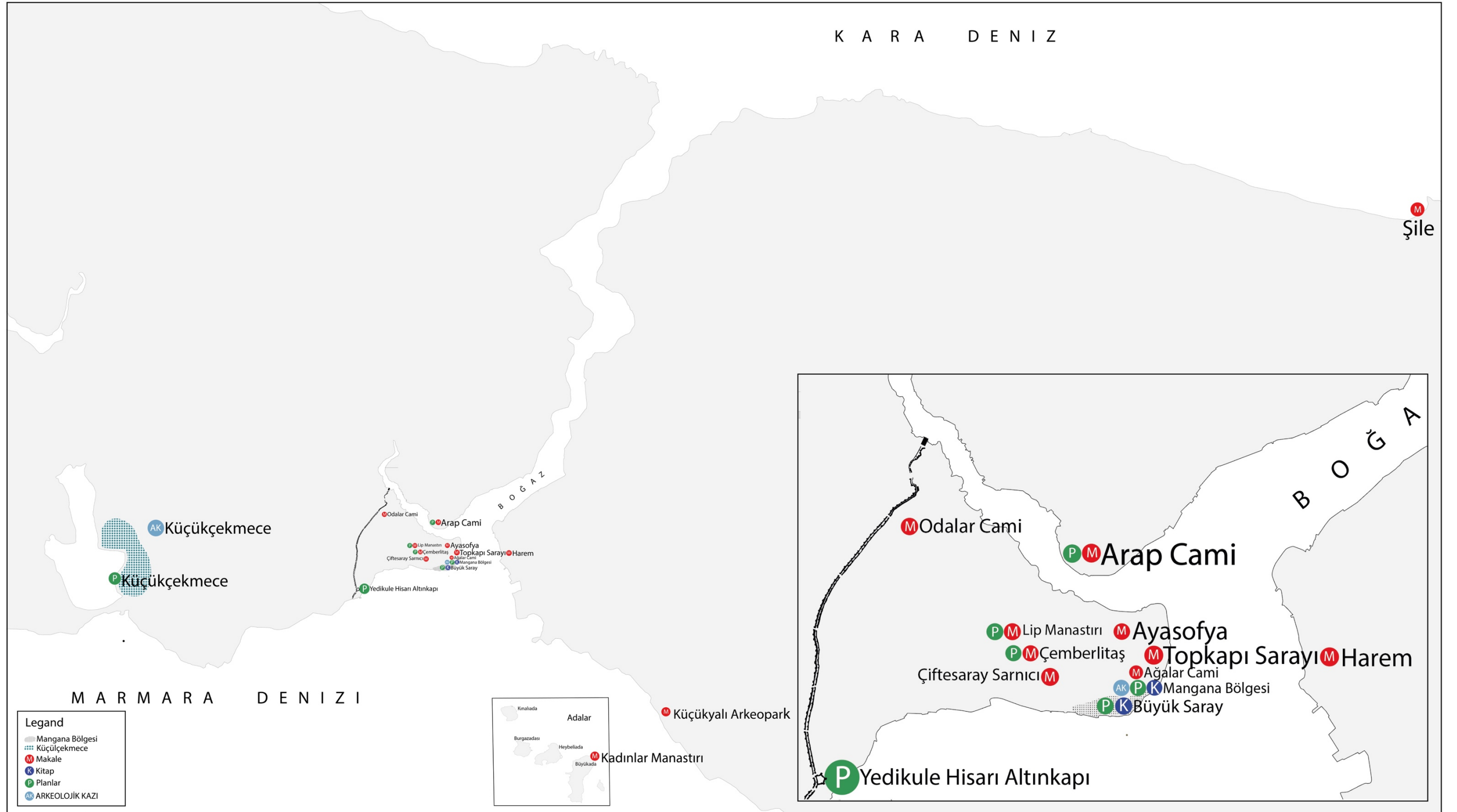
“ Le Forum de Constantin, La Chapelle de St.Constantin et les Mysteres de la Colonne Brulee”.

Ernest Mamboury teknik kadroya katılarak bizzat bazı eserlere kalıp hazırlamıştır (Küçükerman, 1998, s.30).

Ayrıca Mamboury tarafından 1936 yılında Çifte Saraylar Sarnıcı adıyla yayımlanan ve planı çıkarılan sarnıç, Çemberlitaş Yeniçeriler Caddesi'nde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi'nin yakınında, Divan-ı Ali Sokak'ta bulunmaktadır (Bkz. Ek 5). Sarnıç şu anda kafeterya deposu olarak kullanılmaktadır (Altuğ, 2016, s.19).

Ernest Mamboury, İstanbul'da yaşadığı yıllar boyunca katıldığı kazı çalışmalarında ve özellikle kentte yaptığı uzun yürüyüşlerde Bizans tuğlaları toplayıp büyük bir koleksiyon oluşturmuştur. Bu tuğlaların üzerindeki damgaların kopyalarını ve stampajlarını yaparak binlerce sembollük bir arşiv oluşturmuştur. Bizans tuğlalarının üzerindeki damgalarda bulunan sembollerin anlamlarını çözmeye uğraşan biliminsanları, uzun uğraşlara karşın bir sonuca ulaşamıştır. Mamboury bu semboller konusunda da çalışmış ve bu çalışmalarını iki makale haline getirmiştir³⁹. Bu makalelerin ilkinde üzerinde İsa olan (Chrisme) damgaları 440-460 yılları arasında tarihlendirmiştir. 1949'da Bizans Araştırmaları Kongresi'nde bildiri olarak sunduğu makalesinde ise damgalarda görülen B, BA, BAB, BAPE, BAPEC kısaltmalarını anlamlandırmaya yönelik bir teori ortaya atmıştır. Araştırmacıya göre bu kısaltmalar "Bapegaydos" kelimesinin imal veya darp etme anlamına gelmektedir. Bu tez dilbilimci H. Gregoire tarafından olumlu karşılanmıştır (Eyice, 2000, s. 53).

³⁹ 1: Une nouvelle lecture raisonnée des inscriptions de briques Byzantines et l'emploi de ces dernières dans la datation des monuments des Ve et VIe siècles, Byzantion 19, 1949, 113-125. 2: Les briques Byzantines marquées du chrisme, Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales 9, 1949, 449-462.

Harita 2.10: Ernest Mamboury'nin İstanbul Çalışmaları (Z. Edremit, 2018)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TURİSTİK REHBERLER VE İSTANBUL REHBERİ

3.1. Turizm'in İlk Yılları ve Seyyahin Cemiyeti

Kent tarihi yazımı alanında yapılan araştırmalar için seyahatnemeler yazıldıkları coğrafya, kültür, sosyal, ekonomik ve siyasal çevreye ait bilgiler içerdikleri için önemli kabul edilmişlerdir. Zamanın ve mekanın canlı betimi olmaları ve tarihe öznel bir açıdan bakma olanağı sunmaları seyahatnameleri ilgi çekici ve değerli kılmıştır.

Genel olarak “Seyahatname” olarak adlandırılan tarihi ve edebi metinlerin ilk örnekleri Haçlı Seferlerine kadar inmektedir. Zaman içerisinde hem nitelik hem de ortaya çıkış amacı değişen bu yazın türü XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda yazılanlardan oldukça farklıdır. XV. Yüzyıldan itibaren Osmanlı coğrafyasına yönelik seyahatlerde gözle görülen bir artış olmuştur. Osmanlının Avrupa’da ilerlemesi sonucunda, varlık endişesi yaşayan Avrupalılar, karşı taraf olan Osmanlı hakkında bilgi edinmek istemiştir. Daha sonra Doğu Akdeniz’in tek gücü olan bu imparatorlukla ilişkiler başlamış, Hindistan’a uzanan ticaret yolu önem kazanmış, sonuç olarak pek çok seyahatname yazılmıştır. Coğrafi keşifler, kolonileşme, matbaanın bulunmasıyla haritaların ve yazının kolay yayılmaya başlaması, seyahin ve seyahat yazınının daha çabuk gelişmesinde rol oynamıştır.

XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren Hindistan İngilizlerin yönetimine geçmiş, Mısır’da Fransız yönetimi kurulmuştur. Bu sömürgecilik hareketleri Doğu’ya giden seyyahların sayısını belirgin bir şekilde arttırmıştır. Seyyahlar, gördüklerini paylaşmak üzere seyahat notlarını yayınlamışlardır. Doğu’ya yapılan bu seyahatler, XIX. yüzyılda, Avrupa’nın Doğu kültürleri üzerinde önce hegemonya kurmasında ve yüzyılın sonlarına doğru da bu ülkelerin emperyalizm etkisiyle kolonilere dönüşmelerinde önemli rol oynamıştır.

XIX. yüzyılda artan sömürgecilik ve emperyalizm, seyahatnamelerin yapısını değiştirmiştir. Seyahat etmek kolaylaşmış, demiryolları, buharlı gemilerin devreye girmesi, Doğu-Batı olgusunu iyice kuvvetlendirmiştir (Yılmaz, 2013, s.589-590).

XIX. yüzyılın sonuna yaklaşırken artan mobilitayla istanbul’a gelen seyyahların profili

de değişmiştir. Bilimsel disiplinlerin belirginleşmesiyle, klasik dönemdeki “seyyah” mesleklerine göre uzmanlaşmış kişilere dönüşmüştür. Jeolog, coğrafyacı, arkeolog, tarihçi gibi daha önemli ve bilimsel verilere dayalı eserler ortaya koymuşlardır (Pınar, 2001, X).

Seyyahların arasında yer alan siyasi görevliler, yeni ticaret yolları araştıranlar, konsoloslar, tarihçiler, arkeologlar, coğrafyacılar, jeologlar ve misyonerler kendi alanlarında inceleme ve araştırmalar yapmışlardır (Faroqhi, 1999, s.116).

Osmanlı tarihçilerinin yazdığı örnek metinler genellikle şeriye sicilleri, tapu tahrir defterleri, Osmanlı kronikleri gibi belgelere dayandırılmıştır. Osmanlı kronikleri ise askeri seferler, savaşlar, siyasi olaylar ve diplomatik ilişkileri içermektedir. Bu nedenle yabancı kaynaklı seyahatnameler Osmanlının sosyal tarihinin detaylarını içerdiğinden önemli kaynaklar olmuşlardır (Yılmaz, 2013, s.596). Özellikle İstanbul için yapılan bazı topografik çalışmalarda içerdikleri gravür ve haritalarla ana kaynaklar olmuşlardır.

Seyahatnameler, yazarlarının önyargılarını taşıması, dil problemi ve kısıtlı bir süre içinde yazıldıklarından dikkatle incelenmesi gereken kaynaklar olmakla birlikte, şehirde yaşayan konsolos ve tüccar gibi yazarların daha nesnel bakışlarını içermektedir.

1815’te Napolyon Savaşları’nın sona ermesi güvenli bir seyahat ortamına olanak vermiştir. Demiryolları ve buharlı gemilerin yaygınlaşması, seyahatin daha güvenli⁴⁰, ucuz ve kolay olmasını sağlamıştır. XIX. yüzyılın ortalarında seyahat, zengin kesiminden daha alt sınıflara yayılmaya başlamıştır. Bu bağlamda seyahat edenlerin sayıları da gittikçe artan bir ivme kazanmıştır. Avrupa’da turistik rehberler işte bu dönemde seyahatnamelerin yerini almıştır. Dönemin en çok seyahat eden ulusları olan İngilizler ve Almanlar tarafından yazılan bu rehberler, yazılış amacı, dili, anlatımı vb. nedenlerle seyahatnamelerden farklılıklar göstermektedir (İnal, 2014, s.277).

Seyahatnameler genellikle yazarın kişisel gözlemlerini, deneyimlediği ilgi çekici

⁴⁰ Abdülaziz döneminde yapılan yolculukları kaleme alan Refik Halit Karay, Ankara yolculuğunu “Mühim iş, güç iş, belalı iş... Atlar, kağnılar ve katır sırtına yerleştirilmiş tahterevanlar ile, kervan halinde...” şeklinde tarif etmiştir (Karay, 2006, s:107).

Aynı dönemde Fransız ressam Delacroix ise “Demiryolu bulunmayan ülkelerde yolculuk tahammül edilir gibi değildir. İnsanı kötü bir araba içinde her çeşit seseri ile istif ediyorlar.” demiştir (Akçura, 2002, s: 11).

olayları sübjektif bir şekilde anlatmaktadır. Bu rehberler, yola çıkacaklara kılavuzluk etmek amacıyla hazırlanmıştır. Ziyaret edilecek yere ait pratik bilgiler, ipuçları, uyarılar barındıran bir yazın türüdür. Seyahat rehberlerinde hangi rotanın izleneceği, kalınabilecek oteller, ne tür restoranlarda yemek yenilebileceği, nerelerin görülmesi gerektiği, nelerin yapılması ve yapılmaması gerektiği anlatılır. Bu bağlamda, seyahat rehberlerinin yolcunun seyahatini planlamasına yardım etmek, kolaylık sağlamak ve onu yönlendirmek gibi bir görevi vardır.

XIX. Yüzyılın ortalarında İstanbul'a olan ilgi artarken, Avrupa'dan trenlerin İstanbul'a ulaşması 1883 yılını bulmuştur. Bu yüzden Osmanlı İmparatorluğu'na ilk gelen organize turist grupları gemileri kullanmıştır. 1863 yılında İstanbul'da gerçekleşen "Sergi-i Umumi-i Osmani" Osmanlı Sergisi Avrupa'da oldukça ilgi görmüş ve gazeteciler, iş adamları tarafından ziyaret edilmiştir. Aynı yıl Hotel d'Angleterre'in sahibi Mösyö Mısırı ilk kez bir Avrupa turu düzenlemiştir. Fakat Osmanlı toplumunda turistik seyahatler çok zor ve halkın alışık olmadığı bir yeniliktir. Memleket içinde en ufak yolculuklar için imamlardan, polislerden izin belgesi alan halk seyahat etmeye alışık değildir (Akçura, 2002, s.24).

Avrupa ile İstanbul'u, Batı ile Doğu'yu birleştiren "Orient Express" İstanbul'a ilk seferini 5 Haziran 1883 tarihinde yapmıştır (Şekil 3.1, 3.2). Wagon Lits şirketinin gelişmesiyle birlikte ortaya lüks seyahat edenler için büyük ve lüks oteller, "Palace" lar inşa edilmeye başlanmış, İstanbul'da bunun ilk örneği Pera Palas Oteli olmuştur (Şekil 3.3, 3.4) (Akçura, 2002, s.20-22).

Şekil 3.1: 1883 Orient Express Vagonu, CI Wagon Lits Arşivi.

Şekil 3.2: Orient Express Afişi, <https://oggito.blob.core.windows.net/images/full/2016/2/orient-express>

Şekil 3.3: Pera Palas, <https://www.pingudumuzayede.com/Images/Shop/9/Product/1159/136.jpg>

Şekil 3.4: Seyahat Acentası, <https://pbs.twimg.com/media/DSKcaNqW4AEV0gQ.jpg>

Cumhuriyetin kuruluşuna kadar turizm, genellikle tek taraflı olarak çok az sayıda yabancıların ülkemizi ziyareti sınırlarında kalmıştır. Ancak sadece iş gereği tüccarlar, elçiler ve sağlık nedenleri ile küçük bir grup ülke dışına çıkabilmiştir. Bunun nedenlerinin başında yurtdışına çıkışta ödenmesi gereken yüksek vergiler gelmektedir (Akçura, 2002, s.25). Bu durum tüm çabalara rağmen yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde de 1960'lı yıllara kadar sürmüştür.

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki atılımcı yaklaşımı turizm konusunda da görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun üzerinden birkaç hafta geçmeden, 6 Kasım 1923 günü Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatı ile Büyükelçi Reşit Saffet Atabinen Başkanlığı'nda Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu kurulmuştur. Kuruluş yıllarında üzerinde yoğunlaştığı uluslararası araç giriş-çıkış, gümrük belgeleri düzenlemenin dışında, birçok alanda kitap yayını yapan, tarihi, kültürel, sanatsal faaliyetlerde bulunan ve önemli yapıları restore ederek turizme kazandıran önemli bir kurum haline gelmiştir.

Türk Seyyahin Cemiyeti kurucu başkanı ve Ernest Mamboury'nin yakın dostu Reşit Saffet Atabinen (1884-1965) diplomat, politikacı, yabancı dil bilen bir entelektüel ve çok yönlü bir aydındır. Türk Tarih Cemiyeti'nin kurucu üyesi ve "Academie des Sciences Morales et Politiques'in"⁴¹ ilk Türk görevlisidir. Atabinen'in amacı, Türklerin ve Türkiye'nin dünyada doğru tanıtılması olmuştur. Bunun için Atatürk'ün isteği ile 1923 yılından başlayarak turizmle ilgili fikirlerini uygulamaya başlamış ve gerek batıda gerekse doğuda Türkiye'nin doğru bir şekilde tanıtılması konusunda çalışmıştır. Onun turizm alanındaki fikir ve çalışmaları modern bir turizm bakış açısı oluşturmakta öncü olmuştur (Altıntaş, Şahin, 2007, s.3).

Reşit Saffet Atabinen, İstanbul'un tarihi kimliğinin korunması ve turizme kazandırılması konusunda çalışmış, 1941 yılında TTOK kadrosu çerçevesinde, Meşrutiyet döneminin Fransız elçisinin eşi Mme Bompard'ın da çalışmaları ile 1911'de kurulan "İstanbul Muhipleri Cemiyeti"⁴² ne yeniden hayata geçirerek harabeye dönen ve yıkılmaya yüz tutan anıt yapıtların onarımını sağlamıştır. Ayrıca TTOK Belleteni'nde kültür

⁴¹ Ahlak ve Politika Bilimleri Akademisi.

⁴² İstanbul'u Sevenler Grubu.

varlıklarının tanıtımına özen göstermiştir.

Şekil 3.5: Ernest Mamboury Turing Üyeleriyle (İFEA, 2017, s.17).

Atabinen ve Mamboury, Türkiye'de uzun yıllar turizm, kültür ve teknik alanlarda birlikte bir sistem oluşturmaya çabalamışlardır. TTOK çerçevesinde Türkiye'nin turistik rehberlerinin yetiştirilmesine, afişlerin bastırılmasına, yabancı dil kurslarının açılmasına, tercüman rehber sınavları yapılmasına birlikte çalışmışlardır. Ayrıca turizm yayınlarının oluşturulmasına, kongre ve konferansları düzenlenmesine çaba göstermişlerdir (Altıntaş, Şahin, 2007, s.30).

Ernest Mamboury yazdığı rehberler dışında, Turing kurumu adına tanıtım afişleri hazırlamış, tercüman rehberler için örnek oluşturacak Tarihi Yarımada gezileri düzenlemiş, anıtların ne şekilde anlatılması gerektiğine kadar turist rehberlerine eğitimler vermiştir. Turizmin önündeki en büyük engellerden biri olan yabancı dil problemini ortadan kaldırmaya yönelik dil kursları ve sınavları düzenlemiştir. Turing kurumunun belleteninde turistik ve kültürel makaleler yazmıştır (Şekil 3.5, 3.7).

Şekil 3.6: Vieux Serail de Constantinople isimli Topkapı Sarayı'nı tanıtan Ernest Mamboury Filmi (İFEA, 2017, s.17).

Ernest Mamboury'nin Turing kurumu adına yaptığı çalışmaların arasında Topkapı Sarayı ile ilgili bir kısa film de vardır. "Le Vieux Serail" isimli bu film sarayın tanıtımı amacıyla çekilen bu filmin nerede olduğu bilinmemektedir (Şekil 3.6) (İFEA, 2017, s.17).

1946-1947 yıllarında turizm ve tanıtım çalışmaları kapsamında A. Gabriel, Ernest Mamboury, Refik Halit Karay, Burhan Felek yerli yabancı dergilerde Türkiye tanıtım yazıları yazmışlardır (Evcin, 2016, s.222).

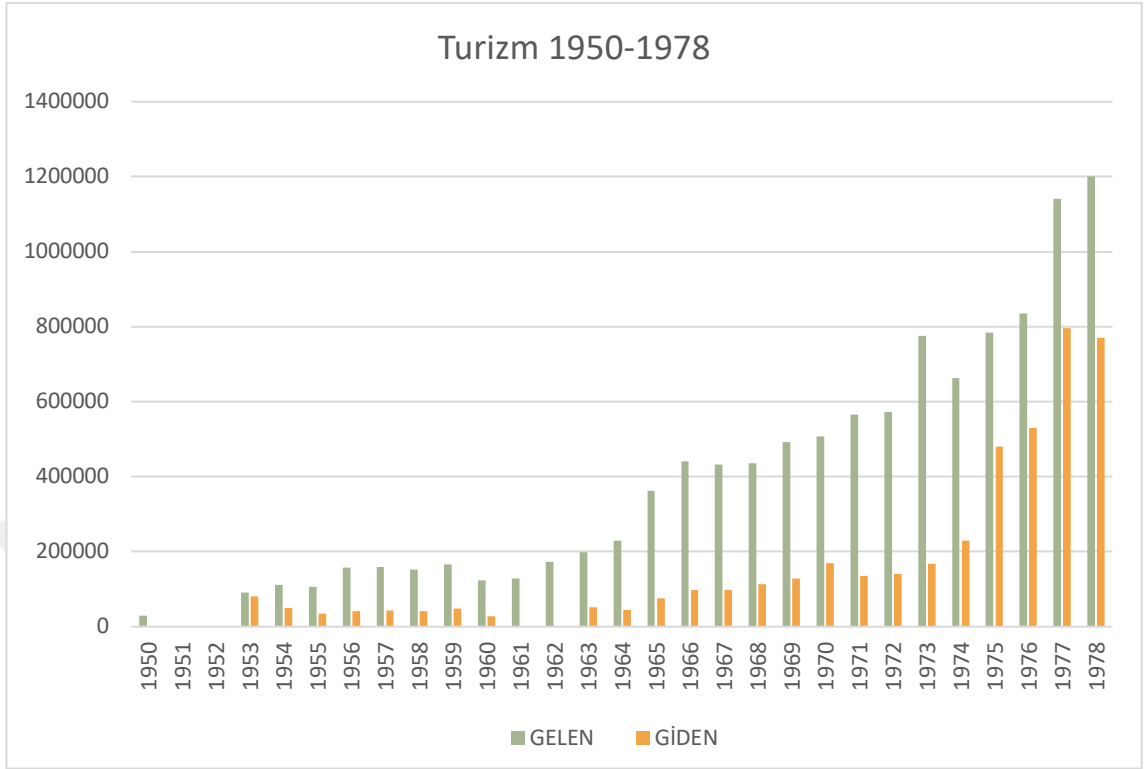
Türkiye'de 1923 yılında Türk seyyahin Cemiyeti ile başlayan turizm hizmetleri, 1934 yılında İktisat Vekaleti'ne, 1937 yılında ise Dış Ticaret Dairesi'nin Türk Ofisi'ne bağlanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Seyyahin Cemiyeti ile başlayan çalışmalar II. Dünya Savaşı sonrası Basın Yayın Umum Müdürlüğü'ne geçmiştir. Bunun sonucunda ise TTOK'nın turizm konusunda yaptığı çalışmalar etkisini yitirmiştir (Evcin, 2016, s.218). Turizm ile ilgili resmi yapılanma tekrar tekrar değiştirilerek 1974 yılında Turizm ve Tanıtma Bakanlığı adını almıştır (Yaşa, 1980, s.404).

Genç Türkiye Cumhuriyeti gerekli turizm potansiyeline sahip olmasına rağmen uzun yıllar planlanan hedeflerin dışında kalmıştır (Tablo 3.1). Öte yandan 1950'li yılların ortasına kadar ülke turizmi ile ilgili veriler ve bilgiler çok eksik bir şekilde kaydedilmiştir. Bu nedenle bu döneme kadar gerçekleşen çok az sayıdaki turistik faaliyetleri inceleme olanağı bulunmamaktadır. 1950'den sonra planlı kalkınmaya geçilmiş ve sağlıklı rakam ve veriler kaydedilmeye başlanmıştır (Yaşa, 1980, s.405).

Şekil 3.7: Ernest Mamboury İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile Gemlik'te, 1942 (İFEA, 2017, s.17).

Tablo 3.1

Tablo 3. 1: DİE, Türkiye İstatistik Yıllıkları'na göre 1950 – 1978 yılları turizm verileri (Rakamlar yuvarlaklaştırılmıştır).

Ernest Mamboury “Kültür” ve “Turizm”in birbirinden ayrılamaz iki kavram olduğunu savunmuş ve bunu yaptığı çalışmalarda vurgulamıştır. Onun bu yaklaşımı, Türkiye’de ancak 2003 yılında resmen kabul görmüş ve “Kültür ve Turizm Bakanlığı” bir çatı altında toplanmıştır.

3.2. Turistik Rehberler

İnsanoğlu tarih boyunca siyasi, ekonomik, askeri ve dini bir gerekçeyle mekan değiştirmiştir. Gezme, görme ve eğlenme nedeniyle mekan değiştirme, insanlık tarihinde çok yeni bir olgudur. XIX.yüzyılın ortalarında turistik nedenlerle seyahat edenlerin sayısı artmaya başlamıştır.

“Seyahatnameler” ve “Seyahat Rehberleri” farklı yazın türleridir. Seyyah genellikle, kişisel tecrübe ve gözlemlerini subjektif bir biçimde ortaya koymaktadır. Seyahat rehberleri ise yolcuların seyahatlerini planlamak amacıyla yazılmış, bir veya birden çok yazarın hazırladığı, gidilecek yere dair pratik bilgiler, uyarılar, tavsiyeler içeren objektif

eserlerdir. Seyahatnameler ise seyahat rehberlerinden yazılış amacı ve dili açısından ayrılmaktadır. Seyahat rehberlerinde tren veya vapur tarifeleri, gümrük işlemleri, atlı araba ve tramvay tarifeleri, otel, restoran bilgileri, tercümanlar, alışveriş, elçilikler ve konsolosluklar, döviz bozdurma gibi partik yol gösterici bilgiler bulunmaktadır. Gezilip görülmesi gereken yerler ve açıklamaları ise bu yazın türünün en önemli kısmını oluşturmaktadır. Birçok seyahat rehberinde seyyahın işini kolaylaştırmak için günlük gezi planlarına da yer verilmektedir. Kısacası seyahat rehberleri turistlerin gidecekleri yere ait detaylı ve pratik bilgiler vermek gibi bir misyona sahiptirler.

İstanbul'un seyahat rehberleri arasında kısa sürede yer bulmasının sebebi ise kısaca "Doğu" ya olan ilgi olarak açıklanabilir. Osmanlı dönemi boyunca bu tarihi şehire dair yazılan ve yayınlanan çok sayıda seyahatname ise bu büyük ilginin en önemli kanıtı olmuştur. Bu seyahatnameler dışında XIX. yüzyıl başlarından itibaren yabancı turistlere yardımcı olmak düşüncesiyle rehber kitaplar da yayınlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'na seyahat edecek gezgin ve turistler için İstanbul'u kapsayan ilk rehber 1840'ta John Murray Yayınevi tarafından hazırlanmıştır. "A Handbook for Travellers in the Ionian Islands, Greece, Turkey, Asia Minor and Constantinople" (İyon Denizi Adaları, Yunanistan, Türkiye, Küçük Asya ve İstanbul'daki Seyyahlar için Bir El Kitabı) isimli bu eser İngiliz yayıncılık dünyasında saygın bir yeri olan yayınevının üçüncü kuşak sahibi John Murray III tarafından "Handbook for Travellers" (Seyyahlar için el kitabı) serisinin üçüncü kitabı olarak basılmıştır. 1840'taki bu rehberin ardından yapılan altı revizyon baskıda İstanbul'a geniş yer ayrılmıştır⁴³ (İnal, 2014, s.279).

19. yüzyılda gezi rehberi alanında 'Baedeker' ve 'John Murray' daha sonra "Joanne" rehberleri öne plana çıkmıştır (Şekil 3.9) (Hastaoglu-Martinidis, 2003, s.41). Kurucularının isimlerini taşıyan rakip yayınevlerinden Baedeker 1827 yılında dönemin

⁴³ A Handbook for Travellers in the Ionian Islands, Greece, Turkey, Asia Minor, and Constantinople, London: John Murray, 1845; James Skene, A Handbook for Travellers in Turkey, London: John Murray, 1854; J. L. Porter, Handbook for Travellers in Turkey in Asia, London: John Murray, 1878; Charles William Wilson, Handbook for Travellers in Constantinople, Brusa, and the Troad, London: John Murray, 1893; Handbook for Travellers in Constantinople, Brusa, and the Troad, London: John Murray, 1900 ve Handbook for Travellers in Asia Minor, Transcaucasia, Persia, etc. (Londra: John Murray, 1895).

Prusya Krallığı sınırları içerisinde Koblenz kentinde, Murray ise İngiltere’de Londra’da 1768 yılında faaliyete geçmiştir. Adolphe Joanne tarafından hazırlanan “Joanne” rehberleri ise Paris’te 1851 yılında Fransız Hachette Yayınevi’nde basılmaya başlanmış 1919’da “Guides Bleus” adını almıştır (Morlier, 2011, s.31). Alman yayıncı ve gezgin Karl Baedeker’in kurduğu “Baedeker Guides” 1832’de ilk rehberlerini yayınlamış ve bu sektörde 180 yıl gibi uzun dönem söz sahibi olmayı başarmıştır. Baedeker rehberlerinin en büyük özelliği, ekonomik şekilde seyahat etmenin yollarını göstermiş olmasıdır (Mendelson, 1985, s.386).

İSİM	YIL	YAZAR	MENŞEİ	TEKRAR
A Handbook for Traveller's in the İonian İslands, Greece, Turkey, Asia Minor and Constantinople	1840	J. Murray	UK	1845-1854-1878-1895-1900
Grand Guide dans l'Interieur de Constantinople	1841	A. Timoni	IST	
Reisen in dasHeiligr Land Nach Symirna, Beirut, Constantinople, ale Randrien und Cairo	1851	Meyer	GER	
İtineraire Descriptif, Historique et Archeologique de l'Orient	1861	Joanne, İsamert	FR	
Harper's Handbook for Travellers	1862	W. P. Fetridge	USA	1871-1885
L'Indicateur Constantinopolitain.Guide Commercial	1868	R. Cervati-N. C. Sargologo	İST	
Bradshaw's Hand-book to the Turkish Empire	1870	W. J. Adams	UK	
Konstantinopel und Umgebung	1884	P. Leonhardi	CH	
Konstantinopel, Eine, Fahrt nach dem Goldenen Horn, Woerl, Würzburg und Wien	1884	H. Zschokke	GER	
A Guide to Constantinople and its Environs	1893	G. de Souhesmes	FR	
Black Guides: A Guide to Constantinople	1895	D. Coufopoulos	UK	
Souvenirs Chretiens de Constantinople et des Environs (sadece dini yapıları kapsamaktadır)	1896	E. Bouvy	FR	
De Paris a Constantinople	1902	Rousset-Franco-Millet	FR	1908-1920
Konstantinopel und das Westliche Kleinasian Handbuch für Reisende	1905	Karl Baedeker	GER	1914
De Paris a Constantinople	1908	Joanne	FR	1920
Guide Horaire General International pour le Voyageur en Orient	1908	R. Cervati	FR	
Turkei, Rumanien, Serbien, Bulgarien	1908	Meyer	GER	
A Guide for the Personally conducted Sight Seeing Trips by American Navy	1922	H. Matteosian	IST	
Constantinople Guide Touristique	1924-25	E. Mamboury	İST	
İstanbul Rehber-İ Seyyahin	1925	E. Mamboury	İST	
Constantinople: Tourists' Guide	1926	E. Mamboury	İST	
Consize Guide to the palace of Topcapou (Old Seraglia), Other Places and İmportant İnformation to the Tourists	1926	Mehmed Reshid	İST	
Constantinople Pearl of the Orient	1927	Natta	İST	1929
Constantinople Guide Touristique	1929	E. Mamboury	İST	
Guide Stamboul (Constantinople)	1930	Mehmed Reshid	İST	
Stambul Reiseführer	1930	E. Mamboury	İST	
İllustrierter Taschenführer Durch İstanbul (Konstantinopel)	1932	Çituri Biraderler Yanını	İST	
Guide to İstanbul	1932	Türk Turing Klübü Yayını	İST	
Quick Visit of İstanbul and its İmportant Monuments	1933	K. M. Vasıf	İST	
Guide Touristique: Byzance Constantinople İstanbul	1934	E. Mamboury	İST	
İstanbul Şehri Rehberi	1934	Osman Nuri Ergin	İST	
İstanbul Et Ses Monuments	1934	Fuad Samih	İST	
Les İles de Prince: Banlieue Maritime d'İstanbul	1943	E. Mamboury	İST	
İstanbul	1946	Semuh Yesarioğlu	İST	
İstanbul Touristique	1951	E. Mamboury	İST	
Tourist's Guide to İstanbul	1953	Ziyaoğlu, Lokmanoğlu, Erer	İST	
İstanbul " Les Guides Bleus"	1957	E. Mamboury-R. Boulanger	FR	
Turquie "Les Guides Bleus"	1958	E. Mamboury-R. Boulanger	FR	
Everybody's Popular Guide- İstanbul	1958	Seymour Cole	İST	

Tablo 3.2: İstanbul'un 1840-1958 yılları arasında yazılmış rehber kitapları ve yazarları, **Sadece İstanbul'u Kapsayan Rehberleri**, Ernest Mamboury Rehberleri, (Edremit, 2019).

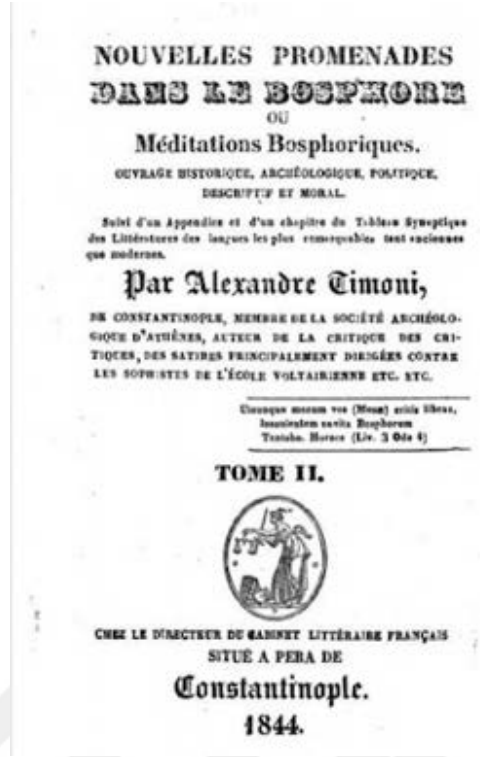
Evrensel seyahat rehberlerinde genellikle benzer üç bölümden oluşmuştur:

- Pratik Bilgiler: Takvim, para birimi, yolculuk, gümrük, oteller, restoranlar, vb.
- Kentin Genel Tanıtımı: Tarihi, coğrafyası, sanatı, vb.
- Gezilecek Yerleri: Anıtları, dini yapıları, çarşıları, vb.

En geniş bölüm ise kentin anıtlarına ayrılmıştır. İstanbul için, tercih sırasıyla önce Bizans anıtları, surlar, Hipodrom, saraylar ve sarnıçlar sayılabilir. Bu yapılar detaylı olarak tarihsel ve mimari açıdan anlatılmıştır. Daha sonra gelen dini yapılardan en önde geleni her rehberde en detaylı açıklanan Ayasofya olmuştur. Ayasofya'yı Bizans kiliselerinden camiye dönüşen yapılar, sonra aynı kategoride camiler, türbeler, çeşmeler, hanlar, çarşılar gibi yapılar izlemektedir.

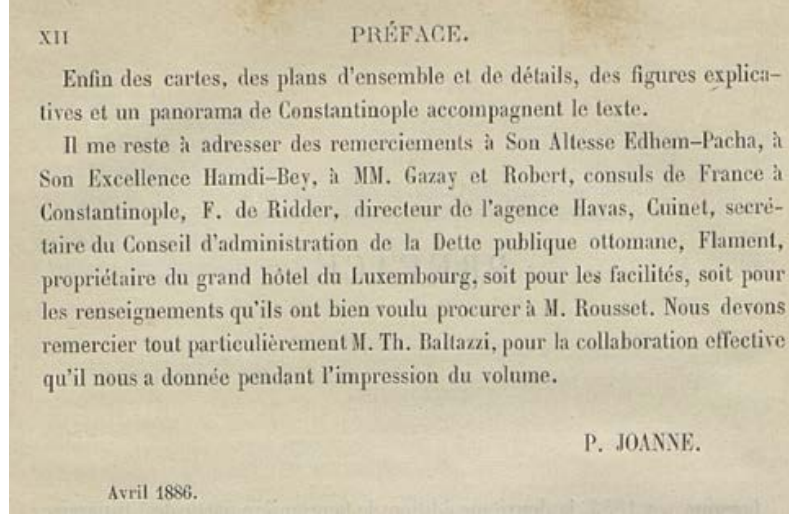
Baedeker, Murray, Guide Joanne gibi başarılı ve evrensel rehberler, içerikleri konusunda editörlerinin çalışmaları dışında uzmanların bilgisine de önem veren bir yapı oluşturmuştur. Murray 1900 yılı baskısında Çanakkale'deki Amerikan Konsolosu ve Bursa'daki İngiliz Konsolosu'ndan danışmanlık aldığını açıkça belirtmiştir. 1911 yılında ise Edinburg Ünivertisesi Profesörü John Kirkpatrick rehberlerine danışmanlık yapmıştır. 1912 Murray rehberine Bizans konusunda A. Milligen, Joanne rehberine ise Dr. Remlinder yardımcı olmuştur (Hastaoglu-Martinidis, 2003, s.42).

1886 yılında İstanbul için basılan Guide Joanne'ın önsözünde ise P. Joanne, Paris'te öğrenim gören ilk müslüman osmanlılardan İbrahim Edhem Paşa ve Osman Hamdi Bey'e yardımlarından dolayı teşekkür etmiştir (Şekil 3.10).

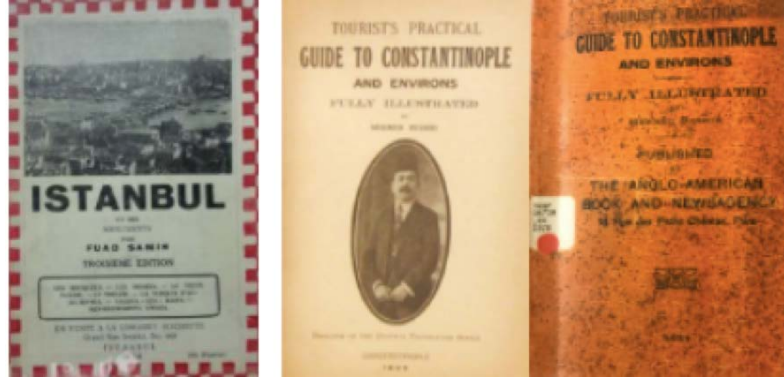
Şekil 3.9: A. Timoni “Grand Guide dans l’interieur de Constantinople”

İstanbul’da basılan ilk turistik rehber 1841’de Beyoğlu levantenlerinden A. Timoni tarafından yazılmıştır (Eyice, 2000, s.47). “Grand Guide dans l’interieur de Constantinople” (İstanbul’un içinde Büyük Rehber) isimli rehber romantik bir tarzda yazılmış Boğaziçi’nin iki yakasını turistlere neredeyse yaya olarak gezdiren bir yapıda yazılmıştır. Aynı yıl rehberin ufak boyda bir özeti yayınlanmıştır (Şekil 3.9).

Şekil 3.10:Guide Joanne 1886

1926 yılında Mehmet Reşit Bey'in yazdığı "Guide to Constantinople and Environs", 173 sayfadan oluşan İstanbul ve Bursa'nın anıt yapılarını ve gezilecek bölgelerini içeren fotoğraflı rehberdir. 1934'te Fuad Samih'in "İstanbul et ses Monuments" adlı, kentin anıtlarını, müzelerini, Yalova'yı içeren rehberi yayınlanmıştır. 52 sayfa olan eser 1 adet İstanbul haritası da içermektedir. 1934 'te Osman Nuri Ergin'in, "İstanbul Şehri Rehberi" basılmıştır. Bu rehber, İstanbul Belediyesi tarafından yaptırılmış ve bastırılmıştır. Turistik bir rehber olmayan çalışma, birinci bölümde Latin alfabesine geçildikten sonra değişen sokak, meydan ve cadde isimlerini kapsamaktadır. İkinci bölüme de ise yeni isimleri içeren ilçe, kaza ve köylerinin haritaları bulunmaktadır. Amacı yapılan bu değişiklikleri halkla paylaşmak olan bu rehber bilindik turist rehberlerinden farklıdır. 1946'da basılan Semuh Yesarioğlu'nun "İstanbul" adlı küçük rehberi daha çok kapsamlı bir broşür niteliğindedir. Bu rehberin özelliği, "Bir günlük tavsiyeye şayan gezi programı" ı içermesidir. 1950'de basılan, "Turistik İstanbul Rehberi" Rakım Ziyaoğlu, Hayrettin Lokmanoğlu ve Emin Raşid Erer tarafından hazırlanmıştır. 300 sayfalık çalışma içerik ve plan çerçevesinde evrensel turistik rehber özellikleri taşımaktadır. Fakat çalışmada hiçbir harita, görsel ve plan kullanılmamıştır (Şekil 3.11).

Şekil 3.11: Solda Fuad Samih: İstanbul et ses Monuments, sağda Mehmed Reşit Bey: Guide to Constantinople and Environs.

Mimar, korumacı ve aynı zamanda bir gezgin olan Ali Saim Ülgen'in de İstanbul için bir turistik rehber hazırlamak için çalışmalar yaptığı bilinmektedir (Salt Araştırma, Ali Saim Ülgen Rehberi). Rehberde kullanılacak görseller için çizimler yapmış (Şekil 3.12), özel bir tipografi hazırlamıştır. Ülgen'in bir rehber hazırlığında olması onun meslek hayatının odak noktası olan anıtlar ve koruma ile de bir kesişim noktası olmuştur. 1943 yılında yazdığı "Anıtların Korunması ve Onarılması" isimli kitabında, Mamboury gibi kültür ve turizmin yakın bağımlı olduğunu vurgulamıştır. Anıtların, Avrupa'da turizm için önemli bir rolü olduğunu, Türkiye'de turizmi geliştirmek ve tanıtım için, aynı etkiyi yaratacağını söylemiştir:

"Tarih yadigarlarının muhafazası, medeni dünya muvacehesinde yalnız milli ve ilmi bir varlık göstermek için değil, iktisadi cephelerden de göz önünde tutulacak bir meseledir. Avrupa milletleri arasında pek kıymet verilen turizmin başlıca mevzularından biri olan tarih yadigarları içinde abideler büyük bir yer tutmaktadır. Son asırda milletlerin iktisadi hayatı üzerinden büyük tesirleri görülen turizm cephesinden, topraklarımızda yaşamış insan cemiyetlerinin, bhusus atalarımızın bu hatırvare eserleri, bizim için sonsuz bir zenginlik mambadır." (Ali Saim Ülgen, Anıtların Korunması ve Onarılması I, 1943, SALT Araştırma, Ali Saim Ülgen Arşivi).

Şekil 3.12: A. Saim Ülgen İstanbul rehberi için etüdler (SALT, A. S. Ülgen Arşivi).

3.3. Mamboury Rehberleri

Ernest Mamboury, bir araştırmacı olarak, yabancı arkeologlar ile yaptığı işbirlikleri sonucunda bilim dnyasında ismini duyurmuştur. Ancak Mamboury'nin yaptığı çalışmaların içinde en çok dikkat çekenleri yazdığı Şehir rehberleri olmuştur.

Mamboury rehberlerinden en bilineni ve ilki 1925 yılında Fransızca olarak İstanbul Belediyesi ve Türk Seyyahin Cemiyeti'nin desteği ile hazırlanan "İstanbul Rehberi" dir. Fransızca baskının gördüğü ilgi üzerine, aynı yıl Osmanlıcası da basılmıştır. Daha sonra 1926'da İngilizcesi, 1929'da ikinci kez Fransızcası, 1930'da Almancası, 1934'te ise üçüncü Fransızca baskısı yapılmıştır. 1951 yılında içeriği tekrardan gözden geçirilerek "İstanbul Touristique" adıyla Fransızca ve 1955'te "The Tourists İstanbul" adıyla İngilizce olarak basılmıştır (Eyice, 2000, s.51) (Tablo 3.3). Mamboury'nin bu önemli çalışmasının günümüze değin Türkçe basımı yapılmamıştır.

İSİM	TARİH	Dil
Constantinople: Guide Touristique	1925	Fransızca
İstanbul: Rehber-i Seyyahin	1925	Osmanlıca
Constantinople: Guide Touristique	1929	Fransızca
Stambul-Reiseführer	1930	Almanca
Constantinople, İstanbul	1930	İngilizce
Ankara: Guide Touristique	1933	Fransızca
Ankara: Guide Touristique	1934	Fransızca
Constantinople: Guide Touristique	1934	Fransızca
Les Îles des Prince: Banlieu Maritime d'İstanbul	1943	Fransızca
İstanbul Touristique	1951	Fransızca
The Tourist's İstanbul	1953	İngilizce

Tablo 3.3: Ernest Mamboury'nin Basılmış Rehberleri

Mamboury her kesim tarafından büyük ilgi gören İstanbul Rehberi'nden sonra, 1933'te İçişleri Bakanlığı'nın ve Ankara Belediyesi'nin isteği üzerine benzer bir çalışmayı Ankara için yapmıştır. Bu kitapta Ankara'da şehir içindeki eserlerden başka İstanbul-Ankara tren yolu güzergahı, Boğazköy, Alacahöyük, Sivrihisar, Çankırı, Yozgat'tan da bahsedilmiştir. Ankara ve çevresini içeren bu rehberi Fransızca olarak basılmıştır.

Yazarın basılan ve kullanılan rehberleri dışında birçok hazırlanıp basılmamış rehberi de vardır. İkinci Dünya Savaşı'ndan az önce, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü birçok ciltten oluşacak bir Türkiye Rehberi'nin basılmasını planlamış ve bu görevi Ernest Mamboury'e vermeyi kararlaştırmıştır. Bu serinin ilki olan "İstanbul Prens Adaları" 1943 yılında Fransızca yayınlanmıştır. Büyük Türkiye Rehberi projesi muhtemelen savaşın başlamasıyla rafa kaldırılmıştır. Fakat 1944'te Basın Yayın Genel Müdürlüğüne bitmiş halde teslim edilmiş "Yalova ve Çevresi Rehberi" ve 1947'de yine aynı genel müdürlüğe teslim edilmiş Batı Anadolu şehirlerine ait bir rehber hiç basılmamıştır. Bu rehberde İzmir, Manisa, Aydın, Denizli ile bölgedeki antik merkezler de ele alınmıştır. Mamboury'nin son yıllarında hazırlayıp bitirdiği bilinen Bursa, Uludağ, İznik ve çevresi, Galata ve Beyoğlu çalışmalarının ne olduğu bilinmemektedir.

İSİM	TARİH	DİL
Büyük Türkiye Rehberi	1944	Türkçe
Yalova ve Çevresi	1944	Türkçe
Batı Anadolu Şehirleri: İzmir, Manisa, Aydın, Denizli ve Antik Kentler	1947	Türkçe
Bursa: Uludağ ve İznik Çevresi	TY	TY
Galata ve Pera	TY	TY

Tablo 3.4: Ernest Mamboury'nin Basılmamış Rehberleri

Ölümünden az önce iki Türkiye rehberi siparişi daha alan araştırmacı hastalığı nedeniyle bunları tamamlayamamıştır. Bu çalışmalar daha sonra "Guide Bleus" kapsamında Robert Boulanger ismiyle basılmıştır (Tablo 3.4) (Eyice, 2000, s.52).

Şekil 3.13: Ernest Mamboury'nin rehberlerinin kapakları (İFEA, 2017, s.5).

Şekil 3.14: Mamboury'nin "Guide Bleu" serisinde Robert Boulanger ismiyle basılan "İstanbul et les Environs" çalışmasının kapağı.

Ernest Mamboury'nin oğlu Cemil Mamboury, babasının bütün basılmamış rehberlerini Matbaa Müdürlüğü'ne teslim ettiğini ifade etmiştir. Babasının ölümünden sonra Cemil Mamboury Turizm Bakanlığı'na başvurarak bu eserlerin durumunu öğrenmek istemiş fakat araştırmaları sonuç vermemiştir (Özberki, 1984, s.100).

3.4. İstanbul Rehberi: Kent Yazınında Bir İlk

Ernest Mamboury'nin rehberlerinden en bilineni, 1925 yılında Fransızca olarak İstanbul Belediyesi ve Türk Seyyahin Cemiyeti'nin desteği ile hazırlanan Fransızca "İstanbul Rehberi" dir. Araştırmacının yazdığı bu şehir rehberi, Cumhuriyet döneminde yazılmış ilk evrensel kapsamlı rehber kitaptır. Mamboury'nin bir bizantolog olması, İstanbul'daki Bizans kalıntıları hakkında çok önemli ve detaylı bilgiler vermesiyle benzerlerinden ayrılmıştır. Yazar eserinde İstanbul'daki Bizans kalıntılarını titizlikle anlatmış ve belgelemiştir. İstanbul kent yazınında bir ilk olan İstanbul Touristique, İstanbul'un kültür turizmi için de önemli kaynaklardan biri olmuştur. Klasik ve evrensel şehir rehberi özellikleri taşıyan bu ilk eser, kentin tarihi mirasına ait önemli bilgiler içermektedir. Ayrıca kent tarihçiliği adına da değerlendirmesi gereken ipuçları

barındırmaktadır.

Uzun ve titiz ve tarafsız bir çalışmanın sonucunda ortaya çıkan 565 sayfalık bu detaylı çalışma içerik ve metot açısından benzerleri arasında öne çıkmaktadır. Yazarın İstanbul'da birçok Bizans yerleşkesinin kazılarında bizzat çalışmış olması eserdeki detaylara hakim olması açısından büyük avantaj sağlamıştır.

Ernest Mamboury'nin topograf ve ressam olması, rehberinde kendi haritalarını ve çizimlerini kullanması hiçbir rehberde olmayan bir özellik olarak dikkat çekmektedir. Yazarın İstanbul'da yaşıyor olması, rehberde ele aldığı bölge ve anıtların geçirdiği değişiklikleri yıllar içinde yakından takip edip revizyon baskılarında güncelleyebilmesi açısından önem taşımaktadır. Rehberin her yeni baskısı bir öncekinden teknik ve içerik açısından daha gelişmiştir. Baskı kalitesi iyileştirilmiş, eksik anıt planları tamamlanmış, yeni hayata geçen müzeler planlarıyla detaylı bir şekilde eklenmiştir. Yazarın İstanbul'da yaptığı bütün çalışmaların detaylı bir çalışma haline getirilmesiyle oluşan bu eser, ayrıca kültürel mirasın belgelenmesi adına da dikkat çekicidir. Ernest Mamboury'nin bu rehberi, Türkiye turizm tarihinde ve İstanbul kent yazınında öncü eser olarak kabul edilmektedir.

3.4.1. İstanbul Rehberi ve Özellikleri

Mütevazi görünümüne karşın bu eser, basit bir şehir rehberi çerçevesini aşan, Bizans ve Türk İstanbul'u tarihini içeren bir kılavuz kitap teşkil etmektedir.

Dr. Emin Erkul

Ernest Mamboury, 1925 yılında "Constantinople Guide Touristique" adlı İstanbul rehberini yayınlamış ve rehber uzun yıllar yerli ve yabancı turistlere hizmet etmiştir. Günümüzde de profesyonel turist rehberleri tarafından kullanılmaktadır.

Rehberin 565 sayfalık rehberin ilk baskısı, Galata Roman Han'da bulunan "Rizzo ve Oğulları" matbaası tarafından yapılmıştır. Alfred Rizzo editörün notunda, "Rehber Kitap" hazırlamanın kolay gibi gözükse de ziyaretçinin kendi kendine kolaylıkla şehri gezebilmesini sağlayabilmek adına çok zor olduğunu, görülmesi gereken ile gerekmeyen yerlerin ayırımını yapabilmenin çok ince bir çizgi olduğunu ifade etmiştir.

Dahası, Konstantinople rehberinin hem aydınlatıcı, hemde Bizans ve sonrasında İstanbul'un dengeli şekilde anlatılmasının daha da zor olduğunu belirtmiştir. Rizzo bu zor görevi başarıyla tamamlayan Mamboury'yi kutlamıştır (C.G.T, 1925, s.3).

Kitabın önsözünü, İstanbul Şehremini Doktor Emin Erkul yazmıştır. Belediye Başkanlığı yanında Türk Seyyahin Cemiyeti'nin de başkanlığını sürdüren Emin Erkul, yurtdışı kaynaklı rehberlerin İstanbul'u doğru ve gerektiği şekilde tanıtmadığından söz etmiştir. Erkul ayrıca siyasi bir amaç gütmeyen ve tarafsızca ortaya çıkan bu çalışmadan dolayı yayınevi ve Mamboury'e teşekkür etmiştir. Çalışmanın sadece büyük bir boşluğu doldurmakla kalmayıp, Bizans ve Türk tarihi çerçevesinde çok değerli bir kılavuz kitap olduğunu belirtmiştir. Bu düşüncesini, Eski Eserleri Koruma Encümeni üyesi Mehmed Ziya Bey ve Güzel Sanatlar Akademisi sanat tarihi hocası Mehmed Vahit Bey tarafından da paylaşıldığını yazmıştır (C.G.T, 1925, s.5).

Çalışmanın içerisinde 9 harita, 143 fotoğraf ve 56 plan vardır. Bütün fotoğraflar M. E. F. Rochat ve M. M. Sebah ve Joaillier tarafından çekilmiştir (C.G.T,1925, s.3). Levanten Pascal Sebah 1857'de kurduğu fotoğraf atölyesinde Beyoğlu'da kurduğu atölyesinde, başarılı kent manzaraları ve portre çalışmalarıyla dikkat çekmiştir. 1869 yılında Osman Hamdi Bey ile tanışması ve resimlerinde kullanacağı fotoğrafları çekmesi sebebiyle kısa sürede tanınmıştır. Osmanlı fotoğrafçılığının en bilinen örneklerini sunan sanatçı, 1873'te komiserliğini Osman Hamdi Bey'in yaptığı Viyana'daki Osmanlı sergisinde sergilenen, imparatorluk sınırları içinde yaşayan halkların geleneksel giysilerinin fotoğraflarından hazırladığı "Elbise-i Osmaniyye" adlı albümle daha da ünlenmiştir (Özdes, 1993, s.481). İstanbul için tarihi belgeleme açısından en önemli isimlerden biri olan Sebah fotoğraflarıyla Mamboury'nin bu eserine de ayrı bir özellik katmıştır.

İstanbul Rehberi Bölümleri:

I. Bölüm Başlıklar:

Coğrafi Özellikler Marmara Denizi, Boğaziçi, Haliç, Prens Adaları, St. George Kolu, Nüfus Dağılımı, İklim.

Tarihi Özet Bizans, Fatih Sultan Mehmet ve İstanbul'un Fethi, İstanbul.

Bizans İmparatorlarının ve İstanbul'un fethinden sonraki Osmanlı

	Padişahlarının kronolojik listesi ve dönemlerinde yapılan eserler.
Sanat	Bizans sanatı özeti, Türk sanatı özeti.
Etnik Yapı	İstanbul'un nüfusunu oluşturan etnik gruplar, İstanbullu popüler tipler, dinler ve inanç yapısı.
Pratik Bilgiler	Varış, Formaliteler, Oteller ve restoranlar, Hamamlar, Para birimi, Pazarlık, Konuşulan diller.

Ernest Mamboury kitabın ilk bölümünde, kentin topografyası, Marmara Denizi'yle ilişkisi, Boğaziçi'nin jeolojik oluşumuyla ilgili detaylı bilgiler vermiştir. Boğazın oluşumu konusunda eski Yunan tarihçilerinden Strabon ve Diodore de Sicile'nin görüşlerine de yer vermiş, ayrıca eski Fransız büyükelçi Kont Andreossy'nin 1810 tarihli Karadeniz seyahatini içeren kitabından⁴⁴ da kentin topografyası ve boğazın oluşumu ile ilgili fikirlerinden alıntı yapmıştır. Diğer bir Fransız büyükelçi M. de Choiseul-Gouffe hatıralarını yazdığı kitabında⁴⁵, boğazın oluşumunun İ.Ö 1759'da volkanik bir patlama sonucu gerçekleştiğini savunmuştur. Boğaziçi kelimesinin kökeni mitolojiden bir örnekle de anlatılmıştır. Mitolojide İlahe İo'nun ineğe dönüşüp boğazı geçmesiyle "İnek Geçiti" yani Bosphorus adını almıştır (C.G.T, 1925, s.10). Mamboury alıntı yaptığı kitap ve yazarları titizlikle referans vererek kullanmıştır. Yazar İstanbul Boğazı'nın özelliklerini anlatırken en son olarak balık cinslerinden de söz etmiştir. Yazara göre en ilgi çekici tür sürüler halinde dolaşan yunuslardır (C.G.T, 1925, s.11). Yazar, boğazın uzunluğu, karşı yakaya en yakın ve uzak bölgeleri kilometre veya metre olarak belirtmiştir (C.G.T, 1925, s.11-12).

⁴⁴ "Voyage a l'Embouchure de la Mer Noire" 1810, s:77.

⁴⁵ "Memoire a l'Institut" 1840.

Şekil 3.15: Solda St. George'un Kolu, Sağda Prens Adaları, Ortada Boğaziçi Harita Çizimleri, C.G.T 1925, s.12-13.

Boğaziçi'nden sonra Haliç bölgesinin özellikleri, üzerindeki köprüler ve konumları, denizin kirliliği detaylı olarak anlatılmıştır (C.G.T, 1925, s.12-13). Haliç'ten sonra kısaca İstanbul'un banliyösü olarak Prens Adaları anlatılmış ve günümüzde kullanılmayan bir isim olan "Le Bras de St. George" St. George'un Kolu adlı deniz geçitinin nerede olduğu açıklanmıştır (Şekil 3.15).

Mamboury'ye göre Marmara Denizi'ni çevreleyen İstanbul, İzmit, Gelibolu, Çanakkale gibi kentler çok verimli topraklar üzerine kurulmuştur ve hepsi uzun bir tarihe sahiptir. Müslümanlar ve Hıristiyanlar bu bölgelerde, yakın doğuya sahip olabilmek için yüzyıllarca savaşmıştır (Şekil 3.16) (C.G.T, 1925, s.14).

Şekil 3.16: Marmara Denizi ve kıyısındaki yerleşimler, C.G.T 1925, s.14.

konudaki hoşnutsuzluğundan bahsetmiştir (C.G.T, 1925, s.17).

Yazar, eski İstanbul'dan sonra ticaret, para ve borsa bölgesi olan Galata ve kentin yeni yüzü olan Pera'yı tanıtmıştır. Bölgenin 1924 yılında nüfusu 343.605⁴⁶ kişidir. Bu rakamın 145.202 kişisi Müslüman 198.403 kişilik bölümünü ise Rum Ermeni ve Yahudi vatandaşlar oluşturmaktadır. Şişli, Tatavla ve Nişantaşı Pera'nın banliyösü olarak tanımlanmıştır (C.G.T, 1925, s.18).

Yazar, Pera'nın banliyölerinden sonra, ulaşımı vapurla çok kolay ve bir o kadar da keyifli bir sayfiye olan Prens Adaları'nı kısaca anlatır. Boğaziçi'nin banliyölerini tanıtmaya Bebek'ten başlamış, deniz kenarındaki evlerin, yeşillikler içindeki tepelerin üzerine kurulmuş köşkerin güzelliğinden bahsetmiştir. Tarabya ve Büyükdere ise daha çok yazlık olarak kullanılan, büyük ve zengin otellerin, konsoloslukların yazlık binalarının bulunduğu köylerdir. Asya yakasına geçildiğinde Haydarpaşa'dan başlayan Bağdat Demiryolu boyunca daha çok tarım yapılan araziler bulunduğunu, Kadıköy'ün dükkanları ve zanaatkarlarıyla küçük çaplı bir ticaret merkezi, Moda'nın ise çoğunlukla yazlık olarak kullanıldığını belirtmiştir (C.G.T, 1925, s.18-19).

Mamboury, kentin coğrafi özelliklerinin son bölümünde, İstanbul'un iklimi ve mevsimleri detaylandırılmıştır. Napoli ve Madrid ile aynı enlem ve boylamda olan kentin boğazın konumuyla nasıl farklılaştığını belirtmiştir. Kentte malarya hastalığı bulunmadığını, Prens Adaları'nın karşı kıyısı dışında sivrisineğe rastlanmadığını da söylemiştir. Yazara göre kentin ziyaret için "iyi" mevsimi mayıs-ekim arası, "kötü" mevsimi ise kış aylarıdır (C.G.T, 1925, s.20).

Mamboury, kentin tarihini yazdığı bölümü, "Bizans" ve "Fatih Sultan Mehmet ve İstanbul'un Fethi" ve "İstanbul" olarak üçe ayırmıştır. Kentin bu iki dönemdeki tarihsel akışı detaylarıyla anlatmıştır. Bu bölümün sonuna eklediği kronolojik listede (C.G.T, 1925, (s.42, 52), 306 yılından 1924'e kadar kentte hüküm süren imparator ve sultanları dönemlerinde yapılan, yıkılan, dönüştürülen ve onarılan eserlerle listelemiştir. Bu tarihi indeks ile hem kentin tarihini anlattığı bölümü, hemde daha sonra kentin anıt yapılarını anlatacağı bölümde verdiği bilgileri desteklemiştir. Yazarın titizlikle hazırladığı bu listeden, aslında bakıldığında kentin mimari açıdan geçirdiği değişiklikleri tarihleriyle

⁴⁶ Buna Galata ve Pera'da yaşayan yabancı uyruklular dahil değildir.

izlemek olasıdır. Ayrıca iktidarın kenti şekillendirmesini takip etmek için de önemlidir. İmparator Konstantin ve İstanbul'u başkent yaparak, paganizmden tek tanrılı Hıristiyanlığa geçişte önemli rol oynamıştır. Şehirciliğe önem veren imparatorun döneminde yoğun imar çabası sonucunda, Konstantin Surları, ilk Aya İrini, Ayasofya Bazilikası, Hipodrom, Yerebatan ve Binbirdirek Sarnıcı gibi önemli yapılar inşa edilmiştir (C.G.T, 1925, s.42). İmparatorluk ikinci altın çağını Justinyen zamanında yaşamıştır. Ayasofya, Aya İrini, Justinyen Bendi ve hamaları, Hora Kilisesi, Yerebatan Sarnıcı gibi anıtsal yapılar bu döneme aittir (C.G.T, 1925, s.44). 1204 yılı Latin istilasıyla yıkılan kent bir daha eski görkemine kavuşmasa da Galata'nın inşası ve onarım ağırlıklı çalışmalar bu listeden takip edilebilir (C.G.T, 1925, s.48). 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasıyla başta Ayasofya olmak üzere kiliselerin camilere dönüştürülmesi, Eski Saray, Fatih ve Beyazıt Cami, Topkapı Sarayı'nın yapımı göze çarpmaktadır (C.G.T, 1925, s.49). 1520-1566 yılları arasında hüküm süren Kanuni Sultan Süleyman'ın döneminde ise sadece üç adet kilisenin camiye dönüştüğü ve on yeni caminin inşa edildiği, birçoğunun da onarıldığı zengin bir dönem olmuştur (C.G.T, 1925, s.50).

1500'lü yıllarda ise sahil saraylarının yapılmaya başlandığı ve 1800'lü yıllarda boğazda saraylar inşa edilmeye başlanması, batılılaşmanın işaretleri listeden kolaylıkla okunabilmektedir (C.G.T, 1925, s.52).

Sonuç olarak, Mamboury'nin yaptığı bu tarihi fihriste bakıldığında, kentin gelişiminde din, istikrar, iktidar ve refahın kentin yapısal oluşumuyla doğrudan ilişkisi olduğu kolaylıkla gözlemlenmektedir (Şekil 3.18).

anlatırken, İstanbul'un silüetinin de mimarı olduğunu vurgulamıştır (C.G.T, 1925, s.66-67). Mamboury, XVIII.yüzyıldan itibaren eski Türk sanatının kan kaybettiğini, Avrupa'dan getirilen sanatkarların kendi tarzlarını uyguladıklarını, heryerin taş döşeli bahçelerle, sepet, ponpon, püskül gibi öğelerle bezendiğini anlatmış ve bundan duyduğu rahatsızlığı belirtmiştir. Büyük usta Sinan'ın planları bile terk edilmiştir. Kent, Laleli ve Nuruosmaniye Camileri gibi eserlerle, çeşmelerle, saraylarla donatılmaya başlanmıştır. Mamboury, bu bölümün sonunda Türk sanatını yaşatmak adına alınması gereken tedbirlerden bahsederken, taş oymacılığı, vitray, çini gibi babadan oğula geçen zanaatların çok azaldığını buna karşın henüz meslek ve zanaat okullarının olmadığını üzüntüyle belirtmiştir (C.G.T, 1925, s.70).

Ernest Mamboury, bir sonraki bölümde İstanbul'un etnik yapısını anlatırken, nüfusun çoğunluğunu Türk ve Rumların oluşturduğunu fakat tarih boyunca kentin ticaret yollarının kesiştiği noktada olması ve devletin hoşgörülü yapısı nedeniyle Museviler Latinler gibi ulusların da birlikte sorunsuz yaşadıklarını vurgulamıştır (C.G.T, 1925, s.71). Yazara göre, 1453'ten sonra kentin değişimi sırasında farklı dinlere ait grupların farklı semtlere yerleştirilmesi, daha sonra imparatorlukta bir devlet politikası olarak süregelmiştir (C.G.T, 1925, s.73-74).

Mamboury'nin kentin kozmopolit yapısına verdiği önem rehberin her bölümünde gözlemlenebilir. İstanbul Rehberi'ni farklı tarihli revizyonlarında yayınlanan istatistikler, Fransız Maurice Halbwachs⁴⁸ gibi sosyologlar için de bir kaynak oluşturmuştur. Halbwachs, 1943 yılında yayınladığı "La Population d'İstanbul depuis un Siecle" adlı çalışmasında kentin etnik yapısından söz ederken, Mamboury'nin özellikle Galata ve Pera'nın etnik yapısı hakkında verdiği rakam ve bilgilerden faydalanmıştır. Sosyolog İstanbul Rehberi'nin 1929 yılı baskısından yararlanmışır.

Ernest Mamboury, bu bölümde bir turistin kente geldiğinde çokça karşılaşacağı sucu, bekçi, tulumbacı, imam gibi profillerin de çizimlerini yapıp mesleklerini tanıtmıştır (Şekil 3.19) (C.G.T, 1925, s.74-79).

⁴⁸ Maurice Halbwachs (1877-1945) "Kolektif Bellek" konusunda çalışmış ve bu konuda kitaplar yazmış Fransız sosyolog.

Mamboury, kentte yaşayan dini yapıyı alt mezheplerini vererek açıkladığı sayfaları, sayıca çok olan Müslümanların hem de diğer etnik grupların dini ve resmi bayramlarını kısaca açıklayarak bitirmiştir (C.G.T, 1925, s.80-81). Ayrıca bu bölümde Müslümanların mevlütleri, aşure bayramı ve Kerbela Olayı gibi bir detaylar da eklenmiştir (C.G.T, 1925, s.82-84).

Şekil 3.19: İstanbul'da esnaf tiplere, C.G.T 1925, s.74-75.

I.Bölüm'ün son kısmında, İstanbul'u görmek isteyen turistler için faydalı bilgiler ve çeşitli öneriler verilmiştir.

İlk olarak tren ve vapurla kente gelişin ayrıntıları anlatılmıştır. Trenle kente giriş yapanların İstanbul'un muhteşem görüntüsünü o anda farkedemeyeceğini, çünkü Bizans surlarını aştıktan sonra solda yangın yerleri ve yıkılmış semtlerden geçeceğini anlatır (C.G.T, 1925, s.85). Gemiyle gelişlerde ise İstanbul'un minareler ve kurşun kubbelerle süslü silüetini deneyimleyen turistler için boğaza girdikten sonra iki yakayı da süsleyen bütün anıt yapılar semtleriyle sayılmıştır (C.G.T, 1925, s.86).

Gümrük formalitelerini de anlatan yazar bu bölümü önerdiği otel, bar, park, hamam, lokanta isimleri ve semtleriyle sonlandırmıştır. Ayrıca bu bölümde, para birimi ve pazarlık ile ilgili faydalı bilgiler de vermiştir (C.G.T, 1925, s.87-88).

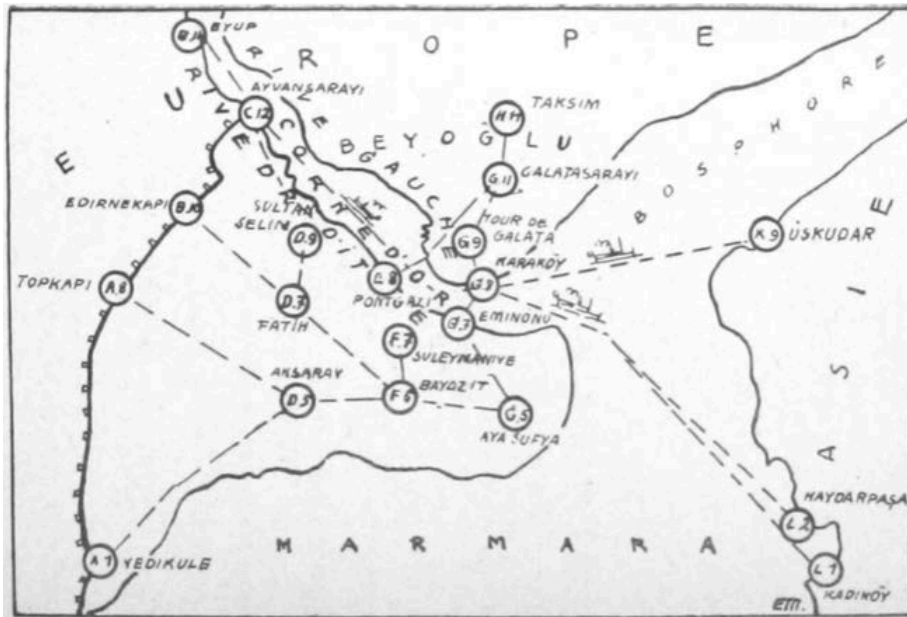
I. Bölüm: Gezi Programları

Ernest Mamboury, bu bölümde kenti gezecek olan turistlere kolaylık sağlamak amacıyla beş değişik gezi programı hazırlamıştır. Yazar bu programları hazırlarken ziyaretçinin ilgi alanı, kentte geçireceği gün sayısı ve kullanacağı ulaşım aracını dikkate almıştır. Ayrıca hazırladığı bu programların çok uzun ve zor bir çalışmanın sonucunda ortaya çıktığını da eklemiştir (C.G.T, 1925, s.91).

Maboury, bu programları iki sütun şeklinde hazırlamıştır. Sol sütunda ziyaret edilecek anıtın ismi ve rehberdeki haritada anıtı gösteren işaret belirtilmiştir. Sağ sütunda ise bu anıta ulaşmak için izlenmesi gereken yol detaylarıyla yazılmıştır (Şekil 3.20) (C.G.T, 1925, s.92)

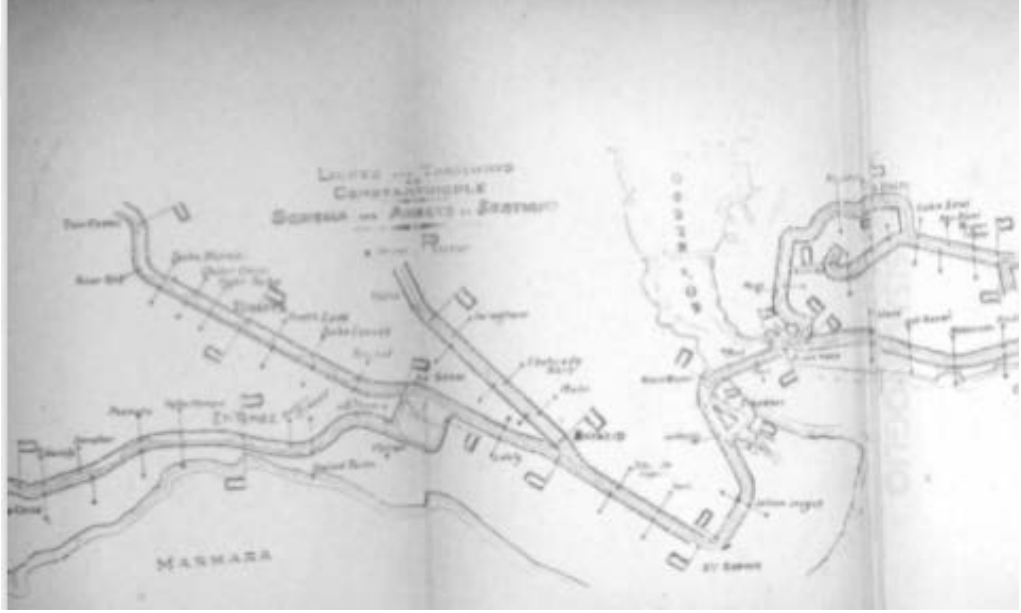
ITINERAIRE B.	
POUR LES VOYAGEURS QUI NE RESTENT QUE DEUX JOURS.	
VISITE A PIED ET EN TRAM	
1er jour: Matin.	
Les noms turcs sont écrits en phonétique française.	
Arriver à Ste Sophie en tram.	De Beyoglou tram No. 11, 12, 12A, 16, 18B, 19.
Demander au conducteur: «Sultan Ah-mets».	De Galata, tram No. 11, 12, 12A, 16, 18B, 19, 23, 34. De Bagtchekapou, tram No. 32, 32B, 33 et 37, 37B. Autobus depuis Taksim et Istiklal djaddressi: (en phonétique turque): lignes, Şişli-Bayazıt, Mecidiyeköy-Bayazıt, Nişantaş-Bayazıt.
Monuments à visiter.	Itinéraire à suivre
Ste Sophie.	Sortir de Ste Sophie et en faire le tour par l'est et l'on arrive en face de la fontaine sultan Ahmet III.
G. H. 5.	
Fontaine Sultan Ahmet III.	
H. 5.	

Şekil 3.20: Gezi programlarını gösteren sayfalar, C.G.T 1925, s.96-97.

Şekil 3.21: Röper noktalarının kente dağılımı, Mamboury C.G.T 1925, s. 125.

Mamboury'nin kenti gezecek turistler için kolaylık sağlayan ikinci metodu ise "RÖPER NOKTALARI"dır. Yazarın çizdiği haritada 19 adet röper noktası işaretlenmiştir (C.G.T, 1925, s.125). Bu işaretlenen noktalar kentin bilinen ve kolay ulaşılabilinen bölgeleri veya anıt yapılarıdır (Şekil 3.20, 3.21). En önemli mantığı ise her noktaya tramvay ile erişebilme olanağının olmasıdır (Şekil 3.22). Tramvay durakları hazırladığı haritada bayraklarla işaretlenmiştir. Ayrıca karşı yakada bulunan Kadıköy, Üsküdar ve Haydarpaşa noktalarına ulaşmak içinde şehir hatları vapuru iskelesi olmasına dikkat edilmiştir. Vapur (C.G.T, 1925, s.514), tramvay (C.G.T, 1925, s.524) ve tren (C.G.T, 1925, s.516) tarifeleri ayrıca rehberin ekler bölümünde verilmiştir.

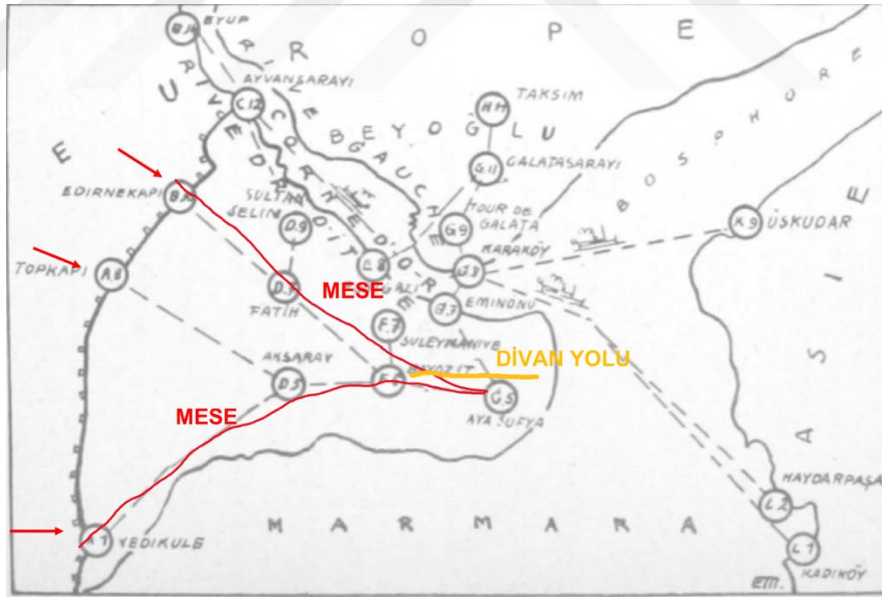

Şekil 3.22: Tramvay ağı planı, s.129

Ernest Mamboury röper noktalarına ulaşımı olabildiğince kolaylaştırmak için iki kolondan oluşan bir liste tasarlamıştır. Birinci sütunda röper noktasının ismi ve numarası ikinci sütunda ise bu noktaya ulaşabilmek için izlenecek yolu, araba, tramvay ve vapur olmak üzere üç farklı şekilde açıklamıştır (Şekil 3.20) (C.G.T, 1925, s.126-130).

İlk kez Ernest Mamboury'nin bu eserinde kullanılan röper noktaları, turistlerin en kısa zamanda oldukça fazla yeri görmeleri amacıyla, uzun ve detaylı bir çalışmanın sonucunda tasarlanmıştır.

Ernest Mamboury'nin röper noktaları, Tarihi Yarımada'yı boydan boya, iki koldan geçerek, iki farklı koldan farklı sur kapılarına ulaşmaktadır. İmparatorluk yolu şeklinde adlandırılan "Mese"nin kuzey ve güney aksları ise Çemberlitaş'tan Ayasofya'nın yakınında "Divan Yolu" ismini almaktadır (Şekil 3.23). Mese ve Divan Yolu boyunca sıralanan önemli Bizans ve Osmanlı anıt yapıları, sonunda Mamboury'nin uzun süre çalıştığı Mangana ve Büyük Saray bölgelerine erişmektedir. Ayasofya röper noktasından çıkan bu ana akslar güneybatıda Yedikule Altın Kapı röper noktasına, kuzeybatıda Edirnekapısı röper noktasına ulaşmaktadır. Günümüzde Fatih ilçesinde de ana arterler olarak kullanılan bu akslar sayesinde Mamboury'nin röper noktaları halen geçerliliğini korumaktadır. Bizans döneminden beri güzergahı değişmemiş olan bu anıtsal yol, Yerebatan Sarnıcı'nın girişinden başlayarak, günümüzde de tramvay yolunu izleyerek Çemberlitaş'a yani Constantinus Forumu'na ulaşmaktadır. Buradan tekrar tramvay yolunu izleyerek Beyazıt Meydanı'na yani Theodosius Forumu'na erişmektedir. Bu forumdan sonra tramvay yolu izlenerek sahile kıvrılan yol, surlara kadar kıvrılarak Yedikule Altın Kapı'da sonlanmaktadır.

Şekil 3.23: Mese kuzey, güney aksı ve divanyolu (Z. Edremit 2019).

Harita 3.1: Röper Noktaları Güncel (Z. Edremit, 2019)

Ernest Mamboury, birçok yabancı seyyah gibi kentin silüetine çok önem vermiştir. Rehberlerinde ilk kullandığı görsel her zaman kentin silüeti olmuştur. Yazar, İstanbul'a tren veya vapurla gelen turistler için, kentin silüetiyle ilgili detaylı bilgiler vermiştir. Diğer yandan oluşturduğu röper noktaları da dikkat çekicidir. Dikkatle bakıldığında hepsinin birer "Vista Noktası" olduğu görülmektedir. Kentin farklı noktalarına konumlandırılmış görülmesi gereken bu anıt yapılar, iskele veya kuleler İstanbul'un silüetini seyretmek için ideal noktalardır. Anadolu yakası röper noktaları olan Üsküdar ve Haydarpaşa, Tarihi Yarımada'yı seyretmek için en uygun noktalardır. Galata Kulesi, turistlerin genellikle konakladıkları Galatasaray ve Pera farklı bir açıyla kentin silüetini, anıt yapıları vurgulayarak gözler önüne sermektedir. Bunun yanı sıra Ayvansaray İskelesi, Galata Köprüsü Galata ve Haliç seyri için en doğru noktalardır.

Ernest Mamboury, röper noktalarında, İstanbul'u gezen turistler için iki farklı kolaylık düşünmüştür. İlk olarak Mese ve Divanyolu üzerinde sıralanmış anıt yapıları hem yaya hemde tramvay yoluyla kısa ve kolay bir şekilde görmelerini sağlamıştır. Diğer yandan İstanbul denildiğinde turistlerin ilk aklına gelen eşsiz kent silüetini farklı açılardan ve en etkileyici şekilde görmelerine olanak vermiştir. Yazar bu tavrıyla İstanbul kent kimliğinin önemli bir ögesi olan Tarihi Yarımada ve Boğaziçi silüetine vurgu yapmıştır.

Ernest Mamboury'nin hazırladığı tur programlarına bakıldığında bütün gezilmesini önerdiği noktaların, günümüzde de turistlerin ilk olarak ziyaret ettiği noktalar olduğu gözlemlenmektedir.

Topkapı Sarayı, Osmanlı monarşisi 1922'de kaldırıldıktan sonra, 3 Nisan 1924'te Mustafa Kemal Atatürk'ün emriyle müzeye dönüştürülmüş, 1927'de ziyarete açılmıştır. 1925 yılında yayınlanan ilk rehberde sadece Topkapı Sarayı ana kapısı ve ilk avlusu tur programlarında yer almaktadır. Ancak ikinci basım olan 1929 rehberinde Topkapı Sarayı Müzesine geniş yer verilmiştir.

ANIT YAPILAR	RÖPE R	B TURU	C TURU	D TURU	H TURU	V TURU
Ayasofya						
Selatin Türbeleri						
III.Ahmet Çeşmesi						
II.Selim Türbesi						
Bab-1 Hümayun						
Aya İrini						
Askeri Müze						
Yeniçeri Müzesi						
Çinili Köşk						
Arkeoloji Müzesi						
Evkaf Müzesi						
Topkapı Sarayı						
Gülhane Parkı Gotlar Sütunu						
St.George, Mangan Manastırı ve Sarnıcı						
Mangana Sarayı						
St.Mary Ayazması						
Yerebatan Sarnıcı						
Binbirdirek Sarnıcı						
Çemberlitaş						
Sultanahmet Cami						
Nuruosmaniye Cami						
Küçük Ayasofya						
Sokollu Mehmetpaşa Cami						
At Meydanı:Sütunlar						
Kapalı Çarşı						
Bedesten						
Kızıtaşı						
Laleli Cami						
Hasanpaşa Cami						
Bodrum Cami						
Valide Cami						
Beyazıt Cami						
Kalender Cami						
Şehzade Cami						
Süleymaniye Cami						
Kanuni Ve Hürrem Türbeleri						
Bozdoğan Kemer						
Fatih Cami						
Fatih Sarnıcı						
Sultan Selim Cami ve Türbesi						
Sultan Selim Sarnıcı						
Ahmet Paşa Mescidi						
Fener Patrikhane Kilisesi						
Ceneviz Mimarisi Evleri						
Gül Cami						
Fethiye Cami						
Edirnekapı						
Edirnekapı Aspar Sarnıcı						
Edirnekapı Eski Surlar						
Ayvansaray						
Blakerna Kilisesi						
Heraklius Suru						
Konstantin Hapishaneleri						

Odalar Mescidi									
Kefeli Cami									
Tekfur Sarayı									
Eyüp									
Eyüp Cami ve Türbesi									
Eyüp Mezarlığı Haliç Manzara Seyri									
Toklu Dede Cami									
Kariye Cami									
Yedikule Yıldızlıkapı									
Yedikule Kapısı									
Debbağane Kapısı									
Kocamustafa Paşa Cami									
Mokios Açık sarnıcı									
Fenari İsa Cami									
Davut Paşa Cami									
Avrat Taşı									
Mermer Kule									
İsa Kapısı Mescidi									
Hekimoğlu Ali Paşa Cami									
İmrahor Cami									
Eminönü Yeni Cami									
Balkapanı Han									
Mısır Çarşısı									
Molla Gürani Cami									
Rüstempaşa Cami									
Uzun Çarşı Tornacılar									
Bostan Çarşısı									
Tophane Çeşmesi									
Bereketzade Çeşmesi									
St.Benoit Kilisesi									
Kılıçalı Paşa Cami									
Yeraltı Cami									
Arap Cami									
St.François Kilisesi									
St.Pierre Kilisesi ve Hanı									
Azapkapı Çeşmesi									
St.George Kilisesi									
Yanıkkapı									
Galata Kulesi									
Üküdar									
Karacaahmet Mezarlığı									
Haydarpaşa									
Anadolu Kavağı									
Ceneviz Kalesi									
Adalar									

Tablo 3.5: Tur Programlarını Gösteren Tablo (Edremit, 2019)

Ernest Mamboury, hazırladığı farklı tur programlarında 97 farklı anıtın görülmesini önermiştir. Bu anıtlar için 1 günden 8 güne kadar 5 farklı program hazırlamıştır.

Programlar incelendiğinde hepsinde ortak olarak görülmesi gerekenler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

- Ayasofya
- III.Ahmet Çeşmesi
- Bab-1 Hümayun
- Aya İrini
- Askeri Müze
- Yeniçeri Müzesi
- Arkeoloji Müzesi
- Yerebatan Sarnıcı
- Kapalıçarşı
- Süleymaniye Cami
- Sultan Ahmet Cami
- Atmeydanı
- Fatih Cami
- Edirnekapı Surlar
- Ayvansaray

Yazar öngörülü bir bakış açısıyla, günümüzde de turizm açısından en çok önem taşıyan anıt yapıları ve müzeleri bu gruba dahil etmiştir.

Harita 12’de çizilmiş olan 1 günlük B Turu yaya ve tramvay ile gerçekleştirilmektedir:

Tur Ayasofya’dan başlayarak Sultanahmet bölgesinden Mese kuzey aksını izleyerek Bizans ve Osmanlı eserlerini gösterip Edirnekapı surlarına kadar ulaşır. Edirnekapı’dan Ayvansaray’a geçerek Haliç ve Galata manzara seyriyle son bulur.

Harita 13’de çizilmiş olan 1 günlük C Turu otomobil ile gerçekleştirilmektedir:

Sultanahmet’ten başlayarak Mese kuzey aksındaki Bizans ve Osmanlı eserlerini gösterip, Edirnekapı’ya ulaşır, kara surlarını izleyerek Yedikule Altın Kapı görüldükten sonra Mese güney aksından ilerleyerek bitiş noktası olan Aksaray’da son bulur.

Harita 14’te çizilmiş olan 2 günlük D Turu yaya ve tramvay ile gerçekleştirilmektedir:

Turun ilk günü Sultanahmet bölgesindeki Bizans ve Osmanlı eserleri gezilir, tur Galata Kulesi’nde manzara seyriyle sonlanır. İkinci gün ise Eminönü Meydanı ve çevresi

gezildikten sonra Mese kuzey aksına bağlanarak Edirnekapı'ya kadar olan eserler incelenir. Tur Ayvansaray'da Haliç ve Galata manzara seyriyle son bulur.

Harita 15'te çizilmiş olan 2 günlük H Turu otomobil ile gerçekleştirilmektedir:

Turun ilk günü Sultanahmet bölgesindeki Bizans ve Osmanlı eserleri gezilir, tur Galata Kulesi'nde manzara seyriyle sonlanır. İkinci gün Eminönü bölgesi gezildikten sonra Mese kuzey aksına bağlanarak Edirnekapı'ya oradan kara surları izlenerek Yedikule Altın Kapı'ya ulaşılır. Tur Yedikule'den Mese güney aksını izleyerek Aksaray'da son bulur.

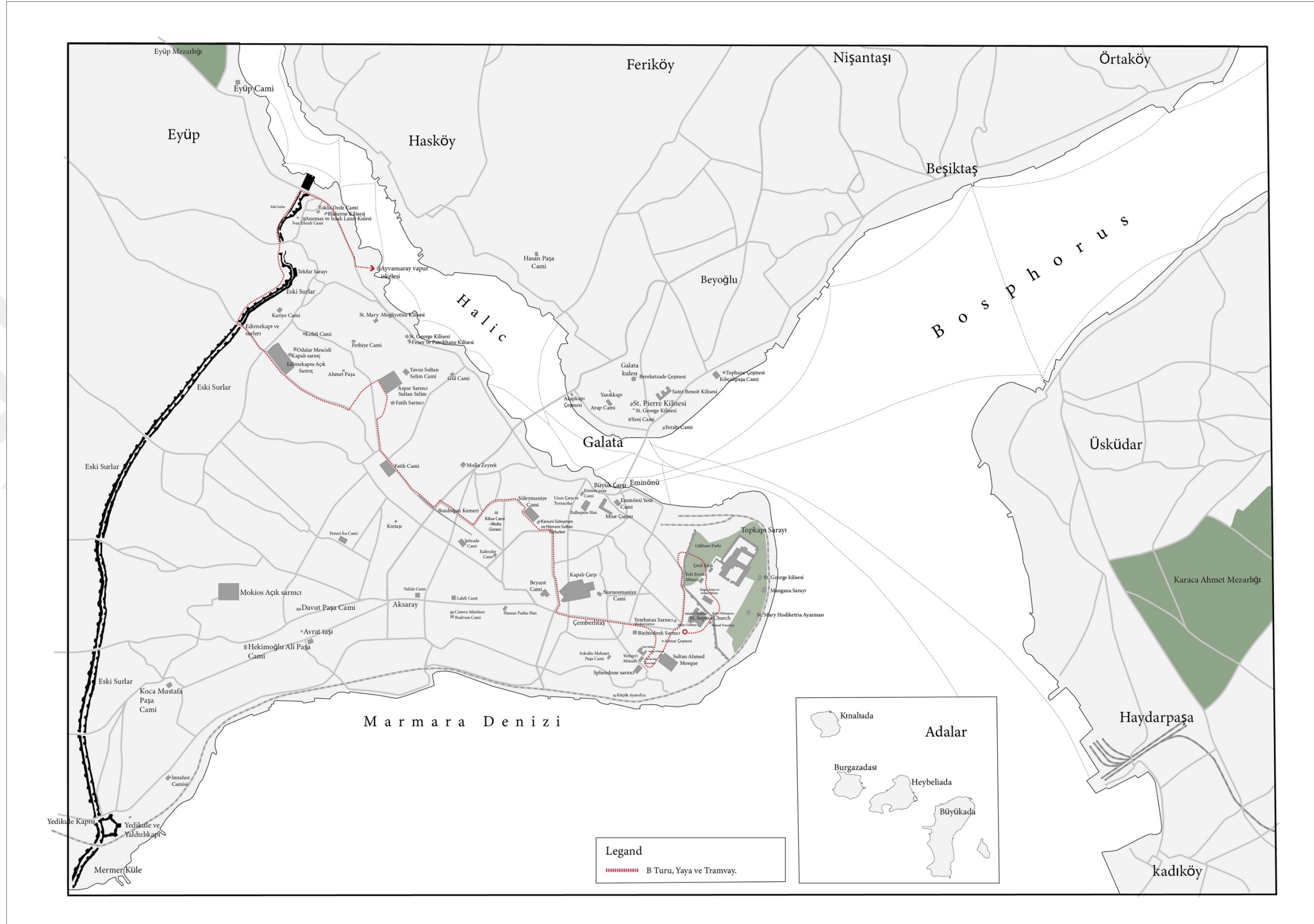
Harita 16'te çizilmiş olan 8 günlük V Turu, gün sayısı kısıtlı olmadığından araç seçimi serbest bırakılmıştır:

Turda B, C, D ve H Turu rotaları daha detaylı olarak gezilir ve bu rotalara ek olarak Fener-Eyüp bölgesi, Anadolu yakasında Üsüdar-Haydarpaşa bölgeleri, ayrıca 1 tam gün vapurla Boğaziçi gezisi yapılır.

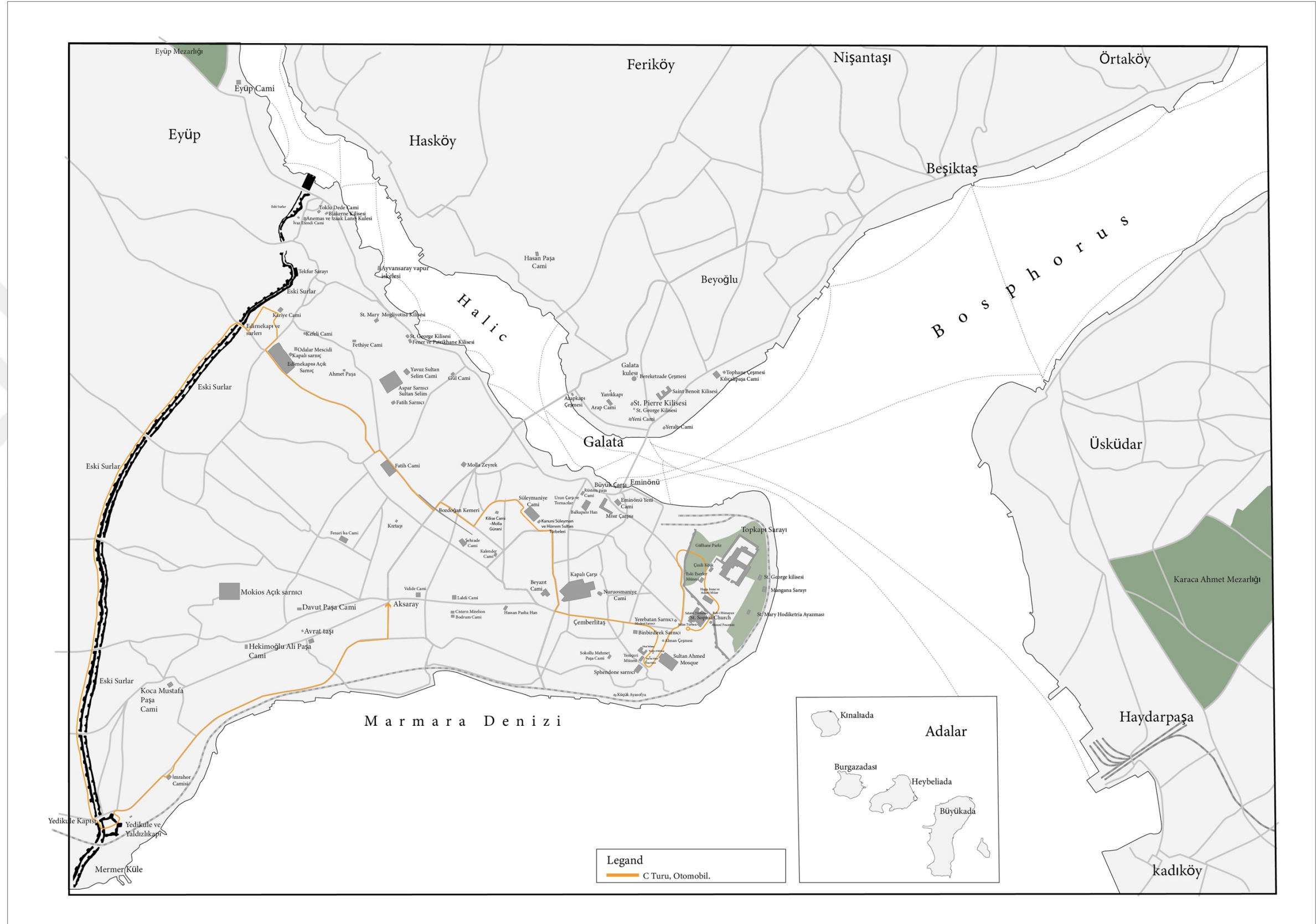
Bütün olarak tur rotaları incelendiğinde, Mamboury'nin röper noktaları ile hazırladığı gezi programlarının tam olarak bütünleştiği görülmektedir. Rotalarda gezilen Bizans ve Osmanlı eserleri öncelikli olarak Sultanahmet bölgesi ve Mese kuzey-güney aksında konumlanmaktadır. Bu bağlamda röper noktalarının da yazar tarafından bu bölgelerde konumlandırılması ayrıca önem taşımaktadır.

Ernest Mamboury'nin gezi programlarında görülmesi önerilen anıtlar ve rotalar günümüzde de aynı önemi taşımakta, güncelliğini korumaktadır.

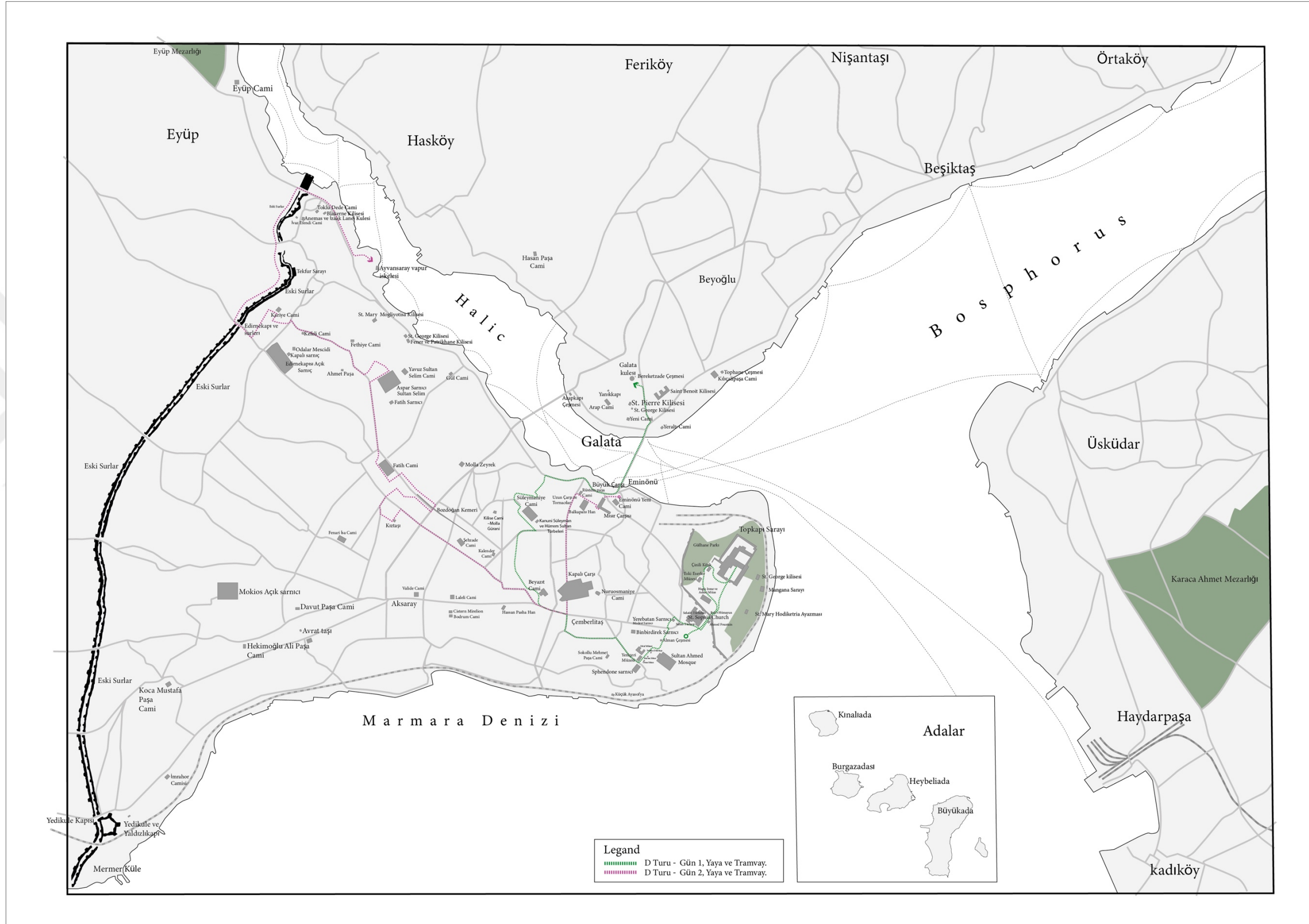
Mamboury'nin hazırladığı tur programlarının haritalanmış şekilleri (Harita 3.2, 3.3, 3.4, 3.5, 3.6).

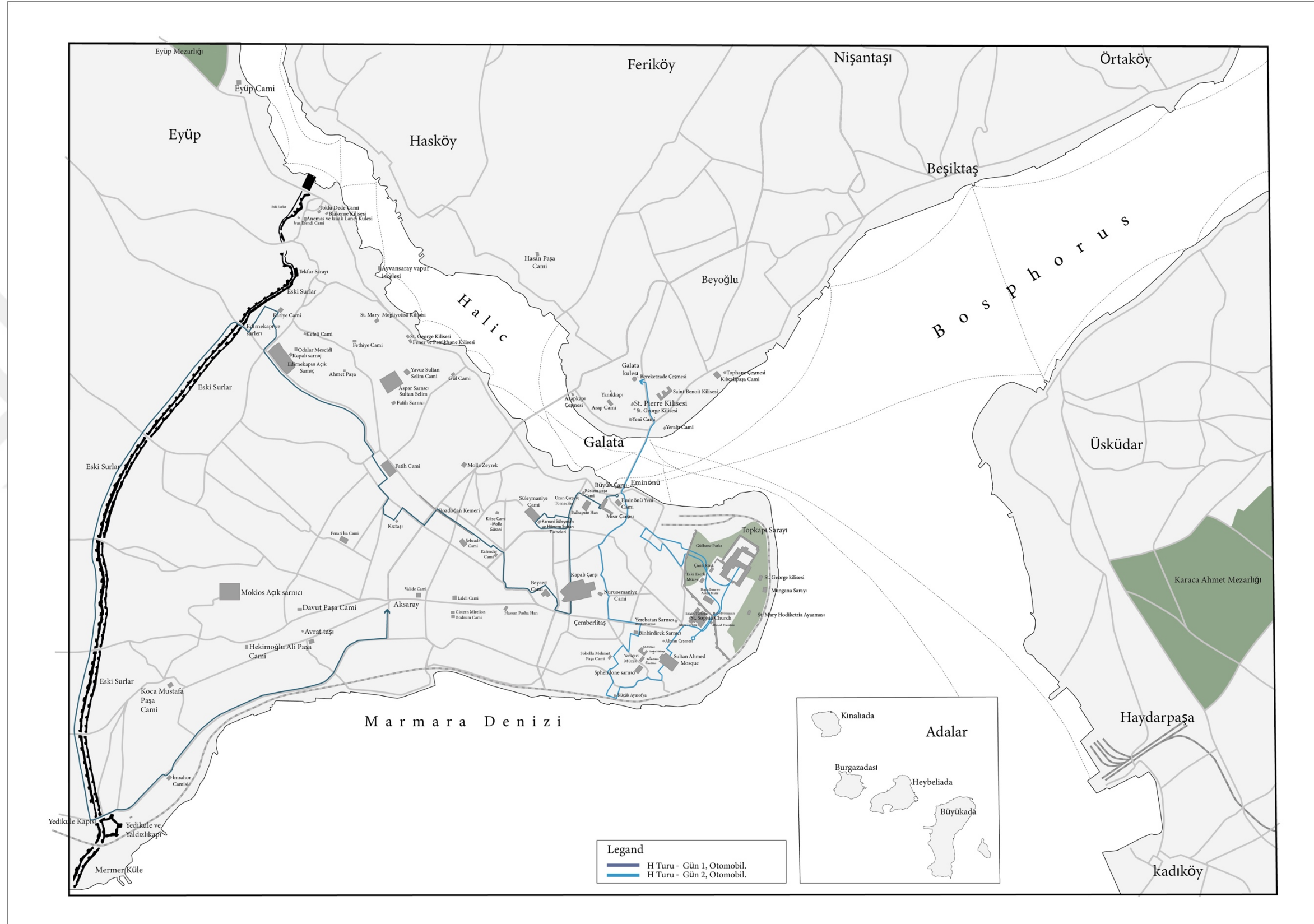
Harita 3.2: B turu, 1 gün, yaya ve tramvay (Z.Edremit, 2018)

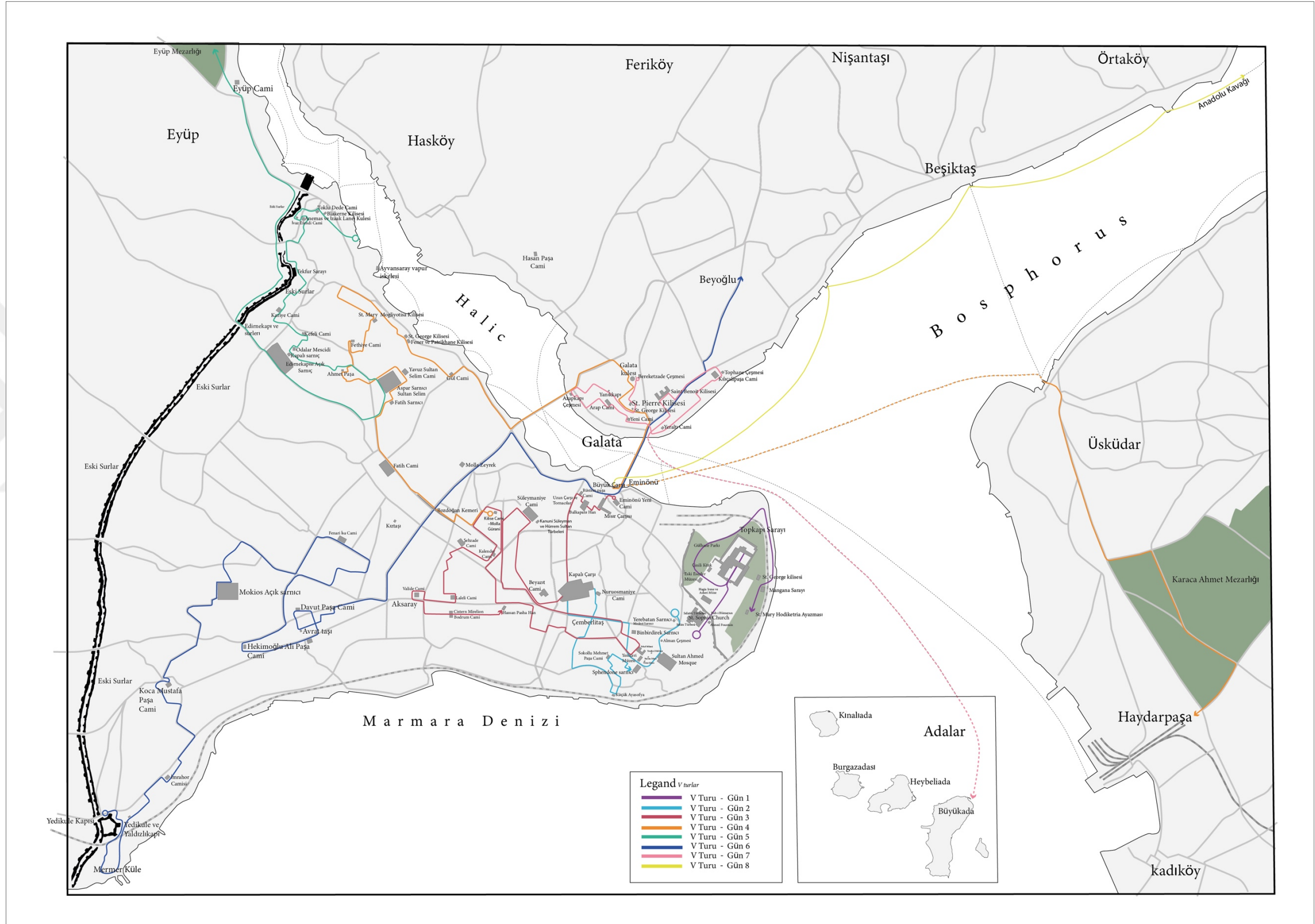
Harita 3.3: C Turu, 1 gün, otomobil (Z.Edremit, 2018)

Harita 3.4: D Turu, 2 gün, yaya ve tramvay (Z.Edremit, 2018)

Harita 3.5: H Turu, 2 gün, otomobil (Z. Edremit, 2018)

Harita 3.6: V turu, 8 gün, serbest (Z.Edremit, 2018)

III. Bölüm: Resimli Anıtlar ve Turistik Bölgeler İndeksi

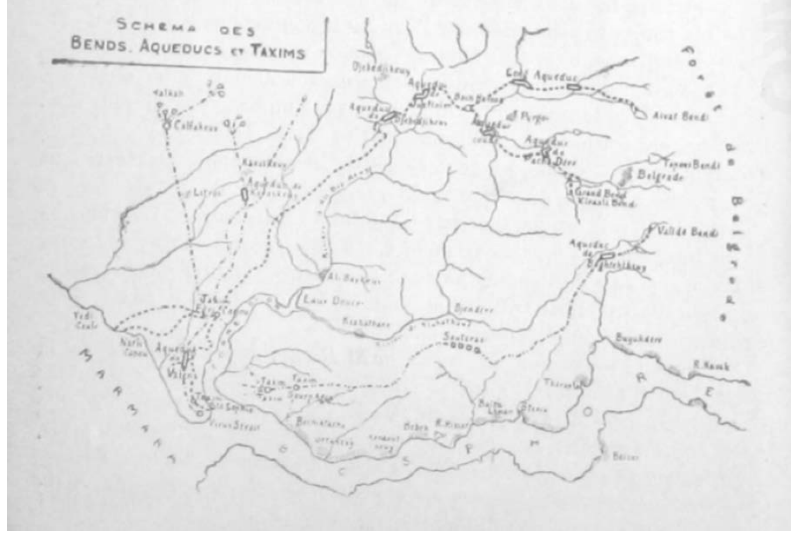
Bu bölüm 360 sayfa ile rehberin en uzun ve en kapsamlı bölümü oluşturmaktadır. Alfabetik (Fransızca) olarak 40 farklı alt başlıktan oluşan bu bölüm, fotoğraf, harita ve planlarla desteklenmiştir. Yazar, bir önceki bölümde verdiği gezi programlarında adı geçen, anıt ve turistik bölgelere dair ayrıntılı bilgi vermiştir. Her anıt ve turistik bölgenin “Röper numarası ve Röper ismi” konu başlığının hemen altında belirtilmiştir. Mamboury her alt başlığa (Tablo 3.6) genel bilgiler vererek başlamış, sonra kentteki önemli örneklerini fotoğraf, çizim ve planlarla canlandırmış ve konumları açısından gerekliyse haritalarla desteklemiştir. Bu haritalar kentin su sistemi, surları, Galata, Haliç, Boğaziçi gibi bölgelerin konumsal olarak daha iyi tanımlanabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Yazar kentteki su kemerlerinin ve bentlerin hepsinin teknik özelliklerini ve tarihini yazmış, ayakta olan yapıları fotoğraflarla diğerlerini Gurlitt’in⁴⁹ çizimleriyle göstermiştir (s.137-140). Su terazileri ve taksimlerin ne şekilde işlediğini ve kentte nerelerde konumlandıklarını açıklamıştır (Şekil 3.24).

Su Yapıları	At Meydanı	Savunma Yapıları	Dini Yapılar	Saraylar	Mesireler	Ticari Yapılar	Eğitim Yapıları	Topografik Bölgeler
Çeşmeler	Sütunlar	Surlar	Ayazmalar	Bizans Sarayları	Prens Adaları	Çarşılar	Okullar	Boğaziçi
Su Kemerleri	Dikilitaşlar	Kapılar	Kiliseler	Türk Sarayları	Tatlı Sular	Hanlar	Kitaplıklar	Haliç
Baş havuz	Hipodrom	Kale	Camiler	Köşkler			Müzeler	Pera
Bentler		Hisar	Türebeler					Galata
Taksimler			Mezarlıklar					Bizans
Sarnıçlar			Tekkeler					
Kanalizasyon								
Hamam								

Tablo 3.6: III. Bölüm alt başlık gruplaması

⁴⁹ Cornelius Gurlitt, “Architecture of Constantinople”, 1907-1912.

Şekil 3.24: 1924 İstanbul'un su yapısının planı.

Ernest Mamboury için sarnıçlar da büyük önem taşımaktadır. Bu yapılar hakkında genel bilgiler verirken, “Horasan harcı”, ve “Lukium”⁵⁰ hakkında bilgi de vermiştir. (s.193). Kent Bizans döneminde yaşadığı savaşlar ve kuşatmalar sonucunda, suyunu depolama gereği duymuştur. Bu nedenle yapılan açık ve kapalı sarnıçlar konusunda detaylı bilgi veren yazar bu konuda daha geniş bilgi almak isteyenler için, dört farklı kitap⁵¹ önermiştir (s.193).

İstanbul çalışmalarının arasında birçok sarnıcın⁵² ortaya çıkmasını sağlayan yazar bütün kapalı büyük ve orta boy sarnıçları kendi çizdiği planlarıyla anlatmıştır.

Mamboury için, İstanbul'un en önemli bölgelerinden biri de Hipodrom'un da bulunduğu At Meydanı'dır. 1918'de bu bölgede Alman arkeolog T. Wiegand ile çalışan yazar, Hipodrom'un mimari yapısına ve kullanımına ait çok detaylı bilgiler vermiştir (s.345-351).

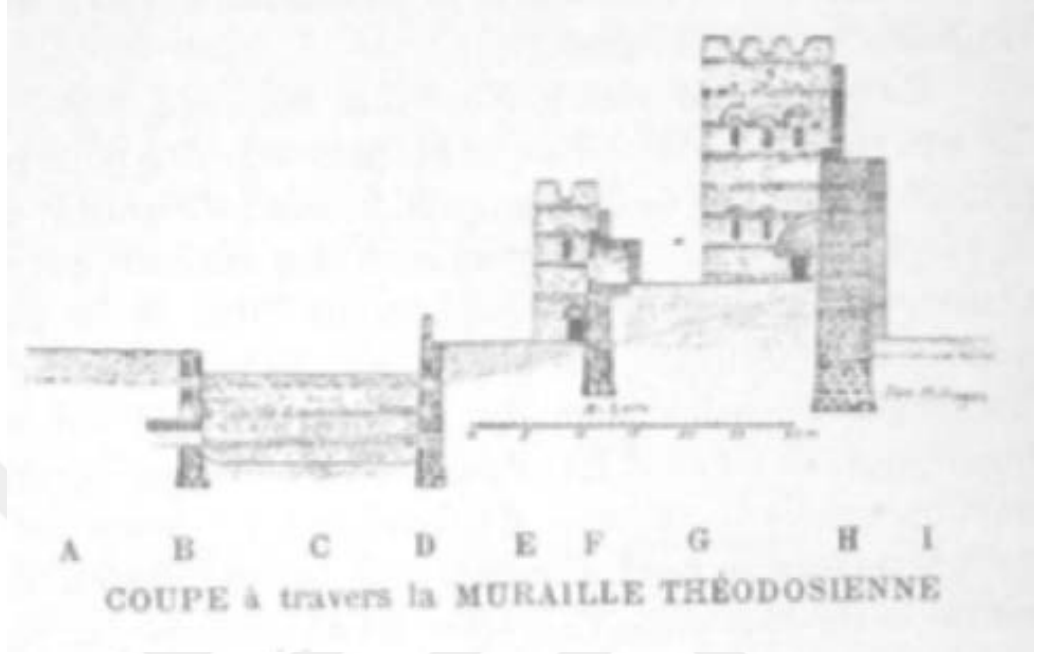
Yazarın rehberin 33 sayfasını 3 bölüme ayırdığı surlar ve 50'ye yakın kapıya ayırmıştır. Kara, Marmara Deniz ve Haliç Surları olarak üç bölüme ayırdığı surlar için çok detaylı

⁵⁰ Likium: Sıcak kireç keten tohumu yağı ve pamuğun karışımı ile yapılan sıva

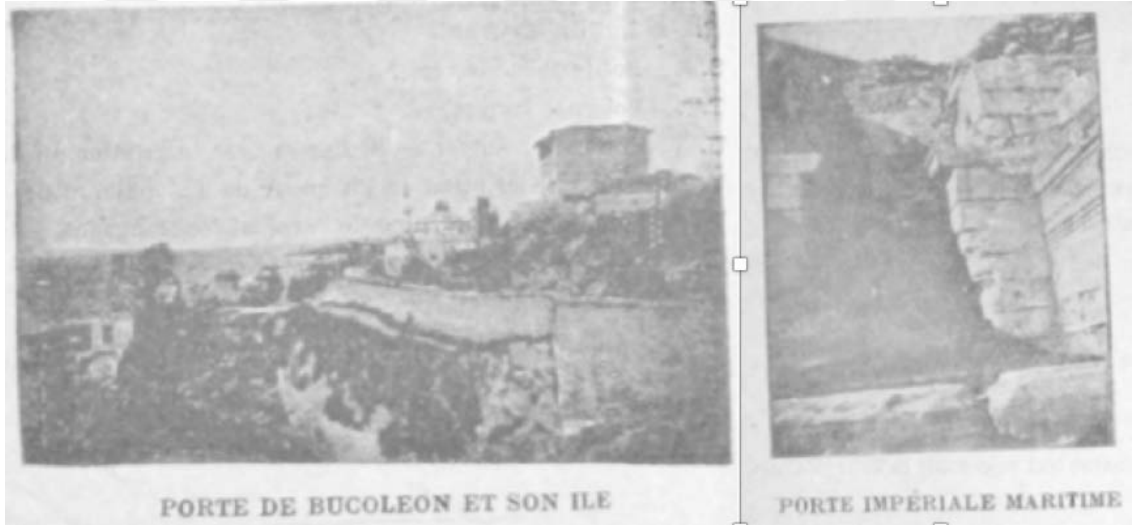
⁵¹ M. Le Compte Andreossy: Voyage a l'embouchure de la Mer Noire, Forchheimer et Strazygorosky: Die Bizantinischen Wasserbehalter ron Konstantinopel, P.Gille: de Constantinopoleos Topographia, Hammer: Constantinopolis und der Bosphoros.

⁵² Mamboury 1913'te Gülhane bölgesinde 1 kapalı sarnıç, 1921'de Ayasofya bölgesinde 1 kapalı sarnıç (Pudriyer Sarnıcı), Gülhane bölgesinde 2 kapalı sarnıç, Mangana bölgesinde 1 kapalı sarnıcı ortaya çıkartmıştır. İstanbul Touristique, 1925, s:204-205.

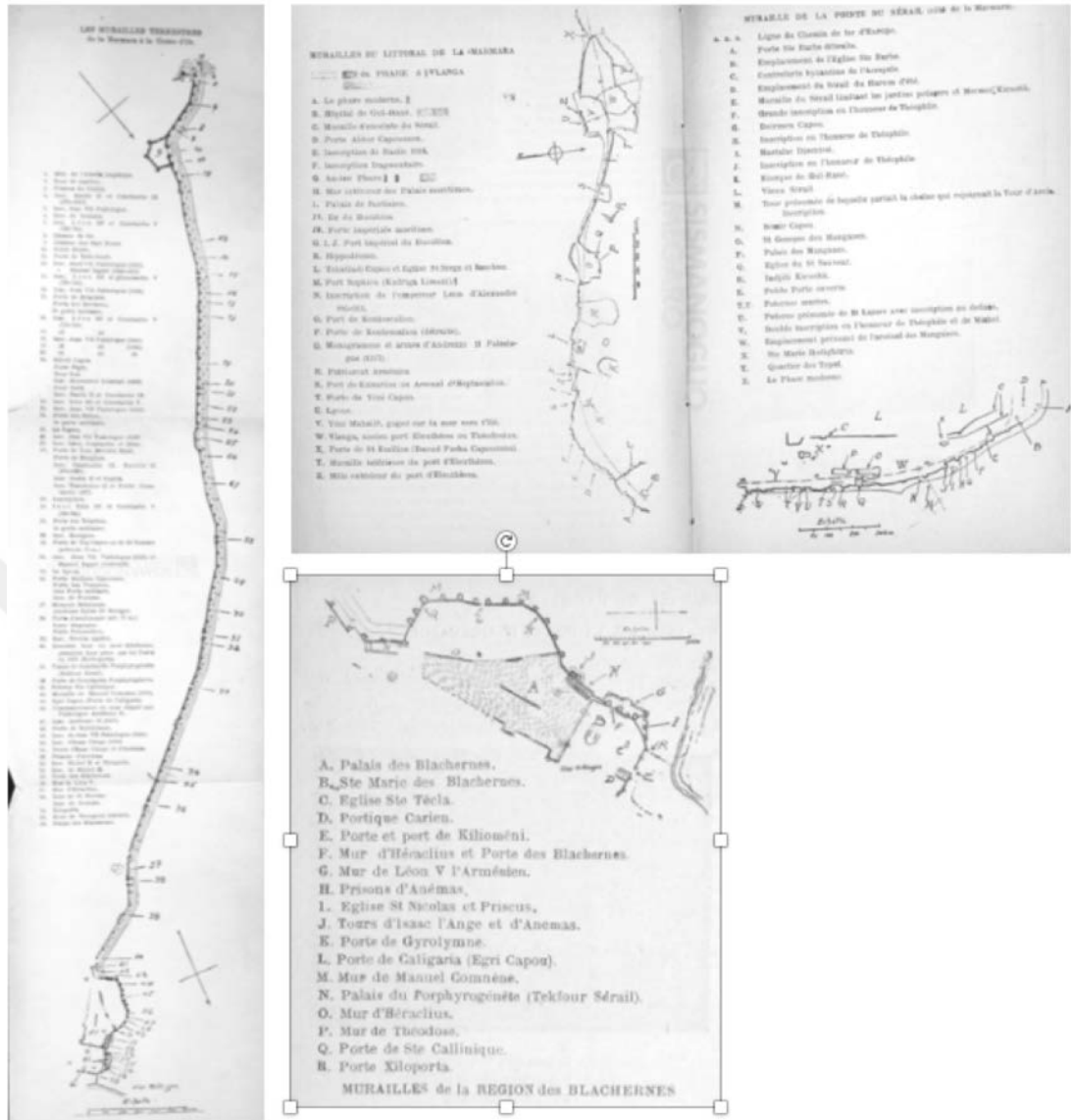
planlar çizmiştir. Surlar üzerindeki kapılar da tek tek incelenmiş ve fotoğraflanmıştır (Şekil 3.25, 3.26, 3.27).

Şekil 3.25: Kara suru kesit çizimi.

Şekil 3.26: Sur Kapılarının fotoğraflarından örnekler

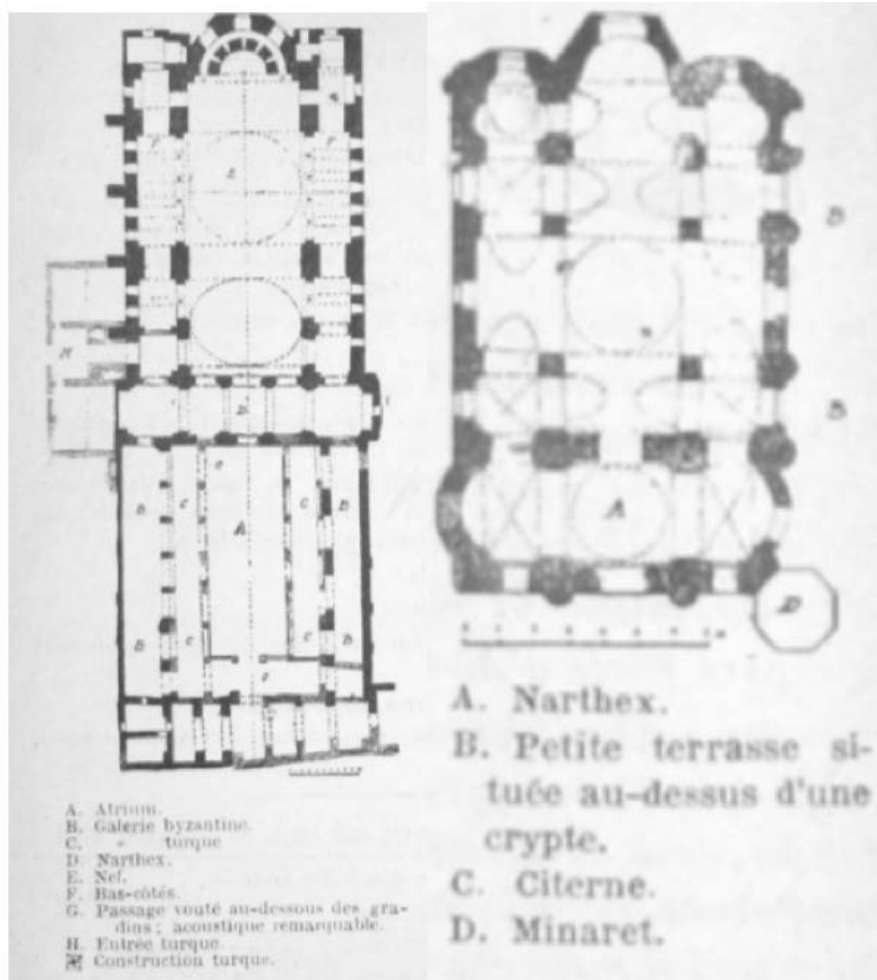

Şekil 3.27: Sur Planları

Mamboury surların tarihçesini çok ayrıntılı olarak anlatmıştır. Surları kimin yaptırdığı veya kimin döneminde onarıldıkları bilgilerini, sur kapılarının üzerindeki kitabelerden okuyarak elde etmiştir (C.G.T, 1925, s.412-415). Surların yapım teknikleri konusunda da bilgiler verirken en zayıf noktalarını da tespit etmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in fetih sırasında Edirnekapı ve Topkapı arasındaki surların kullanmasının nedenini de bu şekilde açıklamıştır (s.402). Ayrıca surları gezmek isteyen turistler için kapılar arası uzunlukları da belirtmiştir (C.G.T, 1925, s.418-421). Kent savunmasında önemini yitiren surların 1871 yılındaki tren yolu inşaatı sırasında büyük zarar görmüştür. Bu yol çalışmaları sırasında, Bizans sahil saraylarının kalıntıları, gelecek nesiller için, planları bile çizilmeden Avrupalı mühendisler tarafından yok edilmiştir (C.G.T, 1925, s.423).

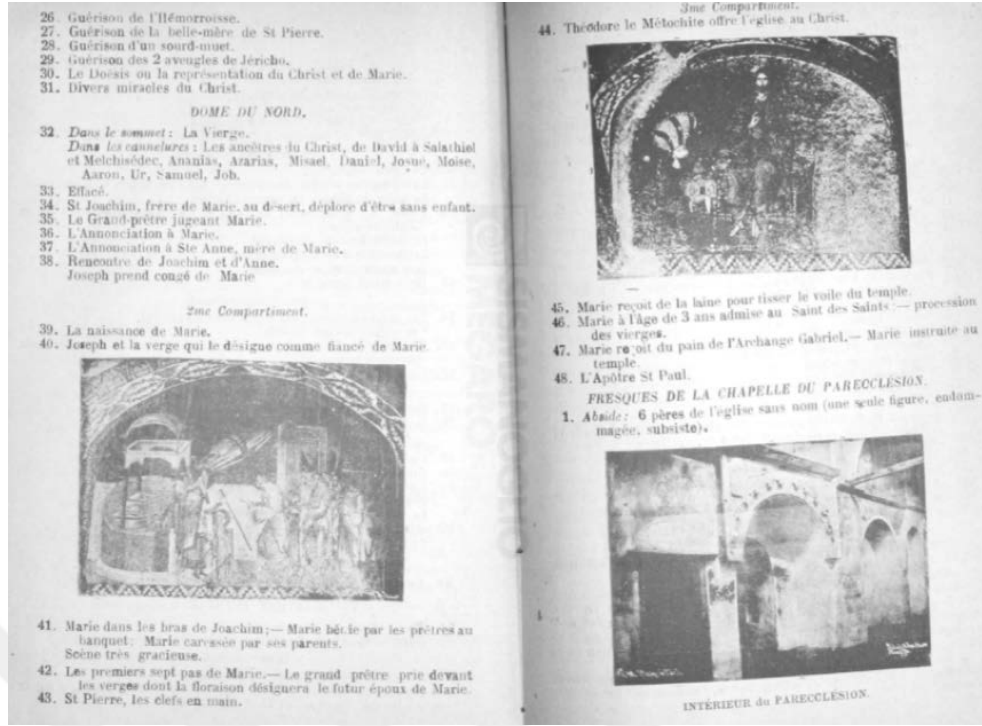
Yazar surlardan sonra kentin kulelerine de yer vermiştir. Kentin savunması veya yangın gözlem noktası amacıyla yapılan bu kuleler, artık İstanbul'un eşsiz silüetini seyretmek için turistik amaçlı kullanılmaktadır (C.G.T, 1925, s.487-491).

Ernest Mamboury, en önemli dini yapılardan kiliseleri de dönemlerine göre 8 farklı başlık altında incelemiş, kentteki her gruba ait kiliseleri listeler halinde düzenlemiştir (C.G.T, 1925, s.237-240). Kiliselerin çoğunun planları yazar tarafından çizilmiştir. Bu planlarda yapılara sonradan eklenen bölümler bile belirtilmiştir (Şekil 3.28, 70).

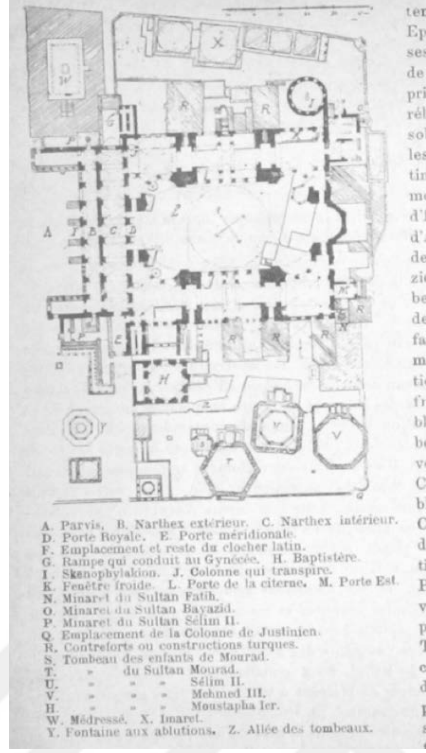
Şekil 3.28: Solda Aya İrini s.242, sağda Bodrum Cami s.246.

Yazarın tek tek bilgi verdiği 44 adet kiliseden en fazla önem verdiği Ayasofya ve Kariye Cami olmuştur. Mamboury, Kariye'nin fotoğraf ve planı dışında (Şekil 3.28), mozaiklerini de Van Milligen'i referans vererek açıklamıştır (C.G.T, 1925, s.264-268).

Şekil 3.29: Kariye mozaikler.

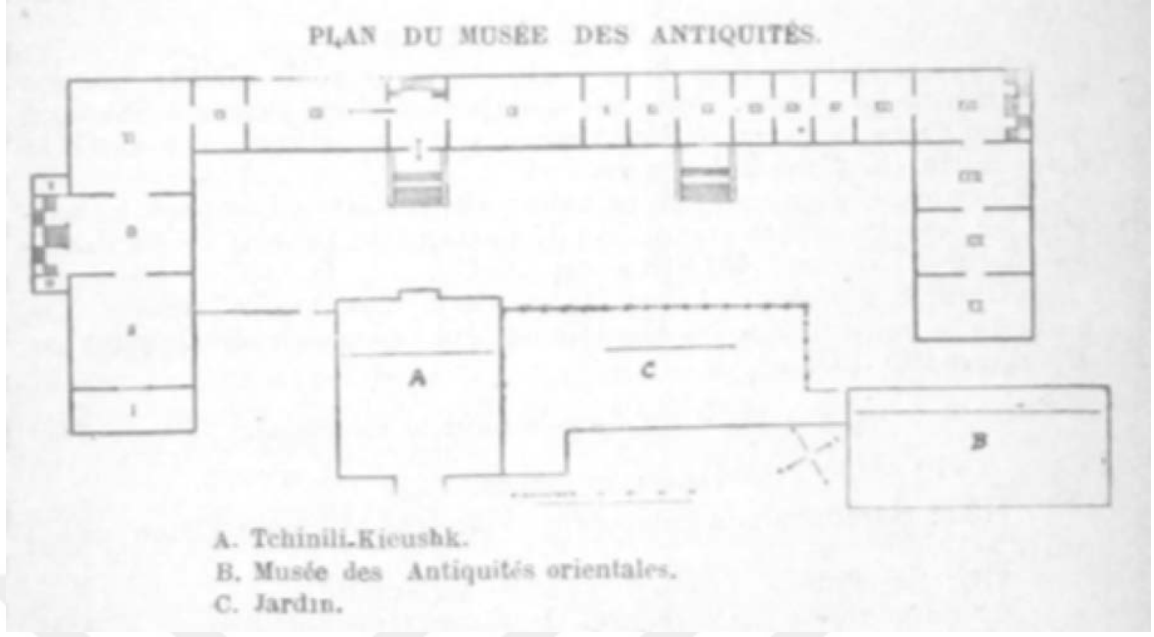
Ernest Mamboury, Ayasofya'yı kilise ve cami olarak iki ayrı bölümde anlatmıştır (Şekil 3.30). Yapının teknik özelliklerini bölümlere ayırarak anlatan yazar, tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermiştir. Ayrıntılı bir plan ve iç dış fotoğraflar kullanmıştır (C.G.T, 1925, s.275-289). Ayasofya için çizdiği plana, türbeler, imaret ve çeşme gibi bölümleri de ekleyerek, bu bölümleri metin olarak açıklamıştır.

Şekil 3.30: Ayasofya planı

Mamboury, camileri de “Selatin Camileri”, “Sadrazam ve Paşa Camileri” ve “Mescitler” olarak üçe ayırmıştır. Yazar, camilerin bölümlerinden ve genel özelliklerinden bahsederken minareyi anlattığı bölümde ezanın anlamı ile ilgili bilgiler de vermiştir (C.G.T, 1925, s.363). Süslemeleri içinde vitraylar ve çinileri için bir bölüm ayırmıştır (C.G.T, 1925, s.365-366). Okurlar için kolaylık olması nedeniyle önemli camileri yapım tarihlerine ve planlarına göre iki ayrı liste halinde düzenlemiştir (C.G.T, 1925, s.367-368). Başta selatin camileri olmak üzere tüm yapıları planlarıyla anlatmıştır.

III. Bölüm’de en ilgi çekici kısımlardan biri de müzeler için ayrılmış sayfalardır.

Şekil 3.31: Arkeoloji Müzeleri Planı

Mamboury müzenin tarihi ve genel bilgilerden sonra, Arkeoloji Müzeleri için bir plan çizmiş, salonlara ayırmış ve numaralandırmıştır (Şekil 3.31). Müzeyi gezenler için her salonda seçilen eserleri sağlı sollu tek tek anlatarak ziyaretçiler için büyük kolaylık sağlamıştır (C.G.T, 1925, s.437-444).

Aya İrini’de bulunan Yeniçeri Müzesi için de benzer bir uygulama yaparak, salonları ayırmış her mankeni numaralandırmış ve 143 farklı askeri tanıtmıştır (Şekil 3.32) (C.G.T, 1925, s.446-450).

125.	Sergent attaché au service de la Sublime Porte.
<i>28me Groupe.</i>	
126.	Premier valet de chambre.
127.	Chef du vestiaire.
128.	Introduceur.
129.	Valet chargé de répondre aux salutations du Grand Vénir.
<i>29me Groupe.</i>	
130.	Gendarme spécialement chargé de rechercher les voleurs.
131.	Commandant des gendarmes qui veillaient la ville pendant la nuit et officier chargé de lire la sentence aux condamnés.
132.	Gendarme chargé des affaires municipales et d'empêcher l'ouverture des maisons de tolérance.
133.	Chef des bourreaux (Djellad Bachi).
134.	Bourreau.
135.	Le condamné.
<i>30me Groupe.</i>	
136.	Commandant d'infanterie. Officier supérieur et chef d'une compagnie de Nizam-i-Djédid, troupe créée par Sélim III (1759-1808).
137.	Officier de Nizam-i-Djédid.
138.	Soldat d'infanterie.
139.	Soldat d'infanterie. Soldats exercés à l'euro péenne et faisant partie du "Nizam-i-Djédid".
<i>31me Groupe.</i>	
140.	Soldat d'infanterie dit "Sehban-i-Djédid", créée par Mahmoud II en 1808.
141.	Commandant d'infanterie.
142.	Soldat d'infanterie.
143.	Soldat d'artillerie.

Şekil 3.32: Yeniçeri Müzesi segilenen mankenler hakkında bilgi

1. Poterne du Christ		
2. Grande Porte Dorée (impériale)	"	Yaldizli Capoussou
3. Petite Porte Dorée (municipale)	"	Yédi Coulé Capoussou
4. Porte Militaire No. 2	"	Belgrade Capoussou
5. Porte Pyghi (municipale)	"	Silivri Capoussou
6. Porte du Sigma ou Porte militaire No. 3 (également impériale)	"	murée
7. Porte Rhégium (municipale)	"	Yéni Mevlaane Cap.
8. Porte militaire No. 4	"	murée
9. Porte St Romain (municipale)	"	Top Capoussou
10. Porte Pempti ou militaire No. 5	"	Hudjum Capoussou
11. Porte Charisius (municipale)	"	Soulou Coulé Capous
		Edirné Capoussou
		(Andrinople).
12. Poterne de Constantin Porphyrogénète ou de Giustinani ou Kercoporta (militaire)	"	détruite
13. Porte du Xilokerque (municipale)	"	murée
14. Porte du Palais (impériale)	"	"
		Muraille de
15. Poterne sans nom (Ste Callinique)?		Manuel Comnène "
		Erri Capou

Şekil 3.33: Sur kapılarının Grekçe, Türkçe isimleri ve işlevleri.

Ernest Mamboury, bu bölümde kentin üç farklı yerleşim bölgesi olan Bizans İstanbul'u (C.G.T, 1925, s.309-321), Galata (C.G.T, 1925, s.321-334), Pera (C.G.T, 1925, s.334-338) ve Boğaziçi için detaylı tarihi ve topografik bilgiler de vermiştir.

Yazar İstanbul'un yedi tepesini topografik olarak betimlerken, kentin Bizans döneminde büyümesini surların genişlemesiyle paralel olarak anlatmıştır. Bizans tarihini anlatırken gittikçe genişleyen surlar ve sayıları artan kapılar dönemlerine göre ayrılmıştır. Kapılar askeri, emperyal ve halk kapısı olarak sınıflandırılmış, her kapının Grekçe ve Türkçe ismi yazılmıştır (Şekil 3.33) (C.G.T, 1925, s.311-312).

Kentin yedi tepesini üzerilerindeki anıt yapılarla tanımlamıştır. Yazara göre Konstantin döneminde on üç bölge olarak tasarlanan kente sonradan bir bölüm daha eklenmiştir. Mamboury kentin her bölgesinin sınırlarını içerdiği kamusal alanları yazmış, sokakları forumları hakkında geniş bilgi vermiştir.

Mamboury, Galata bölgesinin ayrıntılı tarihini ve topografyasını anlatırken kendi çizdiği haritalardan yararlanmış, Galata'nın kalabalıklaşmasıyla yerleşimin Pera'ya doğru genişlediğini ifade etmiştir. Bu bölümlerde kent sınırlarının batıya doğru genişlemesini vurgulamıştır.

Mamboury Boğaziçi'nde yapılması gereken vapur gezilerinin detaylarını da vermiştir. Bu sayfalarda farklı bir metot uygulayan yazar, kitabın sağ sayfalarında Anadolu yakası iskeleri, sol sayfalarında ise Avrupa yakası iskeleleri hakkında bilgi vermiştir. Prens Adaları'nı görmek isteyen turistler için adaların Bizans döneminde din adamlarına ev sahipliği yaptığını ve soylu kesim için sürgün yeri olduğunu belirtmiştir (C.G.T, 1925, s.224).

III. Bölüm Ekler

Bu bölümde Mamboury, İstanbul'un yaşadığı önemli olayların kronolojik listelerini vermiştir (C.G.T, 1925, s.499-506):

- Konstantinople ve Kalkedon Konsilleri.
- İstanbul'un geçirdiği şiddetli soğuklar.
- Büyük İstanbul yangınları.
- İstanbul'un yaşadığı kuşatmalar.

- Büyük İstanbul depremleri.

Grek ateşi veya Grejuva: Milattan önce Yunanlıların daha sonra Bizanslıların kullandığı kömür, zift ve kükürten oluşan bir karışımdır. Bizans bu malzemelere reçine, nafta, kireç ve güherçile ekleyerek su ile birleştiğinde daha yanıcı bir hale getirmiştir. Mamboury'nin ifadesine göre düşman donanma gemilerine karşı kullanılan Grek ateşi, Fatih Sultan Mehmet'e karşı da kullanılmış fakat başarılı olmamıştır (C.G.T, 1925, s.504-505).

Hicri takvim: Mamboury örneklerle hicri takvimin miladi takvime nasıl dönüştürüleceğini açıklamıştır (C.G.T, 1925, s.506).

IV. Bölüm Gerekli Adresler Önerilen İşletmeler:

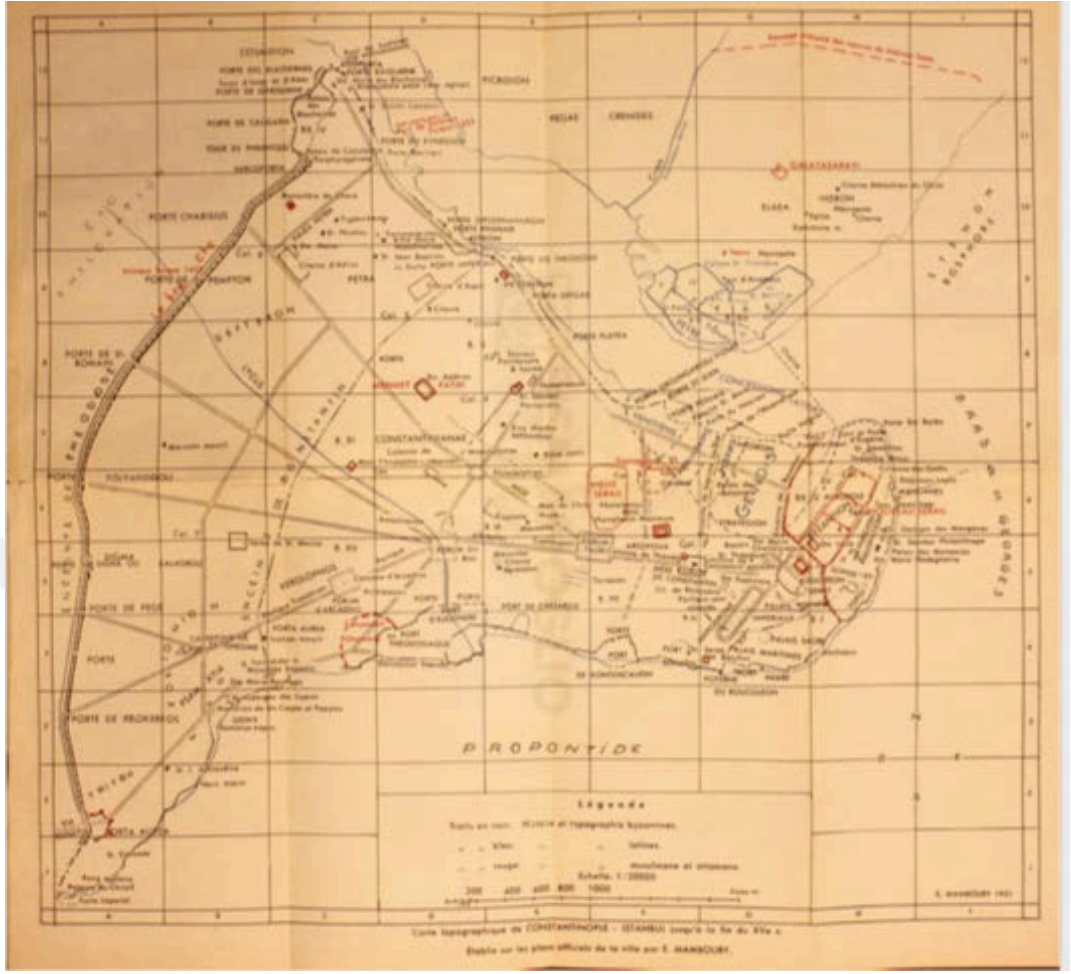
Bu Bölümde Mamboury, önerdiği otel, sinema, tiyatro, restoranlar gibi işletmelerin isim ve adreslerini vermiştir. Tramvay, vapur ve tren tarifeleri de bu bölümde verilmiştir. Ayrıca yazar, bir turistin gereksinim duyabileceği konsolosluk, elçilik, banka, kilise gibi adresleri de bu bölüme eklemiştir.

V. Bölüm:

- İçindekiler
- Analitik İndeks
- Çizimler Tablosu
- Bibliografik İndeks

Mamboury'nin çalışmanın bütününde gösterdiği titizlik ve detaylar bu bölümde de görülmektedir. Yazar kullandığı kaynakçayı yazarken tarih, sanat tarihi, su yapıları, kiliseler, topografya, camiler ve harita-planlar olarak bölümlere ayırmıştır.

Ernest Mamboury, 1925 yılında basılan ilk İstanbul Rehberi'nden sonra, 1953 yılına dek 5 farklı dilde, 5 farklı revizyon baskı hazırlamıştır. Her yeni baskı baskı kalitesi açısından bir öncekinden daha iyi, içerik açısından da çok daha zengindir. Kentin hinterlandı dikkate alınmaya başlanmıştır. Yalova Kaplıcaları gibi günlük geziler yapılabilecek bölgeler de rehberin kapsamına girmeye başlamıştır.

Harita 3.7: Ernest Mamboury, Turistik Tarihi Yarımada Haritası, İstanbul Touristique 1951.

Cumhuriyet'in ilanından sonraki ilk baskı olan 1925 yılı baskısında, Topkapı Sarayı bölümü çok detaylı değildir. Fakat 1929'dan itibaren rehberlerde Topkapı Sarayı Müzesi çok detaylı bir şekilde fotoğraf ve planlarla tanıtılmıştır.

Özellikle Harem'e, saraydaki çinilere geniş yer ayrılmıştır. Bunun yanı sıra Deniz Müzesi gibi yeni müzeler, ilk baskıda olduğu gibi numaralandırılmış planlarla açıklanmıştır.

Rehberin revize basımlarına bakıldığında, eksik olan bütün anıt yapı planları ve fotoğrafları tamamlanmıştır. Haritalar açısından da kentin Bizans dönemi haritaları, Bakırköy bölgesi haritası, terasman duvarları haritası ve Mamboury tarafından çizilen İstanbul'un Turistik haritası eklenmiştir (Harita, 3.7, 3.8).

Harita 3.8: Ernest Mamboury, İstanbul'un Turistik Haritası, İstanbul Touristique 1951

3.4.2. Kenti yürümek: Flaneur

“Kent sisteminde, yürüme edimi, dilde ya da dile getirilen sözcelelerde sözceleme neyi ifade ediyorsa odur.”

Michel de Certeau, Gündelik Hayatın Keşfi, 2009

Kentler, teknolojinin sunduğu olanaklara bağlı olarak arabayla, sanal olarak veya Ernest Mamboury'nin yaptığı gibi yaya olarak, birçok şekilde deneyimlenebilir. Her deneyim kentin algılanması çerçevesinde farklı ipuçları sağlamaktadır. En detaylı noktaları fark edebilmenin yolu ise kuşkusuz yürümekten geçmektedir.

Yürümek eylemi “kenti anlamak” ve “anlatmak” isteyen araştırmacıların seçtiği en gözde yöntem olmuştur. Kent çalışmalarında yürüme metodunu kullanan araştırmacılar, kentin tarihini, coğrafyasını ve toplumsal yapısını “içeriden” aktarmayı hedeflemektedirler. Günümüzde popüler bir yöntem olarak kent çalışmalarında kullanılan yürüyerek kenti anlama yaklaşımı, Mamboury'nin ölümüne dek en çok kullandığı yöntem olmuştur. Yazarın bir yabancı olarak İstanbul'a dair bu kadar çok bilgiyi biriktirebilmiş olmasının temelinde kenti yürümenin olduğu açıkça görülmektedir. Kenti deneyimlemek bir sürecin ürünüdür. 1909'da İstanbul'a gelen Ernest Mamboury'nin, kente ve kent insanına dair bu kadar detaylı bilgiyi 1925 yılında kağıda dökebilmiş olmasının en önemli noktası kuşkusuz “içeriden” yani sokaklardan beslenmiş olmasıdır. İstanbul'da bir yabancı olarak yaşadığı dönemde katıldığı kazıların, rehberi için hazırladığı planların ve turların detaylarını aktarabilmek için günlük yaşamının çoğunu yürüyerek geçirmiştir. Bu çalışmalara farklılık katan nokta ise Mamboury'nin “yabancı” bir bakış açısıyla mekanlara bu kadar “içeriden” bakabilmesi olmuştur. İstanbul'a yerleştiği günden beri uzun yıllar boyunca kenti sokak sokak yürümesi onu doğma büyüme İstanbullulardan daha zengin bir içeriden bakış açısına kavuşturmuştur.

Ernest Mamboury, İstanbul ve yürümek eylemi birlikte düşünüldüğünde kuşkusuz ilk akla gelen *Flanör*⁵³ olmaktadır. *Flaneur* kavramı ile ilgili açıklamalar çok tartışmalı ve değişken olsa da 19. yüzyılda ortaya çıkan *Flaneur*, yürümeyi, gözlemlemeyi seven

⁵³ Flaneur: Aylak, Kent aylağı.

zamansız bir kent gezginidir. *Flâneur*, ilk olarak 1863'te Charles Baudelaire⁵⁴ tarafından, "Modern Hayatın Ressamı" adlı yazıda kullanılmıştır. Paris'te, Baron Haussman'ın⁵⁵ yıkımından sonra ortaya çıkan bu avare tip, kenti yürür ve etrafını inceler. Kalabalığın içinde yaşayan *Flâneur*, tutkulu bir gözlemci, gördüklerini düşünen, geniş bakış açısıyla olayları değerlendiren, kendi dışındaki görüşlere duyarsız kalmayan ve inceleyen biridir (Yılmaz, 2014). Baudelaire, *Flâneur*'ü, "Kalabalığın Adamı" olarak nitelerken, onu, olumlu anlamda, kentin ve insanının ruhunu anlayan kişi olarak betimler (Yeşil, 2016, s.129). Ünlü sosyolog Walter Benjamin'in⁵⁶ geliştirdiği ve bir kavram durumuna getirdiği *Flâneur*'e farklı anlamlar da yüklemiştir. Onun "kent aylağı" da yeni Paris'te yürür, pasajlarda, kamusal alanlarda dolaşarak kapitalizmin yok ettiklerini arar, yeni kent düzenine alışmaya çalışır (Yarımbaş, 2017).

Ernest Mamboury, İstanbul Rehberi'nde, bir şehir rehberinin ötesinde, kentin Bizans ve Osmanlı mirasını incelerken Batılılaşma ve Cumhuriyet dönemlerinde kentin yaşadığı hızlı dönüşümlerden duyduğu hoşnutsuzluğu da vurgulayarak anlatmıştır. Eski İstanbul'u, özellikle Tarihi Yarımada'yı bir *Flâneur* tavrıyla adımlarken aynı bir *Flâneur* gibi kente yeni yerleşmeye başlayan moderniteden de yakındır. Eski İstanbul'un artık kaybolmakta olduğunu, yerini Batı'nın donuk ve koyu rengine bıraktığını şöyle anlatmıştır:

"Eski İstanbul gittikçe kayboluyor ve yerini Avrupalı yeniliklere bırakıyor. Piyer Loti'nin beğendiği ve istediği gibi uyuz köpekleriyle, kirli ve kokuşmuş sokaklarıyla, toz içindeki eski dükkanlarıyla eski zaman İstanbul'u yok oluyor. O sebeple eski İstanbul'dan, kendi hayalindeki İstanbul'dan hala bir köşe görmek isteyen seyyah, her halde acele etmelidir. Yangın yerlerinde yeni açılan yollar, dümdüz uzanıyor, eski ahşap evler betonarmeye bırakıyor. Kafesler gözden kayboluyor, camiler elektrik ışığıyla aydınlanıyor. Mavi ve saf gökyüzünün altında parlak ve keskin renkli kıyafetleriyle dolaşan kalabalık artık geçmiş ola! Her şey artık Batının donuk ve koyu rengine dönüşüyor." (Mamboury, 1925, s.102).

Yazar, kentsel dokunun parçalı ve dağınık, eski, düzensiz görüntüsünün hızla yok olmasından ve bunların yerine düzenli, gri, betonarme modern yapıların gelmesinden

⁵⁴ Charles Baudelaire: XIX. yüzyılın Fransız şair ve düşünürü, "Flâneur" kavramını ilk ortaya atan edebiyatçı.

⁵⁵ Georges Eugene Haussman: XIX. Yüzyılın ikinci yarısında III. Napolyon döneminde eski Paris'i yıkıp, bu günkü haline dönüştüren Fransız kent yöneticisi.

⁵⁶ Walter Benjamin: (1892-1940) Alman düşünür, edebiyat eleştirmeni, estetik kuramcısı ve kültür tarihçisi. "Pasajlar" adlı ünlü eserinde "Flâneur" kavramının yaratıcılarından.

hoşnut değildir. Çünkü geçmişten gelen, hikayesi olan, eski kafesli ahşap evler, kokuşmuş sokaklar değerini yitirmeye başlamıştır. Yazarın özlemini duyduğu İstanbul kalıntılarının üzerine kurulmuş tarihi ve kimliği olan bir kenttir.

Mamboury yazılarında, kendisinin yaptığı gibi, kenti ziyaret edenlerin de yürümesini öğütlemiştir. Sokakta zaman geçirip, etrafı seyretmelerini, sokağın ve geçenerin renkli defilelerinin görülmeye değer olduğunu belirtmiştir (Mamboury, 1925, s.74). Yazar, röper noktalarını anlattığı sayfalarda (s.126-130), sözü edilen noktalara ulaşımı araba, tramvay ve yaya olarak belirler. Yazarın yaya ulaşımı anlattığı bölümler uzun zaman yürüyerek deneyimlenmiş rotalar olarak kendini belli etmektedir.

Ernest Mamboury, Tarihi Yarımada yürüyüşlerinde, her kazma darbesiyle birkaç tanesine rastlanabilen, üzeri damgalı Bizans tuğlalarının damgalarını toplamıştır. 50 yıla yakın bir zaman diliminde yürüyüşlerinde binlerce tuğla toplayan araştırmacı, hepsinin kopyalarını ve estampajlarını⁵⁷ çıkartmıştır. Sonuç olarak bu yürüyüşler sayesinde binlerce tuğlalık Bizans tuğlaları arşivini oluşturmuştur. Araştırmacı, Bizantoloji dünyasında çok ses getiren bu arşiv çalışmasını iki makaleyle tanıtmıştır (Eyice, 2000, s.53). Mamboury bu koleksiyonu oluşturmak için 1912 yılından 1953 yılına kadar yaklaşık kırk yıl yürümüş ve 2500'e yakın değişik tuğlayı toplayıp taramıştır. Yazar koleksiyonu için, kazılara katıldığı bölgeler dışında 1935'te Ayasofya atriyumunu, 1939'da Eufemia Martioru'nu, 1943-1946 yılları arasında Beyazıt'ta üç kiliseyi, 1946-1947'de Aya İrini'nin güney kanadını araştırmıştır. Ayrıca 1924 yılında yıkılan Cemal Nadir Sokağı'nı (Nuruosmaniye), 1929'da kısmen yıkılan Tokludedede Mescidi'ni, 1930'da yokolan Balaban Ağa Mescidini ve Sıraselviler'de 1940'ta yıkılan sarnıç kalıntılarını incelemiştir (Bardill, 2004, Önsöz).

Prof. Dr. Semavi Eyice "İstanbul'un Seyyah Rehber Kitapları" isimli makalesinde, Ernest Mamboury İstanbul rehberi için turist rehberlerinin "piri" deyimini kullanmış olsa da eser için şunları ifade etmiştir (Eyice, 2000, s.46):

⁵⁷ Estanpaj: kazınmış yahut kabartma olarak belirli bir yüzey üzerine işlenen bezemeler yahut yazıların, üzerine kağıt konulması suretiyle kopya edilmesi işlemi.

“Bir turist rehberi için hiç de gerekli olmayan ayrıntılardan bahsedilmesi, değil bir yabancı, bir yerlinin bile içine girmesi mümkün olmayan eski mahzen ve sarnıçları teker teker tarif etmesi, yangın yerlerindeki toprak üstünde belli belirsiz izleri zorlukla farkedilen Bizans kalıntılarını ihmal etmeyişi anlamsızdır (Eyice, 2000, s.51).

Eyice'nin anlamsız bulduğu bu detaylar, Mamboury'nin yıllar boyunca yürüyüp araştırarak topladığı bilgilerdir ve günümüze kadar değerli belgeler olarak ulaşmışlardır.

Galatasaray Lisesi'ndeki öğrencilerinin de onun hakkında ilk akıllarına gelen nokta yine bu yürüme tutkusu olmuştur:

“Mösyö Mamboury, matematik hocamızdı. Hep gezip, dolaştığı da kıyafetinden belliydi. Pantolonunu bayağı yukarıda tutması, eski çoraplarını ve ayakkabılarını görmemize imkan sağlıyordu. Mütevazı, gösterişten uzak bir kişiliğe sahipti. Bizlerin, İstanbul için yazdığı eşsiz gözlem kitaplarının mevcudiyetinden çok geç haberdar olmamızın ana sebebi de buydu” (Aras, Saka, 2006, s.178).

Son yıllarda turizmin en popüler dalını oluşturan Kültür Turizmi de yürüyüş turlarına büyük önem ve yer vermektedir. Özellikle İstanbul gibi tarihi kentlerde yapılan bu turların amacı, her gün kanıksayarak yanından geçip gittiğimiz kent tarihinin önemli duraklarını tanımak, hatırlamak olarak tanımlanabilir. Özellikle İstanbulluların rağbet ettikleri bu yürüyüş turları, “İstanbul’u İstanbullulara tanıtmak” için, coğrafi veya tematik olarak farklı şekillerde hazırlanmaktadır. Ernest Mamboury'nin rehberinde kentnin anıtlarını ve turistik bölgelerini anlattığı bölümde görülen alt başlıklar, günümüzün yürüyüş turlarının temalarını oluşturmaktadır. Galata, Pera gibi semtler ve su yapıları, sarnıçlar ve İstanbul'un surları başlıklı yürüyüş turları düzenlenmektedir.

3.4.3. Tarihi Belgelemeye Katkısı

Belgeleme, tarihin korunmasında en önemli adımdır, tarihsel çevre düşünüldüğünde akla gelen “koruma” sözcüğünün en önemli bileşenlerindedir. Koruma çalışmalarının bu ilk ve en önemli adımı, yapı ya da yapı grubuyla ilgili bilgiler bütünü olarak tanımlanabilir. Bu bilgiler, eski fotoğraflara, eski haritalara, eski çizimlere, gravürlere, arkeolojik verilere veya seyahat notlarına dayanarak elde edilebilir. Günümüze

ulaşılabilen yapının fiziksel olarak taşıdığı izlerin korunabilmesi, ancak sağlıklı ve doğru bir belgeleme sürecinin sonunda gerçekleşebilir.

Doğan Kuban'a göre belgeleme sadece yapının mimari özelliklerini ve fiziksel yapısını detaylandırmak değildir. Kültürel mirasın içinde bu yapıyı tek kılan tarihi ve sosyal konumu ve taşıdığı mesaj da fiziksel özellikleri kadar önemlidir (Kuban, 2000).

Mamboury'nin belgeleme alanındaki çalışmaları, Rahip Jerphanion'un çalışmaları için Kapadokya bölgesindeki kilise fresklerinin resmedilmesiyle başlamıştır. İlk olarak 1907'de Anadolu'ya gelen Cizvit rahip Guillaume de Jerphanion bölgeyi dolaşip fotoğraflamış, Kapadokya yöresi, epigrafisi, mimarisi ve süslemeleri üzerinde kısa bir süre çalışmalar yapmıştır. Rahip, 1912'de Kapadokya'ya geri döndüğünde, yanında Ernest Mamboury vardır. Mamboury'nin görevi kilise fresklerinin çizimlerini yapmaktır (Ruggieri, s. 131-132). Bu belgeleme çalışmasında 144 adet kaya kilisesinin planları, tavan ve duvar fresklerinin renkli bire bir kopyaları çıkartılmıştır. Ernest Mamboury 23 kaya kilisesinin tüm duvar ve tavan fresklerinin belgelemesini gerçekleştirmiştir. Mamboury, kültür varlıkları, Bizans ve arkeoloji bilgisinin temelini, özellikle doğru belgelemenin önemini ve prensiplerini Guillaume de Jerphanion'dan öğrenmiş ve bu bilgisini bütün çalışmalarına yansıtmıştır. Kapadokya çalışmalarından sonra İstanbul'a dönen Mamboury, öğretmenliğin yanı sıra yabancı arkeologların yaptığı kazılarda, plan ve rölöve çizerek belgeleme serüvenine devam etmiştir. Özellikle İstanbul, Ankara ve Prens Adaları Bizans kültür mirasının belgelenmesinde büyük rol oynamıştır.

Ernest Mamboury, araştırma, gözlem, detaylandırma, tanımlama, fotoğraflama, çizim ve bu verilerin paylaşımından oluşan belgeleme sürecinin her bir kademesinde başarılı olmuştur. Bu verileri yazdığı kitap, makale, rehberlerde ve haritalarda detaylarıyla da paylaşmıştır. Yayınları dışında bunları her beş yılda bir yapılan Uluslararası Bizans Kongrelerine de katılarak tebliğ olarak sunmuştur⁵⁸.

⁵⁸ Topographic de Sainte-Sophie, le sanctuaire et la solea, le mitatorion, le puits Sacré, le passage de St Nicolas etc., Atti del V Congresso di studi bizantini 2, Rome 1940, 197-209.

Contribution à la topographie générale de Constantinople, in: Actes du VIe Congress Internationale d' Études Byzantines Paris 1948, Bd. II, Paris 1951, 243-253.

Bizans İstanbulu çalışmaları XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlamış, kentle ilgili bu çalışmaların en önemli amacı fiziksel kalıntıları saptamak ve belgelemek olmuştur. Mamboury, Bizans İstanbulu hakkında öğrenebileceklerimizin sınırına gelinen bir noktada, kenti ve hinterlandını incelemiş, bulabildiği her kalıntıyı kayıt altına almıştır. Bu bağlamda Bizans dönemi mimari mirasını daha kısmen ayaktayken ve görünürken belgelemesi, günümüz korunma dünyasına büyük katkılar sağlamaktadır.

İlki 1925'te yayınlanan İstanbul Rehberi ise bu çalışmalardan en bilineni olmuştur. Yazar, rehberinde kentin tarihi ve kültürel değerlerini, fotoğraf, plan, çizim ve harita gibi teknikleri kullanarak belgelemiştir. Özellikle kentteki Bizans yapı ve yapı topluluklarının incelendiği arkeolojik kazılarda çalışıp, yapıların ölçekli plan ve rölövelerini çıkartmış, bu belgelerinin birçoğunu rehberinin değişik basımlarında kullanmıştır. Bu belgeleri kendi hazırladığı rehberlerinde kullanmasının yanısıra, planları W. Müller-Wiener gibi mimarlık tarihçileri, haritaları R. Janin gibi bizantologlar tarafından da kullanılmıştır.

Ernest Mamboury, iyi bir topograf, ressam ve Bizantolog olarak, doğru ve kapsamlı belgelemenin çok yönlü bir eğitime dayanması gerektiğinin iyi bir örneği olmuştur. Ayrıca eşitlikçi bir bakış açısı ve yenilenecek tekrarlanan bir iletişime gereksinim duyduğunu hazırladığı rehberlerle kanıtlamıştır. Gerçek ilgi alanı Bizans olmasına rağmen, rehberlerinde ve yayınlarda objektif ve eşitlikçi bakış açısını hiçbir zaman kaybetmemiştir.

Doğan Kuban'a göre, belgelemenin halkı bilinçlendirmek ve yapılan değerlendirmeleri yoruma açmak gibi de bir misyonu olmalıdır. (Kuban, 2000). Mamboury'nin rehberleri bu düşüncenin en canlı örneklerinden olmuştur. Araştırmacı rehber çalışmalarında

Le Forum de Constantin; la chapelle de St. Constantin et les mystères de la Colonne Brulée. Resultats des sondages opérés en 1929 et 1930, in: Pepragmena tu Diethnus Byzantinologiku Synedriu Thessaloniki 1953, Thessaloniki 1955, 275-288.

La Suisse nouvelle province d'art byzantin, in: Pepragmena tu Diethnus Byzantinologiku Synedriu Thessaloniki 1953, Thessaloniki 1955, 281-285.

Appendix IV, In: Cyril Mango: The Brazen House: a study of the vestibule of the Imperial Palace of Constantinople. Kopenhagen 1959, 182-18.

kullandığı belgeleriyle popülerlik kazanırken, diğer yandan bu bilgileri sadece akademisyenlerin değil yerli yabancı herkesin görüp bilgilenmesi için kullanmıştır.

Kültürel mirası belgelemenin amaçları arasında diğer önemli bir faktör de tanıtımdır. Kültürel miras, kent kimliğinin ve topluluğunun etkin bir parçasıdır. Bu miras, tarihin hangi dönemi söz konusu olursa olsun, sadece akademik bir topluluğa yönelik olmaktan çok, daha geniş halk kitlelerine hitap edebilecek şekilde paylaşılması gerekliliğidir.

Bu durumda, Ernest Mamboury'nin belgeleme adına yaptığı çalışmalar, özellikle de rehberleri arşiv değerinin yanı sıra sunum ve iletişim etkisi olan birer faktör haline gelmiştir.

Araştırmacının belgeleme çalışmalarının güncel kentsel boyut bağlamında da birçok ipucu içerdiği görülmektedir. Özellikle kentin altyapısı çerçevesinde, kıyı şeridi dolgularını gösteren topografik çalışmaları, kentin su yapısını, kanalizasyonlarını, taksimlerini belgeleyen haritalarıyla günümüz altyapı sistem ve sorunlarına destek sağlayabilecek bilgiler içerdiği görülmektedir.

Ernest Mamboury'nin en önemli özelliklerinden birisi, Bizans kentine ilişkin bilginin sadece tarihsel ve yazılı olanı ile yetinmeyip, yürüyerek kentsel doku ve tekil yapıların doğrudan yerinde gözlemlemesi, deneyimlemesi ve çoğu zaman fotoğraf ya da çizimlerle güncel durumunu belgelemesidir. Bu yöntem sayesinde Mamboury, kentin geçmişi ile var olan organik bağı görünür bir biçimde çalışmalarına yansıtabilmiştir.

3.5. Ernest Mamboury Çalışmalarının Günümüzdeki Önemi

Ernest Mamboury, özellikle erken Cumhuriyet döneminde entellektüel çevrede çok adı geçen biri olsa da maalesef hakkında yazılı kaynak yok denecek kadar azdır. 1953 yılında hayata veda eden araştırmacı, Feriköy Protestan mezarlığına defnedildikten sonra, uzun zaman adının geçtiği tek tartışma zengin kişisel koleksiyonun, çizim ve notlarının neden ABD'de Dumbarton Oaks Bizans Araştırmaları Merkezi'ne bağışladığı olmuştur. Açıkça olmasa da, İstanbul arkeolojisine büyük katkıda bulunacak bu kaynağı yurtdışına bağışlaması akademi dünyasında eleştirilere neden olmuştur (Eyice, 2000, s.53). Oysa Ernest Mamboury kişisel çalışmalarına finansal kaynak yaratmak için

ölümünden çok önce arşivinin önemli bir kısmını tarih Profesörü Ercüment Atabay'a devretmiştir. Bir kısmını, yakın dostu olan İstanbul doğumlu ve kendi gibi hayatını bu kente adanmış Prof. Cyril Mango'ya⁵⁹ şahsen vermiştir (Bardill, 2004, Önsöz). Kalanı da ölümünden sonra eşi Leonie Mamboury tarafından sözü edilen Dumbarton Oaks Bizans Araştırmaları Enstitüsü'ne satılmıştır⁶⁰ (Atabay, Dumbarton Oaks Archives Oral History, 2011).

Mamboury ve ailesi, İstanbul'da uzun süre Cihangir'de Susam Sokağı'nda yaşamıştır (Sasanlar, 2006, s.59). Bu süre içinde Ercüment Atabay'da⁶¹ aynı sokakta yaşamakta ve 1945-1946 yıllarında Kariye Camii ve Ayasofya'da araştırmalar yapan P. A. Underwood, Robert Van Nice gibi Dumbarton Oaks Enstitüsü bizantologlarına yardım etmektedir. İstanbul'da uzun süre yaşayıp çalışan bizantologlar için Atabay tarafından bir daire kiralanmıştır. Ernest Mamboury'nin Dumbarton Oaks ile olan yakın ilişkileri vefatından çok önce başlamıştır (Sasanlar, 2006, s.221), (Atabay, Dumbarton Oaks Archives Oral History, 2011). Günümüzde Dumbarton Oaks'ta bulunan Ernest Mamboury'nin belgelerine bakıldığında "Robert Van Nice Fieldwork Records and Papers, ca. 1936-1989" arşivinde olduğu görülmektedir (<http://atom.doaks.org/atom/index.php/photographs-2>). Bunun yanı sıra Mamboury'nin vefatından üç sene sonra kalan arşivinin satışı ise eşi ve P. A. Underwood arasında organize edilmiştir (http://atom.doaks.org/atom/index.php/mamboury-madame-l;isaar?sf_culture=el&limit=100). Ernest Mamboury'nin Dumbarton Oaks ile olan yakın ilişkileri vefatından çok önce başlamıştır.

Ernest Mamboury'nin İstanbul'da yaşadığı sürede iş birliği içinde olduğu Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi'nde (DAİ) çizimleri ve not defterlerinden oluşan çok geniş bir arşivi bulunmaktadır. Bu arşivde, günümüzde artık mevcut olmayan bazı Bizans anıt ve harabelerinin çizimleri bulunmaktadır. Mamboury, bu arşivi oluştururken Tarihi Yarımada sınırları içinde kalan inşaat alanlarında dolaşarak gözlemlerini kayıt altına almıştır. DAİ, 2015 yılından başlayarak bu arşivde bulunan 1800 kroki ve çizimi

⁵⁹ Cyril Alexander Mango, Bizans İmparatorluğu'nun tarih, sanat ve mimarisi hakkında İngiliz uzman. Oxford Üniversitesi ve King's College London okullarında Bizans ve Modern Yunan dili ve Edebiyatı profesörlüğü yapmıştır.

⁶⁰ http://atom.doaks.org/atom/index.php/mamboury-madame-l;isaar?sf_culture=el&limit=100

⁶¹ E. Atabay: Robert Kolej ve Boğaziçi Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı öğretim üyesi.

özellikle Divan Yolu ve İstanbul Üniversitesi bölgesi çizimlerinden başlayarak değerlendirmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra, araştırmacının, 700 sayfalık Bizans tuğla damgalarından oluşturduğu katalog Prof. Cyril Mango tarafından DAI'ye devredilmiştir (Fildhuth, 2019). Böylece ölümünden 65 yıl sonra Mamboury'nin arkeolojik terekesinin bir kısmı çok sevdiği İstanbul'a geri dönmüştür.

İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda ise İrfan Dağdelen yönetiminde bir Ernest Mamboury Arşivi oluşturulmaya başlanmıştır.

Ernest Mamboury'nin çalışmaları konusunda en büyük farkındalık ise İstanbul'daki Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü tarafından sağlanmıştır. 2017 yılında o dönem enstitünün yöneticiliğini yapan Jean François Perouse'un araştırmaları ve Galatasaray Lisesi ortak çalışmalarıyla "Ernest Mamboury: Galatasaray Lisesi'nde Sıradışı bir Öğretmen" adlı bir sergi düzenlenmiştir. Ayrıca İFEA Harita Atölyesi araştırmacının birçok haritasına ev sahipliği yapmaktadır.

Ernest Mamboury'nin 1933'te basılan Ankara Gezi Rehberi, Ankara Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi ANKAMER tarafından 2014 yılında Türkçeye çevrilmiştir⁶². Dönemin Ankara Valisi Alaaddin Yüksel, çalışmayı o yılların Ankara'sını merak edip araştıranlar için çok önemli bir kaynak notuyla tanıtmıştır.

Araştırmacı hakkında bugüne dek yapılmış tek akademik çalışma 2012 yılında Aynur Demiriz tarafından gerçekleştirilmiştir. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul Araştırmaları Enstitüsü bünyesinde, yüksek lisans tezi olarak yapılmıştır. Tezin başlığı "İstanbul Rehber-i Seyyahin ve Ernest Mamboury" dir. Bu çalışmanın içeriğinde araştırmacı ve eserleri hakkında kısa bilgiler verilmiş ve 1925 Osmanlıca baskısının transkripsiyonu yapılmıştır. Ancak bu tezde ortaya konan araştırmacının yaşamının ve belgeleme çalışmalarının detaylarına, İstanbul Rehberi'nin özellikleri, kent kültürüne ve kimliğine katkılarına, erken Cumhuriyet döneminde ulus devlet oluşumuna verdiği destek, kültür-turizm ilişkisine yaptığı vurgular incelenmemiştir.

⁶² ANKARA Haydarpaşa-Ankara; Boğazköy, Höyük, Sivrihisar ve çevresi, Çankırı, Yozgat, vs. Gezi Rehberi, Ankara Üniversitesi Yayınları No: 412, Ankara Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (ANKAMER) Yayın no:1.

İstanbul'un konumu ve sahip olduğu kültürel miras düşünüldüğünde Ernest Mamboury'nin kentte araştırma yaptığı dönemler daha da önem kazanmaktadır. Yabancı araştırmacı ve seyyahların dışında, Tanzimat döneminde gerçekleşen değişimler sonucunda az sayıda da olsa Osmanlı entellektüelleri de Bizans İstanbuluna ilgi duymaya başlamışlardır. Kentin entelektüel kesiminde başlayan Osmanlı ve İslam dışındaki medeniyetlere olan bu ilginin en göze çarpan örneklerinden biri Celal Esat'ın 1909'da Paris'te basılan "Constantinopolis de Byzance a Stamboul"⁶³ adlı kitabıdır. Kitabın önsözünü de yazan ünlü Bizantolog C. Diehl çalışmanın önemini şu şekilde ifade etmiştir: "*Daha önce Osman Hamdi Bey'in klasik arkeoloji disiplinde gerçekleştirdiği öncü rolü, şimdi bir Osmanlı/Türk aydını Bizans alanında gerçekleştirmektedir*"⁶⁴ (Kılıç, 2014, s.106).

Celal Esat'ın bu çok ses getiren eserinden sonra, ilk cildi 1911/12'de yayınlanan Ahmet Refik'in "*Büyük Tarih-i Umumi*" adlı 6 ciltlik serinin dördüncü cildi Bizans'a ayrılmıştır. Bu ciltte Ahmet Refik, İstanbul'un Bizans geçmişi ve Osmanlı arasındaki tarihi sürekliliğe vurgu yapmıştır (Kılıç, 2014, s.107).

Bu yazarların arasında olan "İstanbul ve Boğaziçi" yi yazan Mehmed Ziya ise kültürel miras ile ilgili Ernest Mamboury ile aynı düşünceleri taşımaktadır. Ziya'ya göre "eski eser ilmi" nin temeli kentsel doku ve tekil yapıların belgelenmesidir. Bu yöntem sayesinde kentin geçmişi ile organik bağ görünür şekilde okuyucuya sunulabilmektedir. Mehmet Ziya, Ernest Mamboury'nin 1925 yılında basılan İstanbul Rehberi için büyük bir boşluğu dolduran, Bizans ve Türk tarihi çerçevesinde önemli bir eser olduğu düşüncesini de paylaşmıştır (Mamboury, 1925, Önsöz).

İstanbul'un Bizans mirasının yazınsal belgelemesi bu yazarlar tarafından başlarken Tanzimat ile birlikte görsel temsiller de belgelemede yer almaya başlamıştır. Mimari anıtların geçirdiği onarımlar ve 1893 Chicago Evrensel Sergisi bunun en önemli

⁶³ Celal Esad, Constantinople de Byzance á Stamboul, (Paris: H. Laurens, 1909); Celal Esad Arseven, Sanat ve Siyaset Hatıralarım, ed. Ekrem Işın, (İstanbul: İletişim, 1993).

⁶⁴ "Il est intéressant de voir un Ottoman faire à son tour une place à son pays dans ces études, comme Hamdy- bey la lui a faite, voilà longtemps déjà, dans le domaine de archéologie classique" Celal Esad, Constantinople, s. iii.

göstergeleridir. Bu sergide tasarlanan Osmanlı Pavyonu'nda Dikiltaş'ın bir kopyası, Konstantinopolis'in Ticaret Caddesi adını taşıyan Türk Köyü Bizans Hipodromu'nu andıran bir tasarımla dikkat çekmiştir. Zeynep Çelik'e göre bu pavyon "Bizans'ın Osmanlı kültürünün bir parçası olarak ilk temsilidir"⁶⁵ (Kılıç, 2014, s.115).

Ernest Mamboury'nin de İstanbul çalışmalarını gerçekleştirdiği geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet döneminde Bizans'ın kentteki mimari varlığı hala fark edilmektedir. Aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yapılan diğer çalışmalarla da Bizans eserleri ortaya çıkarılmaktadır. Osman Hamdi Bey'in müze adına yaptığı arkeolojik kazılar ve 1881 ile 1906 yıllarında yapılan koruma kanunu düzenlemelerinde açıkça ve detaylı "eski eser" tanımı içine giren kilise, basilika, manastır, kent surları, hipodrom, sarnıç vb. Bizans eserlerinin korunması gereken mirasta açıkça betimlenmesi Bizans mirasına verilen önemin güzel örneklerindedir (Kılıç, 2014, s.110). Bu dönemde yerli ve yabancı bilim insanlarıyla birlikte çalışan Ernest Mamboury'nin belgelemedeki uzmanlığı düşünüldüğünde ise korumaya sağladığı katkı dikkat çekici olmuştur.

⁶⁵ Zeynep Çelik, *Displaying Orient: Architecture of Islam at Nineteenth-century World's Fairs*, 1992, Berkeley: University of California Press, s. 85-86.

SONUÇ

Ernest Mamboury Türkiye’de yaşadığı 44 yıl boyunca yaptığı çalışmalarla, 20. Yüzyılın ilk yarısına ait önemli bir arşiv oluşturmuştur. 1909’da İstanbul’a gelen araştırmacı, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemi ile modern Türkiye Cumhuriyeti’nin tarihsel olaylar ve buluntular açısından oldukça zengin bir dönemine tanıklık etmiştir. Klasik arkeoloji, Bizans, Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi konusunda çalışmalar yapan araştırmacı, resim ve topografi bilgisini de kentte belgeleme alanındaki eksikliği kapatmak için kullanmıştır. Yıllar içinde İstanbul’un siyasi, sosyal, kültürel ve fiziksel değişimini gözlemlerken eski kentin yavaş yavaş moderniteye yenik düşmesi karşısında duyduğu endişeyi her fırsatta dile getirmiştir.

Günümüzde, Bizans ve İstanbul çalışmalarında referans olarak gösterilse de hakkında yok denecek kadar az yazılı kaynağın olması tanınırlığını sınırlı kılmıştır. Tam zamanlı yaptığı öğretmenlik görevi dışında kalan zamanlarda kentin sokaklarını yaya olarak dolaşarak gördüğü her kalıntıyı kayıt altına almaya gayret etmiştir. Mamboury’nin Bizans’ın kültürel kalıntılarını kapsayan, henüz yayılanmamış geniş bir terekesi olduğu bilinmektedir. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan Bizans Dönemi kalıntılarının dünyanın geri kalan kısmındaki kalıntılardan toplamından daha fazla olması Mamboury’nin bu bilinmeyen terekesinin önemini kuşkusuz daha da arttırmaktadır.

Mamboury, erken Cumhuriyet döneminde, ulus-inşa faaliyetleri kapsamında devlet adamları ve bürokratlarla “Yeni Türkiye” nin tanıtım çalışmalarında aktif rol almıştır. Türk yetkililerin desteğiyle Türk sanatının ve tarihinin Batılılar tarafından gerektiği şekilde tanınması için önemli çalışmalar yapmıştır. Türkiye’yi tanıtıcı bir seri kent rehberi hazırlamıştır. Rehberlerin ilki, bu tez çalışmasının da konusu olan, İstanbul Rehberi’dir. Uzun ve titiz bir çalışma sonunda 1925’te basılan İstanbul Rehberi, içinde birçok ilki barındırdığından İstanbul kent yazınında bir ilk olarak kabul edilebilir. İçerik ve metot olarak benzerlerinden ayrılan bu rehber, yazarın kendi yaptığı harita ve planlarla desteklenmiştir. İstanbul’un ilk evrensel özellikli rehber kitabı olması dışında yazarın, 1909-1925 yılları arasında yaptığı kentin kültürel mirasını belgeleme çalışmalarını da kapsamaktadır. Yazarın 1933’te basılan “Ankara Gezi Rehberi” ise modern bir Cumhuriyet kenti olarak tasarlanan başkentin tanıtımı amacıyla hazırlanmış

ve yeni ulusal kimliğin izlerini taşımaktadır. Rehberin “Günümüzde Ankara” bölümünde kentin tarihi turistik bölgelerinin yanı sıra yeni yapılan modern mimarlık örneklerini, müzelerini, konser salonlarını ve yeni devlet yapılarını da anlatmıştır.

Türkiye’deki merkezi ve yerel yönetimlerin yönetimlerin değişen politikaları köklü, yerleşik ve sürdürülebilir bir koruma anlayışının oluşturulmasını güçleştirmektedir. Dünyada ve Türkiye’de turizmin “kültür varlıkların korunması” doğrultusunda özendirici rolü hızla artarken, en önem verilmesi gereken “Kültür Turizmi” daha küçük bir rol oynamaktadır.

Kültürel mirası korumanın ve bu mirasın yönetiminin kültürel kimlik oluşturma bağlamında ideolojik, turizm söz konusu olduğunda ise ekonomik esaslara dayanıyor olması, Türkiye’deki güncel koruma anlayışını büyük ölçüde özetlemektedir (Serin, 2017, s.72). Ernest Mamboury, Türkiye’deki turizm potansiyelini görmüş ve bunun kültür varlıklarıyla olan ayrılmaz bağının turizmin temelini oluşturduğunu çalışmalarında vurgulamıştır. Turizm sektörünün var olması ve sürdürülebilirliği, turizme kaynak teşkil eden doğal, sosyal ve kültürel değerlerin korunarak kullanılmasıyla gerçekleşebilir düşüncesini öngörülü bir şekilde ortaya koymuştur. Türk seyyahin Cemiyeti ile yaptığı çalışmalara bakıldığında hazırladığı rehberlerle “Turistik” kavramını tanımlamış, günümüzde çoğu daha yeni kullanılmaya başlanan turistik rotaları saptayabilmiştir.

İstanbul Rehberi, XX. yüzyıl başlarındaki İstanbul’un günlük yaşamına, sosyo-ekonomik durumuna, farklı din ve kültürlerin birbirleriyle iletişimlerine ışık tutarken, revizyon baskılarında kullandığı güncellenmiş haritalar, kentin geçirdiği topografik değişimler açısından değerli ipuçları barındırmaktadır. Rehber, İstanbul “Kent kimliği” ve “Kent tarihi”nin bileşenlerini araştıranlar için önemli bir kaynak, “Koruma” dünyası için çok değerli bir belge olma niteliğini korumaktadır.

İstanbul, Bizans İmparatoru I. Constantinus tarafından İmparatorluğun yeni başkenti olarak ilan edildiği 330 yılından 1453 yılına kadar Bizans İmparatorluğu’na başkentlik yapmış, Bizans kültürünün ve sanatının oluşum ve gelişiminde en büyük rolü oynamıştır. Ernest Mamboury, Arkeolog ve Müzeci Nezih Fıratlı’nın ifade ettiği kelimelerle, elinde metresi ve plançetasıyla yorulmadan bir temel kazısından diğerine

koşarak İstanbul'un kültürel mirasını belgelemeye çalışmıştır. Yazarın yaşadığı İstanbul'da Bizans kısmen de olsa yapıları çevrede temsil edilmektedirken kayıt altına alınmaya çalışılmıştır. Türkiye, özellikle de İstanbul, Bizans çalışmaları bakımından önemlidir ve büyük bir bilimsel potansiyeli barındırmaktadır. Ernest Mamboury'nin, İstanbul'u kültür ve turizm alanında güncel deyişle bir "Dünya kenti" yapmak için öngördüğü yol henüz tamamlanmaktan uzaktır. Bu bağlamda yeni açılan Boğaziçi Üniversitesi Bizans Çalışmaları Merkezi ve Koç Üniversitesi Geç Antik Çağ ve Bizans Araştırmaları Merkezi umut verici oluşumlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmanın kaynak araştırması yapılırken, Ernest Mamboury'nin belgelerinin yabancı kaynaklarda kullanımının ve referans değerinin oldukça yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye'de ise çok az tanınan araştırmacının az olan referans değerinin yıllar içinde yok olacak kadar düşmesinin sebeplerinden biri tanınırlığını pekiştiren rehberlerinin, özellikle de İstanbul Rehberi'nin henüz Türkçeye çevrilmemiş olmasıdır. "İstanbul Rehberi" nin Türçesinin ve içindeki bilgi ve belgelerin topluma sunulmasının, bu detaylı kaynağın okuyucuya kazandırılmasının "koruma" çalışmalarına da fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Ernest Mamboury'nin bilinen çalışmaları genellikle İstanbul'la ilgili topografik haritalardan oluşmaktaydı. Ancak bu tez çalışmasıyla, farklı arşivlerden toplanarak derlenen diğer eserleriyle birlikte onun çok yönlü kimliği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın Türkiye'deki kültürel mirasın korunmasına küçük de olsa bilgi üretimi yoluyla katkıda bulunması umut edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçura, G. (2002). Turizm Yıl Sıfır, Om Yayınevi, İstanbul.
- Akı, N. (2002). 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Akpınar, İ. (2011). "İstanbul'u Yıkarak Yapmak", Betonart, İstanbul, s.40-42.
- Akyürek, E. (2014). "Bizans Uygarlığı Üzerine Genel bir Değerlendirme", TAY Project, Bizans Dönemi Marmara Bölgesi, Giriş.
- Altuğ, K. (2016). "Tarihi Yarımada'nın gözden kaçanları Sarnıçlar", Toplumsal Tarih Dergisi, S:271, s.16-21.
- Aras, O.&Saka, T. (2006). 1952'lilerin 50.yılı 1955-2005 GS Lisesi, Prizma Adv. Rek. Hizmetleri Aş., İstanbul.
- Atabay, E. (2011). Dumbarton Oaks Archives Oral History Historical Records Project, İstanbul.
- Aziz Ogan Koleksiyonu, Boğaziçi Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi.
- Bahrani Z.& Çelik Z. & Eldem, E. (2011). Geçmişe Hücum, Salt/Garanti Kültür Aş., İstanbul.
- Bardill, J. (2004). Brickstamps of Constantinople, Oxford University Press, Oxford monographs on classical archaeology.
- Başar, D. (2012). *İstanbul Tarihi Yarımada'da Mamboury, Pervititch ve Halihazır Haritaların Karşılaştırılmasıyla Sınır Öğelerinin Dönüşümünün Okunması ve Bu Öğelerin Kent Strüktürüne Gözlenebilir Etkileri*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Bilsel, C. (2011). "Les Transformations d'Istanbul": Henri Prost's planning of Istanbul (1936-1951), ODTÜ, Ankara.
- Bilsel, C. (2011). "Yüzyıl Dönümünde İstanbul'da Kentsel Düzenlemeler", Betonart,

İstanbul, s.43-48.

Ceylan & Arpacioğlu. (2017). “Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarında Edilgen yangın Konumu”, Yıldız Teknik Üniversitesi Megaron 12(1), İstanbul, s.145-156.

Cezar, M. (2003). “Türkiye’nin Çağdaşlık Yoluna Işık Tutan Yüksek Öğretim Kurumlarından Akademi”, Sanat Çevresi, Sayı 243, İstanbul.

Çelik, H. (1992). “Arşiv Belgelerine Göre Ali Suavi Efendi Mekteb-i Sultani Müdürlüğüne Niçin ve Nasıl Getirildi, Niçin ve Nasıl Azledildi”, Türkiye Günlüğü, Sayı 18, Ankara.

Coşansel- Karakullukçu, D. (2012).” Son Dönem Osmanlı Saraylarında Yıldız Porselenleri”, Milli Saraylar Sanat-Tarih-Mimarlık Dergisi, Sayı 9, İstanbul.

Coşansel-Karakullukçu. D. (2007). “150 Yıllık Sessiz tanıkları: Saray Porselenlerinden İzler”, Haz. İlon Baytar, TBMM Milli Saraylar Başkanlığı, İstanbul.

Chochiev, G. (2018). “Cizvit Misyonerin Gözünden Tokat’ta Kuzey Kafkas Göçmen Köyleri”, Kafkasya Çalışmaları Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı.3, No:6.

Çal, H. (2009). Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Müzeler, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 7, Sayı 14, s. 313-333.

Çal, H. (2005). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Eski Eserler Kanunları”, Ankara.

Dağdelen, İ. (2007). Charles Eduard Goad’un İstanbul Sigorta Haritaları, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, İstanbul.

DAİ Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi 2019 Faliyet Bülteni.

De Certeau, M. (2009). Gündelik Hayatın Keşfi, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, s.194.

Dedehayır, H. (2010). “Yerelden Ulusala Ulusaldan Evrensele Koruma Bilincinin Gelişim Süreci”, İstanbul, Çekül Vakfı.

De Jerphanion, G. (1925-1942). De Jerphanion, Guillaume. Une Nouvelle Province de

L'Art Byzantin Les Eglises Rupestres de Cappadoce, Planches 2. Album, Librarie Orientaliste Paul Geuthner, Paris.

Demir, T.&Yüksel, E. (2017). Seyahatnameler Işığında Miletos'tan Kaçırılan Antik Eserler, Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi, Cilt:1, Sayı:2.

Demiriz, A. (2012). *İstanbul Rehber-i Seyyahin ve Ernest Mamboury*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı, İstanbul.

Durhan, S. (2009). *Erken Cumhuriyet İstanbul'unda Kentsel Değişim (1928-1950)*, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Edhem, H. (1935). Le Rang et l'importance de nos Musees Des Antiquites parmi les Musees Europeens, La Turquie Kemaliste, Sayı:5, s. 2 -9.

Eldem, E. (2011). Osman Hamdi Bey Sözlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Ercan, A. (2017). İstanbul'da Bizans Arkeolojisine bir Girizgah Olarak Mangana Kazısı: Gülhane'deki Fransız İşgal Ordusu (1920-1923), İstanbul'da Bizans Keşfetmek: Bilim İnsanları, Kurumlar ve Mücadeleler (1800-1955) Sempozyumu, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.

Ernest Mamboury (1878-1953) Galatasaray Lisesi'nde Sıradışı bir Öğretmen, İFEA Segisi, 2017.

Evcin, E. (2016), "İkinci Dünya Savaşı'nın Akabinde Türkiye'de Turizmi Canlandırma Çabaları", TAD, C.35, S:60, s.213-275.

Eyice, S. (1965). "Reşid Saffet Atabinen (1884-1965)", Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, Sayı: Ocak-Nisan 1965, İstanbul.

Eyice, S. (2015). Prof. Dr. Semavi Eyice Külliyyatı I, Derleyen Sema Doğan, Türk Tarih Kurumu Yayınları VI. Dizi, Sayı:3'a, Ankara.

Eyice, S. (1953). "Ernest Mamboury (1878-1953)", Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, Sayı: XVII/67, İstanbul.

- Eyice, S. (2000). “Ernest Mamboury İstanbul’un Seyyah Rehber Kitapları”, Tarih Vakfı Adına İstanbul, Sayı:35, İstanbul.
- Eyice, S. (1936). “Eldem, Halil Ethem”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 11, s.21.
- Faroqhi, S. (1999). *Approaching Ottoman History*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Fildhut, J. (2017). Theodor Wiegand, Alfons Maria Schneider ve Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesinin İstanbul’daki Bizans Araştırmalarına Yaptığı Katkı, İstanbul’da Bizansı Keşfetmek: Bilim İnsanları, Kurumlar ve Mücadeleler (1800-1955) Sempozyumu, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Galatasaray’da 25 Yıl, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği Taha Toros Arşivi, s.15-16, Belge No: 1504575006.
- Hastaoğlu-Martinidis, V. (2003). “Visions of Constantinople/İstanbul from the 19th Century Guidebooks”, Aristotle University of Thessaloniki, Journeys 4, no:2 s. 40-57.
- İnal, O. (2014). “19. Yüzyıl Seyahat Rehberleri’nde İstanbul”, II. Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri, İstanbul.
- İnan, J. (1957). İstanbul Enstitüsü Dergisi.
- L’illustration de La Turquie Renovee (1929) Paris, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği Taha Toros Arşivi, Belge No:1582334010.
- Kalyoncu, H. (2011). *Topkapı Sarayı Müzesi Yıldız porselenleri Koleksiyonu’nun Değerlendirilmesi*, Mimar Sinan Güzel sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Karay, R.H. (2010). Üç Nesil Üç Hayat, İnkilap yayınevi, İstanbul.
- Kılıç, Ş. (2014). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Entelektüellerin Gözüyle Bizans İstanbul’u, Doğu Batı Dergisi, sayı 68, s. 103-126.
- Korumaz, A., Dülgerler, O.N., Yakar, M. (2011). “Kültürel Mirasın Belgelenmesinde Dijital Yaklaşımlar”, Selçuk Üniversitesi Mimarlık Mühendislik Fakültesi Dergisi, C.26, s.3.

- Köse M. & Küçük M. (2015). “Oryantalizm ve “Öteki” Algısı”, Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, s.107-127.
- Köksal, A. (1994), Zorunlu Çoğulluk-Mimarlık ve Sanatta Dilin Süreksizliği, ATT Yayınları, İstanbul
- Kuban, D. (2010). Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, Yapı Endüstri Merkezi Aş., İstanbul.
- Kuban, D. (1996). İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kuban, D. (2000). Tarihi Çevre Koruma ve Onarımın Mimarlık Boyutu: Kuram ve Uygulama, Yapı Endüstrisi Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Kubilay, A. (2010). Maps of İstanbul 1422-1922, Denizler Kitabevi, İstanbul.
- Kundakçı, G.E. (2002). 19.Yüzyıl Anadolu Arkeolojisi ve Eskiçağ Tarihine Genel Yaklaşım, XIII. Türk Tarih Kongresi, Cilt 3, Kısım 2, s.1083-1094.
- Kuruoğlu, F. (2010). “Osmanlı Devleti’nde Müzecilik”, Tarih Okulu, sayı VI, s. 45-61.
- Küçükerman, Ö. (2002). Saray bahçesindeki Yıldız Çini Fabrika-i Hümayunu ve 110 yıllık Porselen Koleksiyonu, Antik Dekor, Sayı:70, İstanbul.
- Küçükerman Ö.&Bayraktar N.&Karakaşlı S. (1998). Milli Saraylar Koleksiyonu’nda Yıldız Porselen, Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, Sayı:12, İstanbul.
- Küçükerman, Ö. (1987). Dünya Saraylarının Prestij Teknolojisi: Porselen Sanatı ve Yıldız Çini Fabrikası, Sümerbank Genel Müdürlüğü Yayını, İstanbul.
- Madran, E. (1996). “Cumhuriyetin İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi”, ODTÜ MFD, (16:1-2), Ankara.
- Mansel, A.M. (1954), “Aziz Ogan”, TTOK Belleten, s. 6-7.
- Mansel, A.M. (1946), “Mudanya Mezar Binası”, TTK Belleten, C.10. s: 37.
- Morlier, H. (2011). “Les Guides Joanne, Intervention d’une Collection”, Ministère de la Culture, Institu Revues no:25, s.31.

- Luisier, P. (1998). "Presence des Jesuites en Turquie au XXIe et au XXe Siecle", Melanges de L'Ecole Française de Rome, Moyen Age, s. 783-794.
- Mamboury, E. (1925). Constantinople Guide Touristique, Rizzo&Son, İstanbul.
- Mamboury, E. (1925). İstanbul Rehber-i Seyyahin, Ritso ve Mahdumu Neşriyatı, İstanbul.
- Mendelson, E. (1985). "Baedeker Guidebooks" Yale Review 74, s.386-403.
- Müller-Wiener, W. (2001). İstanbul'un Tarihsel Topografyası, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Öz, T. (1970). Yurdumuzda Müzeler Nasıl Kuruldu, Neler Yapıldı, Neler Yapılmalı, VII.Türk Tarih Kongresi, s. 955.
- Özberki, A. (1984). "İstanbul için bir ömür", İstanbul'dan Göreme'ye Kültür Mirasımız", Sayı: 13, Milliyet Gazetesi Eki, İstanbul, s.100-101.
- Özandes, E. (1993). "Sebah ve Joaillier", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.VI, İstanbul, s.481.
- Prost, H. (1927). "L'Urbanisme au Point de Vue Technique", Yayınlanmamış Konferans Metni, (IFA/AA, Fonds Prost, HP.ARC.73/4)
- Ricci, A. (2014). "Mirası Yorumlamak: İstanbul'daki Bizans Dönemine ait Arkeolojik Alanlar ve Parklar", Heritage in Context. Conservation and Site Management within Natural, Urban and Social Frameworks, eds. M. Bachmann and others, MIRAS, S.2, s.333-381.
- Ruggieri, V. (2010). "Türkiye'de Bir Cizvit Bilimadamı: Guillaume de Jerphanion (1877-1943)", Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Sasanlar, B.T. (2006). *Historical Panaroma of Istanbul Neighborhood: Cihangir from the late Nineteenth Century to the 2000s*, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk Modern Türk Tarihi Enstitüsü.

- Sav, M., (2012). “Çemberlitaş ve Nuruosmaniye Cami ve Çevresinin Arkeotopografyası”, Vakıf Restorasyon Yıllığı, S:5, s.9-12.
- Serin, S. (2009). *YıldızÇini/Porselen Fabrikası*, İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Serin, U. (2017). “Kültürel mirası yorumlamak: Türkiye’de Arkeolojinin Bizans Çalışmalarına Katkısı”, Toplumsal Tarih Dergisi, S: 278, s. 68-81.
- Sepin, Y. (2012). “Küçükçekmece Meydanı Çevresi Kentsel Tasarım Projesi”.
- Sungu, İ. (1943). “Galatasaray Lisesi’nin Kuruluşu”, TTTK Belleten, VII/28, s.315-347.
- Sümer, O. (1956). “Aziz Ogan”, TTOK Belleten, s. 19-20.
- Şahin-Yeşil, S. (2016). “Psikocoğrafya ve Bir Şehir Gezgininin Anıları”, Monograf Edebiyat Eleştirisi Dergisi, S.5, s.124-149.
- Şar-İşbilen, E. (2017). I.Dünya savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti’nde Eski Eserlere Yaklaşım ve Anadolu’da Yapılan Arkeolojik Kazılar, Mediterranean Journal of Humanities, VII/2, s. 307-322.
- Şişman, A. (1996). TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 13, s. 323-326.
- Tekeli, İ. (1980). “Türkiye’de Kent Planlamasının Tarihsel Kökleri, Türkiye’de İmar Planlaması”, ODTÜ, Ankara, s.52-53.
- Tekeli, İ. (2009), Eski İstanbullular Yeni İstanbullular, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, s.11-34.
- Tören, E. (2014). Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu’nun Kuruluşu ve Faaliyetleri Üzerine Bir Sözlü Tarih araştırması, II. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi, Aydın, s.368-383.
- Üçel-Aybet, G. (2018). Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yarımbaş, D. (2017). “Kentın yürüyerek Deneyimlenmesi: İletişim Elemanları”, İstanbul, Mimarlık Dergisi, S: 393.

Yaş, M. (1980). Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, Akbank Kültür Yayınları, İstanbul, s.404-438.

Yılmaz, N. (2014). “Zamansız Kent Gezini: Flaneur”, Lebriz Sanal Dergi, Ocak Sayısı.

Yılmaz, Ö. (2013). “Osmanlı Şehir Tarihleri Açısından Yabancı Seyahatnamelerin Kaynak Değeri”, Tarih İncelemeleri Dergisi, XXVIII/2, s. 587-614.

EKLER

EK-1: Ernest Mamboury Bibliyografyası

Rehberler

- Constantinople: guide touristique. Constantinople, Rizzo 1925
- Istanbul. Rehber-i Seyyahîn. Istanbul, Rizzo 1924
- Constantinople: tourists' guide. Constantinople, Rizzo & Son 1926
- Constantinople: guide touristique. 2. éd. française. Constantinople, Rizzo 1929
- Stambul. Reiseführer. Übersetzt v. Johs. Ahlers. Erste deutsche Ausgabe. Vervollständigt bis 1930. Stambul, John A. Rizzo 1930.
- Byzance - Constantinople - Istanbul: guide touristique. 3. éd. Galata, Milli Neşriyat Yurdu 1934
- Istanbul touristique. Ed. Française, 1951. Galata, Istanbul, Çituri Biraderler Basımevi 1951
- The tourists' Istanbul. English ed. translated by Malcolm Burr. Istanbul, Çituri Biraderler Basımevi 1953
- Ankara: guide touristique, Haidar-Pacha - Ankara; Bogaz-Keuy, Euyuk, Sivri-Hissar et environs, Tchangiri, Yozgat, etc. Ankara, Ministère Turc de l'Intérieur 1933
- Ankara: guide touristique. 2. éd. française. Ankara, Ministère Turc de l'Intérieur 1934
- Les Îles des Princes. Banlieue maritime d'Istanbul ... Guide touristique [Publications touristiques. vol. 2B.] Istanbul, Maarif Matbaası 1943
- Turquie, Les guides bleus. Ed. établie par Ernest Mamboury et Robert Boulanger. Paris, Hachette 1958.

Diğerleri:

- Ruines Byzantines autour d'Odalar-Djamisi à Stambul, Echos d'Orient 19, 1920, 69-73.
- Le couvent byzantin de femmes à Prinkipo, Echos d'Orient 19, 1920, 200-208.

- Ruines Byzantines de Mara, entre Maltépé et Bostandjik, Echos d'Orient 19, 1920, 322-330.
- Le Harem des Sultans, L'Illustration 88, 4553, 7. 1930, 226-232.
- Die Moschee Mehmeds des Eroberers und die neue Bibliothek im Serail des Sultans von Stambul, Die Denkmalpflege 1931, 161-167.
- Die Kaiserpaläste von Konstantinopel zwischen Hippodrom und Marmara-Meer, (with Theodor Wiegand) Berlin, Leipzig, de Gruyter 1934
- Un nouvelle élément pour la topographie de l'antique Byzance, Archäologischer Anzeiger 1934, 50-61.
- Şile, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Bülteni 5, 13-76, 1934, 23-24.
- Nos mosquées de Stamboul, (translated from Halil Edhem) Istanbul, Librairie Kanaat 1934
- Les fouilles Byzantines à Istanbul et dans sa banlieue immédiate aux XIX et XXe siècles. Byzantion 11, 1936, 229-283.
- Le nouvelle citerne Byzantine de Tchifté Sérail (Istanbul), Byzantion 11, 1936, 167-190.
- Une inscription datée sur une tour Byzantine de Constantinople (with Robert Demangel) Bulletin Correspondence Hellenique 60, 1936, 208-213.
- L'influence de l'art Turc dans les constructions religieuses roumaines, Annales de Turquie 6, 1936, No 3, 17-29.
- Le développement d'Istanbul depuis la conquête jusqu'à nos jours, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Bülteni 7, 16-89, 1937, 19-25.
- Le développement d'Istanbul depuis la conquête jusqu'à nos jours, Bulletin de l'Union française, Istanbul No 4, juillet 1937, 8-18.
- L'art Turc du XVIIIème siècle, La Turquie Kémaliste 19, 1937, 2-11.
- Les fouilles Byzantines à Istanbul et dans sa banlieue immédiate en 1936-1937. Byzantion 13, 1938, 301-310.
- Bursa la verdoyante, Les annales de Turquie 8, Juni 1938
- Le quartier des Manganes et la première région de Constantinople (with Robert Demangel), Paris, de Boccard 1939.
- Une des plus beaux coins de la Turquie republicaine: la forêt de pins à pignons de Kozak, La Turquie Kémaliste 31, 1939, 34-38.

- Topographic de Sainte-Sophie, le sanctuaire et la solea, le mitatorion, le puits Sacré, le passage de St Nicolas etc., Atti del V Congresso di studi bizantini 2, Rome 1940, 197-209.
- Istanbul'un ilk Ahalisi, 1940, 53-55, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Bülteni 54, 1946, 53-55.
- 1939-1940 Yıllarında İstanbul'da Müşahede Edilen Original bir Tabiat Hâdisesi, İlk Öğretim 57, 1940, 634.
- Préface, in: Benedetto Palazzo: L'Arap Djami ou église Saint Paul à Galata, İstanbul 1946, IX-XI.
- Les guerres entre les Scythes et les Mèdes et leur incidence sur l'histoire de Byzance, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Bülteni 66, 1947, S. 27-28.
- Les necropoles de Byzance, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Bülteni 79, 1948, 27-30 Bizans Mezarlıkları, Cumhuriyet, 28. Juni 1948
- Bursa. Ankara, Direction générale de la presse, de la radiodiffusion et du tourisme 1949.
- Les briques Byzantines marquées du chrisme, Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales 9, 1949, 449-462.
- Topographic de Sainte-Sophie, le sanctuaire et la solea, le mitatorion, le puits Sacré, le passage de St Nicolas etc., Atti del V Congresso di studi bizantini 2, Rome 1940Les parages du temple de Rome et d'Auguste à Ankara, Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi 5, 1949, 96-102.
- L'art chrétien en Anatolie, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Bülteni 98, 1950, 20-22.
- Nouvelles fouilles archéologiques sur l'emplacement de l'Hippodrome, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Bülteni 107, 1950, 24-28, Adalet Sarayının Arsasındaki Eserler, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Bülteni 108, 1951, 17-19.
- Les fouilles Byzantine à İstanbul et ses environs et les trouvailles archéologiques faites au cours de constructions au de travaux officiels et privés depuis 1936, Byzantion 21, 1951, 425-459.

- Contribution à la topographie générale de Constantinople, in: Actes du VIe Congress Internationale d' Études Byzantines Paris 1948, Bd. II, Paris 1951, 243-253.
- Le Forum de Constantin; la chapelle de St. Constantin et les mystères de la Colonne Brulée. Resultats des sondages opérés en 1929 et 1930, in: Pepragmena tu Diethnus Byzantinologiku Synedriu Thessaloniki 1953, Thessaloniki 1955, 275-288.
- La Suisse nouvelle province d'art byzantin, in: Pepragmena tu Diethnus Byzantinologiku Synedriu Thessaloniki 1953, Thessaloniki 1955, 281-285.
- Appendix IV, In: Cyril Mango: The Brazen House: a study of the vestibule of the Imperial Palace of Constantinople. Kopenhagen 1959, 182-18

EK-2: Ulus Gazetesi Kupürü, Ernest Mamboury Yeni Cami Makalesi

23.3.1938

ULUS

Yenicami ve kemeri Şehircilik bakımından bu türk şaheserini tahrip etmek değil, kıymetlendireceğiz!

İstanbul gibi eski ve tarihli bir şehir için bir planın tasarlama geçeceği şüphesizdir. Bu iş müdahalemi sadece tarihî, artistik ve turistik bakımdan olacaktır.

Arskolojiler, tarihçiler ve müzisyenler her hangi bir suretle mümkün olanları bunları spandilinden kabul ederler ki İstanbul'un muazzam yapıları her geçen gün tahrip edilmektedir. Ancak benim istediğim şey, Yenicami minaresiyle bunları tahrip etmemektir. Köşkün fedâ edileceği haberi üzerine ortaya çıkan davaya, İstanbul'un bir şehriyle, bir minaresiyle değil, "Yenicami"nin de kendisi sunmaktadır.

Meselemin şehircilikten ziyade tarihî, artistik ve turistik bakımdan olacaktır. Arskolojiler, tarihçiler ve müzisyenler her hangi bir suretle mümkün olanları bunları spandilinden kabul ederler ki İstanbul'un muazzam yapıları her geçen gün tahrip edilmektedir. Ancak benim istediğim şey, Yenicami minaresiyle bunları tahrip etmemektir. Köşkün fedâ edileceği haberi üzerine ortaya çıkan davaya, İstanbul'un bir şehriyle, bir minaresiyle değil, "Yenicami"nin de kendisi sunmaktadır.

Yeni Camide istirahat salonundaki çiniler

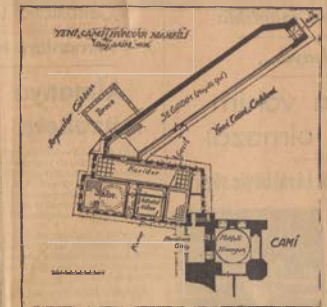
Bazı fedakârlıklar ihtiyar olunamamış leri de pek aklî kabul ediyorum. Bir anlaşıyor vardır: "Ezâ iyiyi korumak için, daha az iyiyi olan fedâ edilmelidir." Demek ki bütün mesele bu mevzu üzerinde anlaşmaktan ibaret kalıyor.

Yenicaminin inşası bir sağ delâde tamamlanmıştır. İstanbul antikeci müzeleri şube direktörü, Mehmed Bay Halil Edhem, "İstanbul camilerinin" adındaki eserinde, merhum Ahmet Reşid'in "Ahkâm ve sâhâbât" adlı eserine atıfta bulunarak der ki:

"Yeni caminin asıl adı valide camidir. Eminîni meydanının Galata köprüsüne bakış bir noktasında kâinadır. Bu cami, diğer büyük camiler arasında da, gerçek mimarî mükemmelliği ve gerek iş ve iş tarzınının fevkalâdeliği bakımından sarafetli ile göz çarpıcı. Üzeri sereteli, çeyrek mînaresine ki minaresi vardır. Büyük ve küçük bütün kubbeleminin sayısız odur. Birece camii denince kuyruksu mînaresinin öndeki çikkin binası, onun güzel manzarasına hâlet vermektir."

Bu caminin inşası, bir çok işleri, tam alması sekiz seneye sürmüştür. Tevellitleri olan III. Murad'ın karısı ve III. Mehmed'in annesi Safiye hatun olmuş ve inşaatını Davud ağa'nın nezaretinde başlatmış (1597). (Mebur 1006) da başlanmıştır. Davud ağa'nın 1598 de [H.1007] de ölmesiyle minar bizzat Dağcı Ahmet geyik, üsünü Mehmedin ölümüne kadar 1603 — H.1012 inşaatı idare etmiştir. İki yıl sonra annesi de ölünce, yapı 1609 [H.1017] tarihine kadar tatil olmuştur. O zaman bina, pencerelerinin bir kısmı kadar yıkılmış bulunuyordu. Nihayet 1660 da, dördüncü Mehmed'in annesi Turhan Hatice Sultan yapıya devâm ettirdi ve camii 1660 [H.1069] da kâmil olmuştur. Tarihî kaynaklara nazaran, caminin son minaresi Mustafa ağa olmuştur.

Caminin içiyle ilgili hüsnî mahfeli türk çinileri sanatının ikinci ve en parlak devrine aittir çinilerle bezelenmiştir. Bu mahfelenin nefis bir kapodan ve merdivene girilir. Caminin garb tarafındaki meydanca girilen meydanca yola ihtimal ki sozradan ilâve edilmiştir. Minare mînaresinden, Şahâde İsmâil ağa'nın tarihine bakacak olursak, [Cild 1, s. 218], valide Safiye hatun 1597 [H.1006] tarihinde camii vakıf olarak girer bir cema, bir medrese

hatırlamak olur. Köşkün yıkılması, caminin merkezî kütlesini meydana getirecek, onu kıymetlendirmek ve geniş bulvarlar ile çevrelemek imkânını vermek suretiyle, belki de şehirciliğin için kolaylaşabilir. Fakat unutmayalım ki şehircilik, İstanbul'da, bom boş bir sahada çalışmıyor, o bulvarlar, tarihî miras bulvarları eskilikleri samsanmış gelip geçme ve hafızasız işçilerine sadece uydurmaktır.

Köşk, 27x13 büyüklüğünde bir masa-tiği şekli almaktadır. Zemin katında, vakıf ile kâmil yapıları, minareleri ve sairleri muhafaza yapıyor bir mahzen, mahzenin üzerinde beğlerin ve hademelerin koğuşları, daha üstünde de Hünkâr dairesi vardır. Bu daire bir büyük soğutan, denize nazır köşke ile bir salondan ve dört küçük odadan mütekekkil. Bu kat, tamamıyla Hünkâr mahfelinin hisasındadır. Her taraf, XVII inci asrda tahsisata bağlayan çinilerin birinci derecede ehemmiyet arzeden nefis mînaresleriyle süslenmiştir.

Devlet, padişahlar, kemeri başçe kâşîsâitkeninden geçmeden önce sağda köşede bulunan, dar fakat çok sanatkarane merdivenden girip dairelerine öyle girerler. On sekizinci asrın ortalarında kâibaten, padişahların ihbâdet gittikleri Salâtin camilerinin öberisine birer seyirdim (merdiven) meyilli yola ilâve edildi. İki asr önce, İtalyanın Kazertes şehrinde, 1734 tarihinden sonra ünlüce İtali tatarından inşa ettirilen San'atı resâid edilen bu sayirdim'ler, Türkiye'ye, üçüncü Mustafa tarafından davet edilen İtalyan mimarlar marifetle, XVIII inci asrın ortalarında girmişlerdir. (1).

Bu seyirdim'lerin ilk örnekleri, galib olarak 1698 de inşa edilen Nuruosmanîye ve 1763 de yapılan Lâle camilerinin seyirdim'leridir. Yeni camindeki şüphesiz bu sonuncularından birer mînaresinde sonra yapılmıştır. Şu halde bu, caminin esas planına dahil olma-

Yeni Cami kemeri

12 inci asrda yeni caminin bir görünüşü

Deniz tarafındaki cephe ve tarapın merdiveni

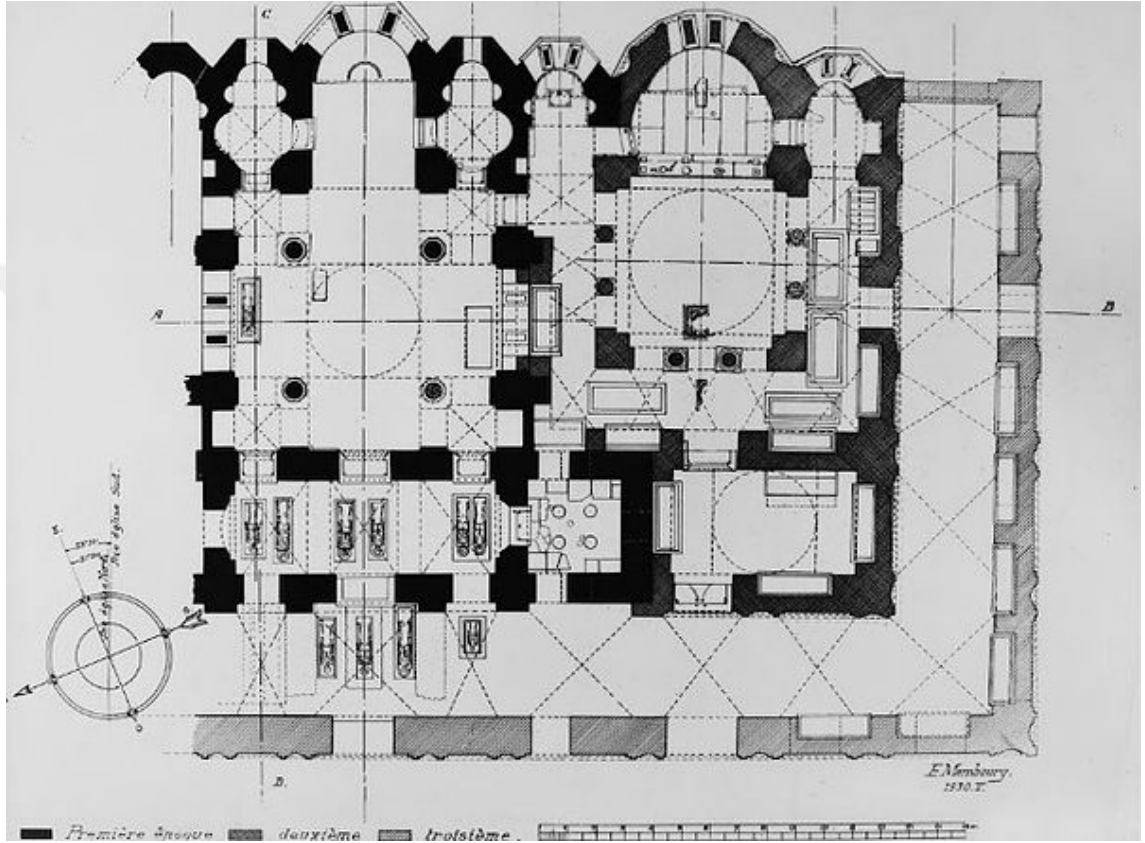
12 inci asrda yeni caminin bir görünüşü

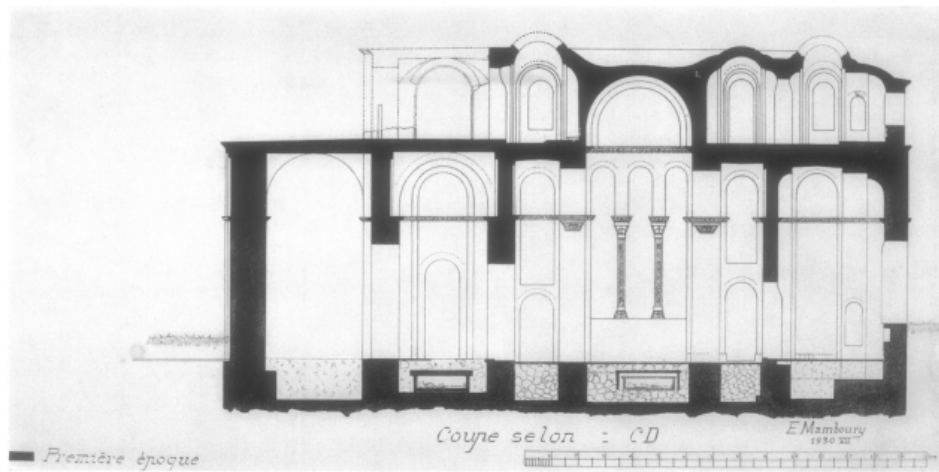

Kopru İstanbul'da İstanbul'da
1938 Yılı Aralık Ayı

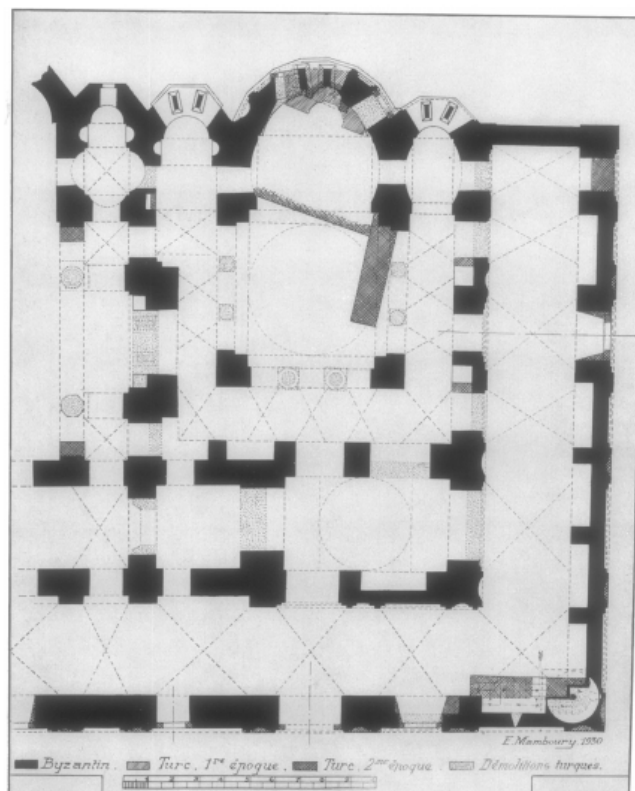
EK-3: Lip Manastırı Planları

Kaynak: The Monastery of Lips and the Burials of the Palaeoplogi, Theodore Mackridy, Dumbarton Oaks Trustees for Harvard University, 1964, Dumbarton Oaks Papers, s: 18, s. 253-277.

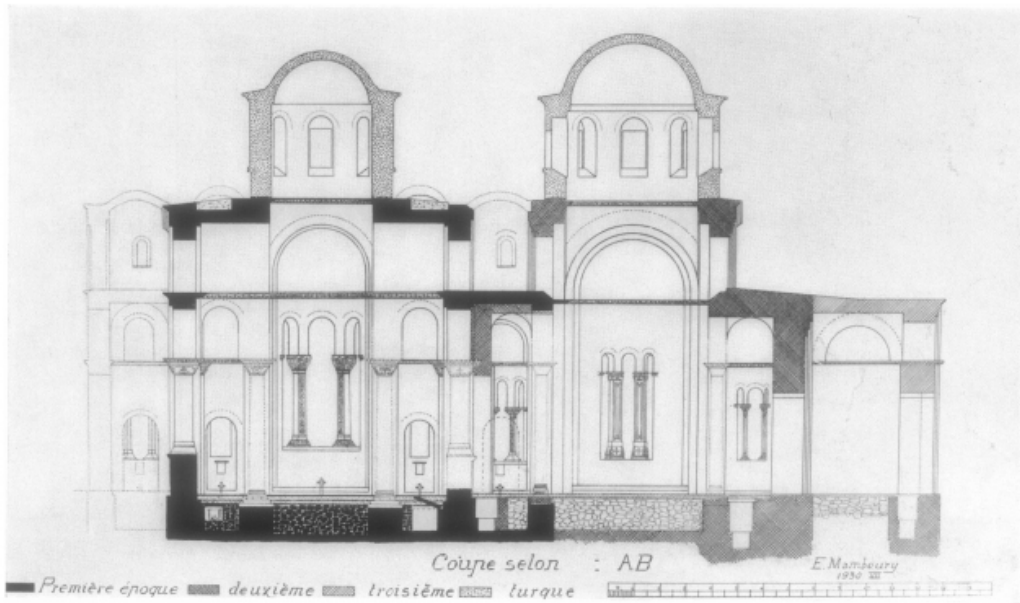

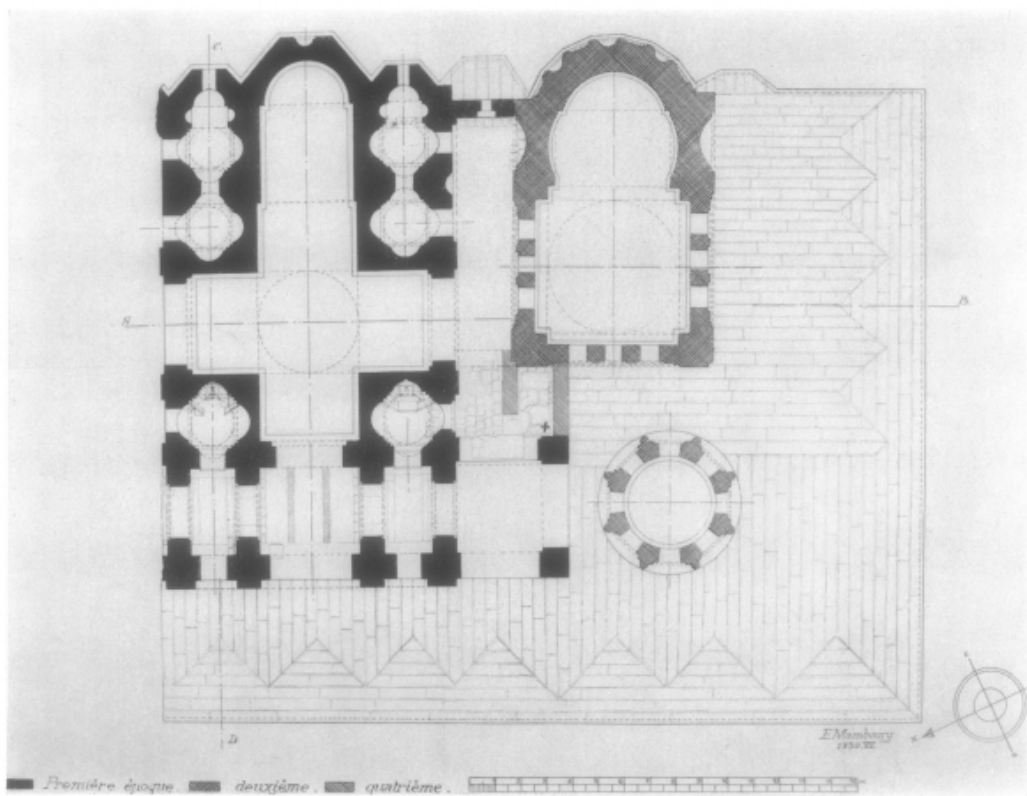
7. North Church. Longitudinal Section looking North, by E. Mamboury

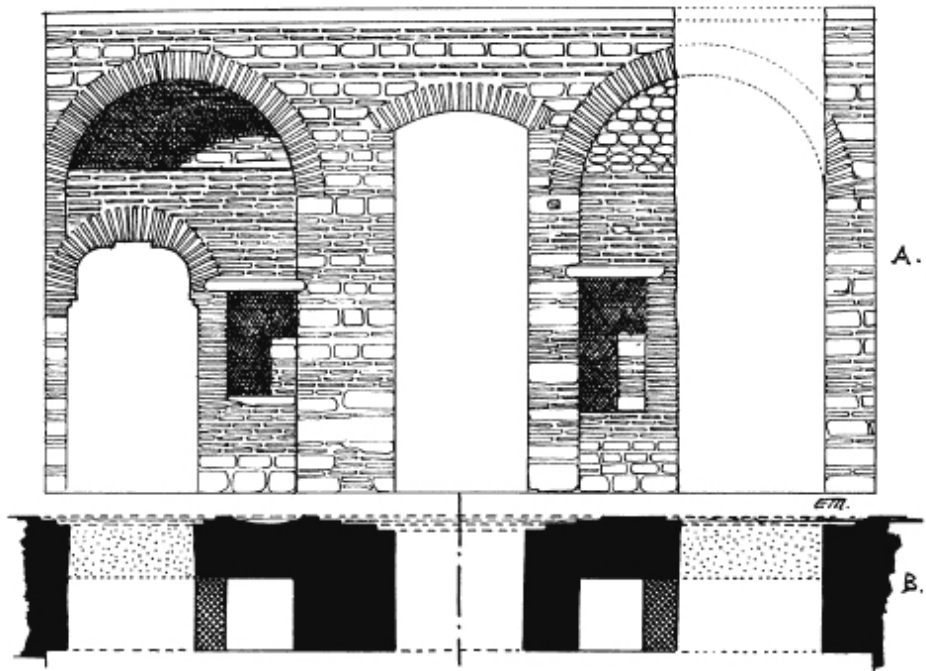
8. South Church. Ground Plan, showing Turkish Alterations, by E. Mamboury

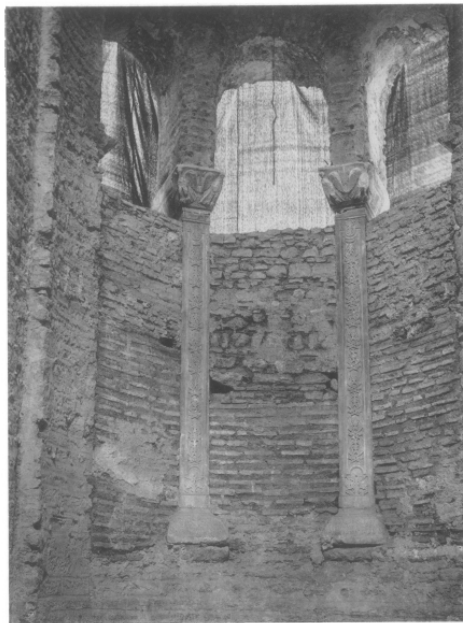
6. Transverse Section through Both Churches, by E. Mamboury

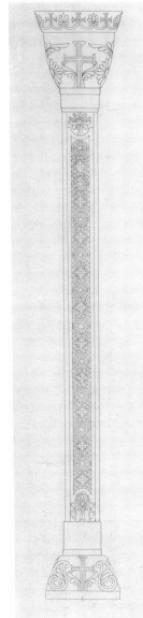
9. North and South Churches. Roof Plan, by E. Mamboury

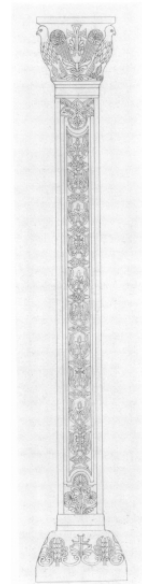
57. Niches in South Aisle. Elevation and Plan, by E. Mamboury
South Church

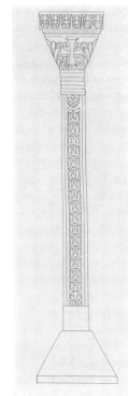
19. Apse Window

20 A. Mullion in
North Wall

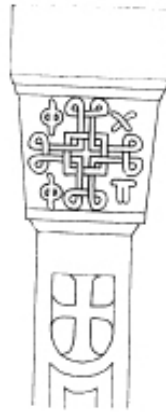

20 B. Mullion in
Apse Window

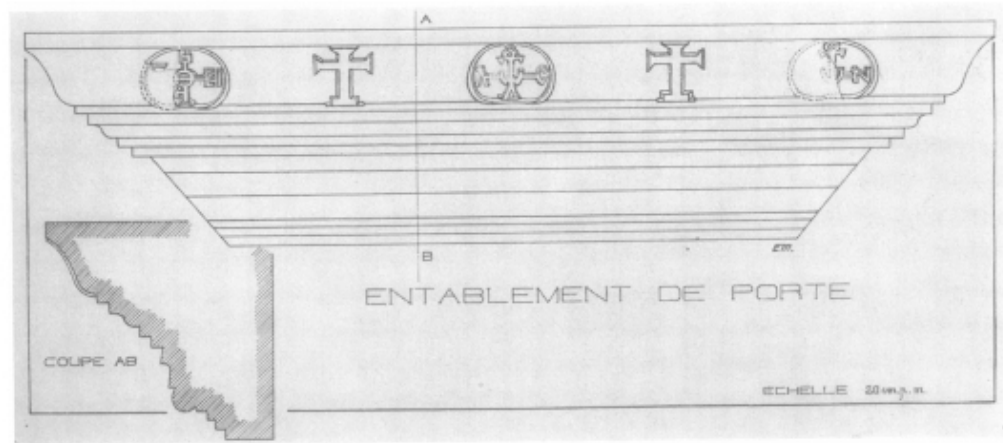

20 C. Mullion
in Apse of South
Outer Chapel

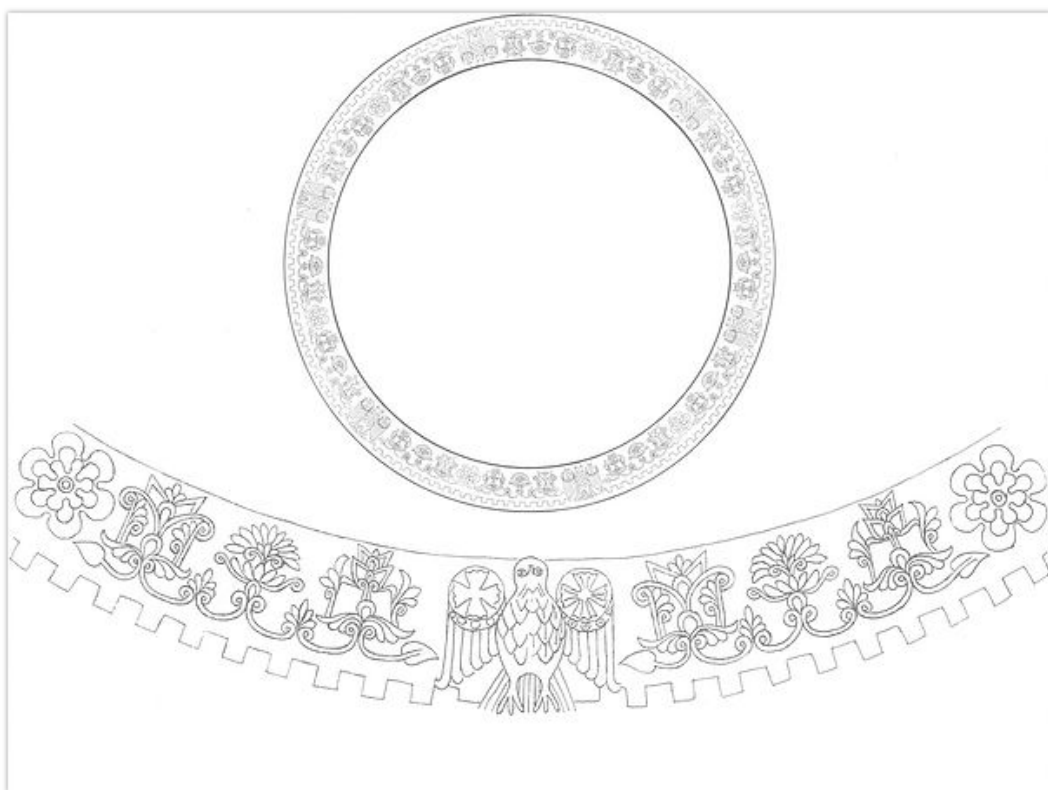
North Church

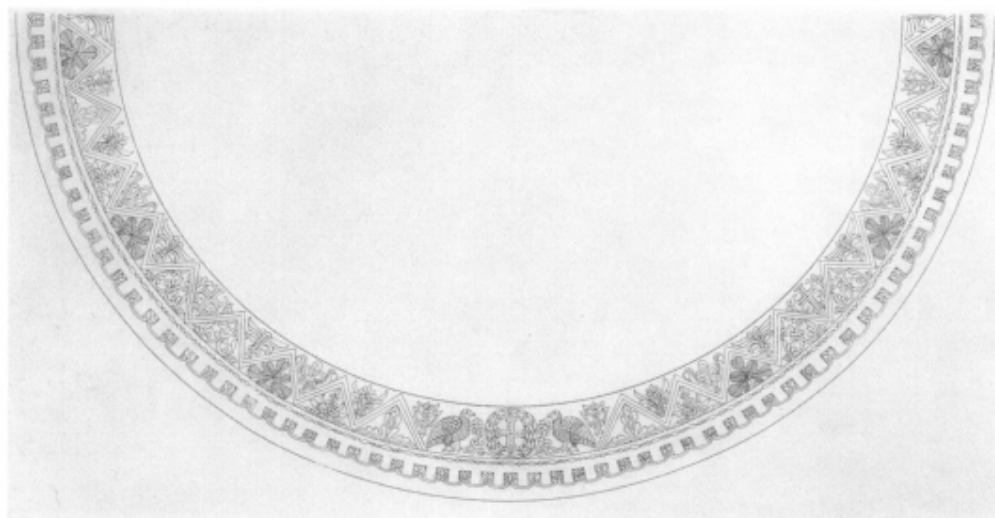
59. South Church,
Diaconicon, Capital and Base
of Mullion in Apse

14. Central Door. Reconstruction of Entablature, by E. Mamboury

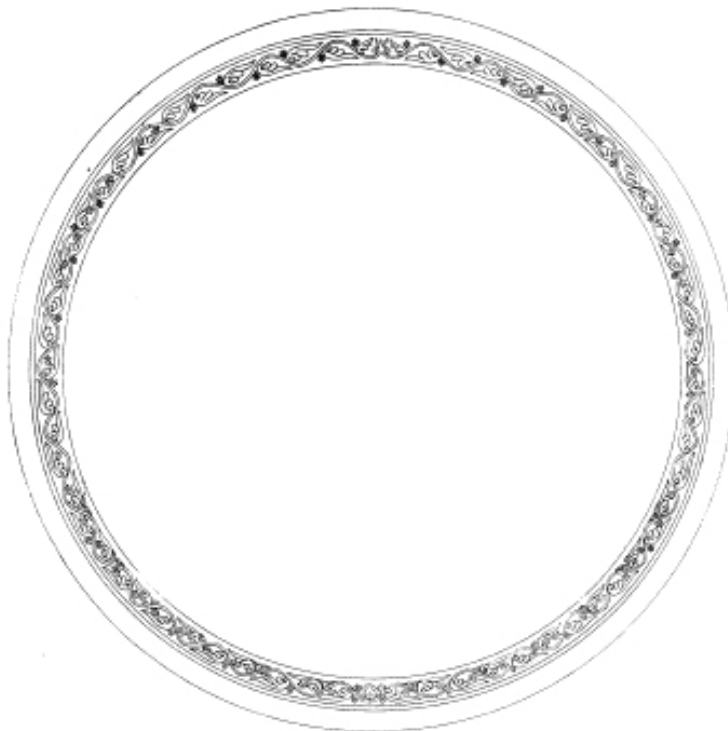
Reconstruction of Dome Cornice from North Church by Mamboury

21. North Church, Cornice in Apse. Reconstruction, by E. Mamboury

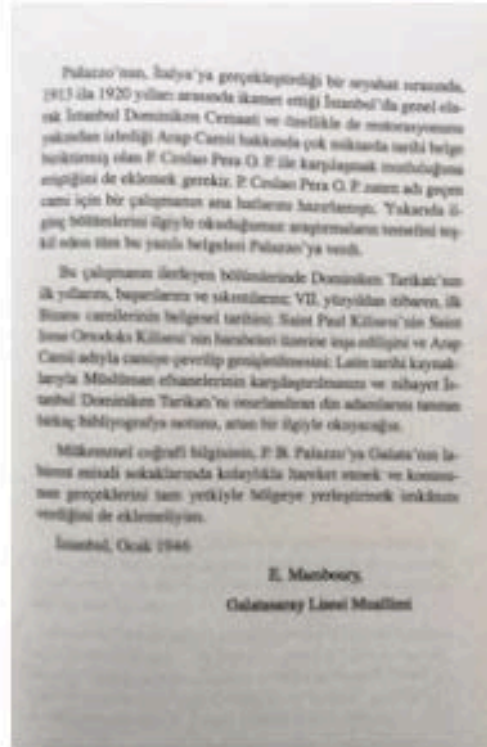
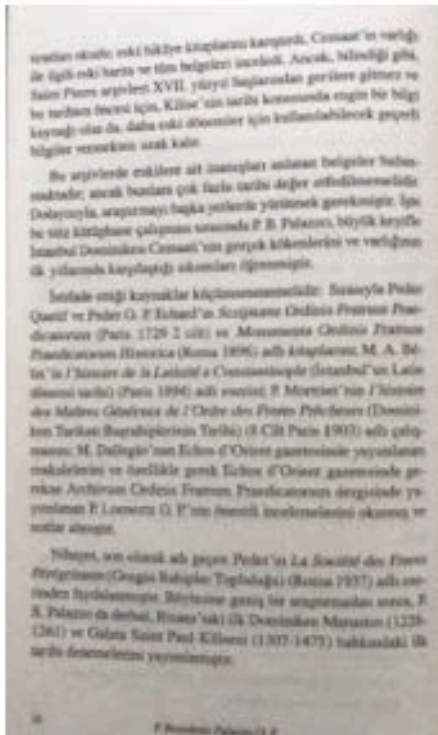
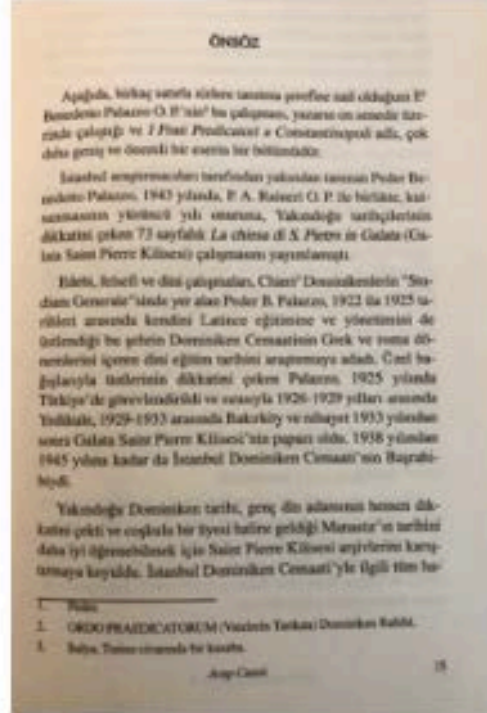
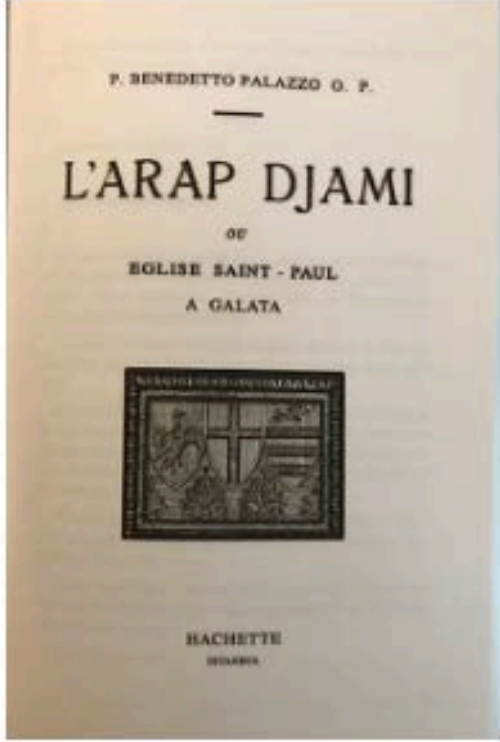
50. South Church, Narthex, Dome Cornice. Reconstruction, by E. Mamboury

51. Main Dome, Cornice.
Reconstruction, by E. Mamboury

EK-4: Arap Cami

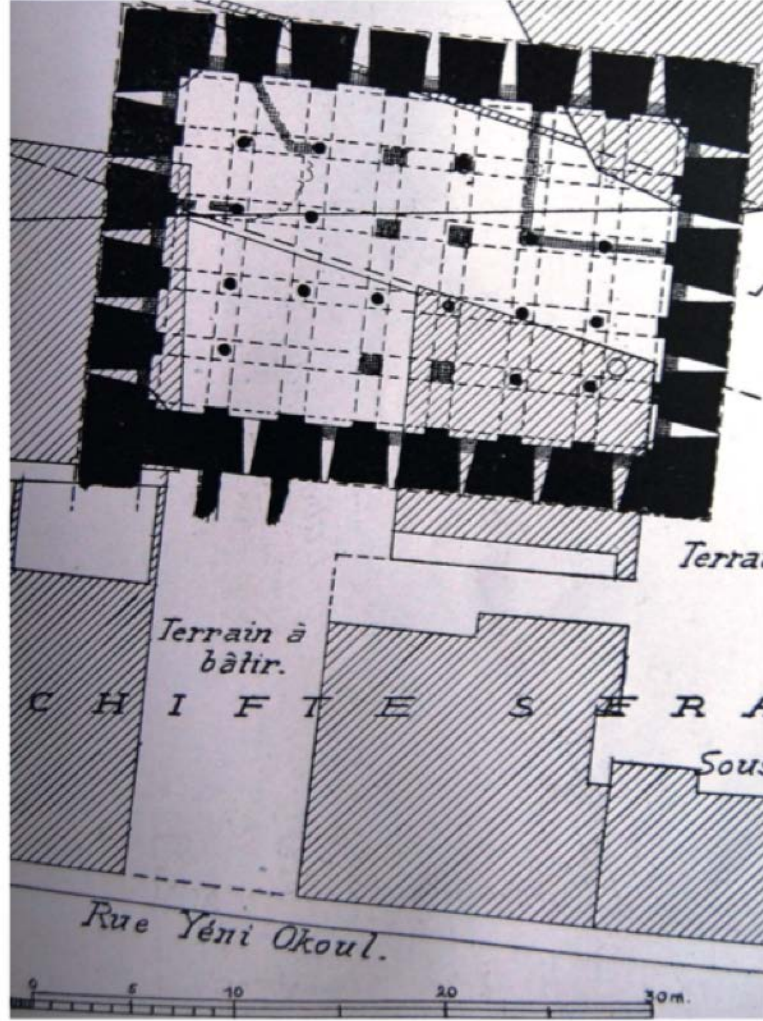
Kaynak: Arap Cami veya Galata Saint Paul Kilisesi, P. Benedetto Palazzo O. P., 2014, Bilge Karınca yayınları, Ankara.

EK-5: Çiftesaray Sarnıcı

1935 'te E. Mamboury Tarafından keşfedilmiş Çiftesaray Sarnıcı.

Kaynak: Vakıf Restorasyon Yıllığı 2012, S: 5, s.6.

EK-6: Mudanya Mezar Binası

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLE TEN

Cilt: X

Ocak 1946

Sayı: 37

MUDANYA MEZAR BİNASI *

Prof. Dr. ARIF MÜFİD MANSEL
T. T. K. Özet

Mudanya'da, bu kasabanın güneyinde yükselen Hızır İlyas tepesinin son yamaçlarında, Alçakbayır adını taşıyan ve yüksekliği aşağı yukarı 30 metreyi bulan bir sırt üzerinde, kereste tüccarı Şakir Çavuş'un mutasarrıf olduğu evin bahçesinde 1926 senesi Temmuz ayında yer altında bir mezar binası bulunmuş, keyfiyet bir müddet sonra matbasta aksederek Bursa'da çıkan 26 Temmuz 1926 tarihli "Yeni Bursa" gazetesinde "Mudanya'da yer altında bir makber,, yahut adını tesbit edemediğim başka bir Bursa gazetesinde "Bursa'lı Şakir Ağasının mağarasında ne çıktı? Para yerine kırık bir küp bulundu, fakat Mîlattan 500 sene evveline ait olan bu küp bir değil, birkaç hazine değerindedir,, gibi serlevhalar taşıyan birtakım yazıların çıkmasına yol açmıştır. Bu buluntu ile yakından ilgilenen Millî Eğitim Bakanlığı o zamanlar Bursa Müzesi müdürü bulunan Giritli bay Yunus'u mahallinde tetkikatta bulunmağa memur etmiş, bay Yunus 22 Temmuzda Mudanya'ya giderek tetkiklerinin neticesini 26 Temmuz 1926 ve 12 Ocak 1927 tarihli raporlarıyla Bakanlığa sunmuştur. Bundan sonra bu mezar binası unutulmuş ve ancak Bursa bölgesinin turistik bir rehberini hazırlamakla ödevlendirilmiş olan Galatasaray

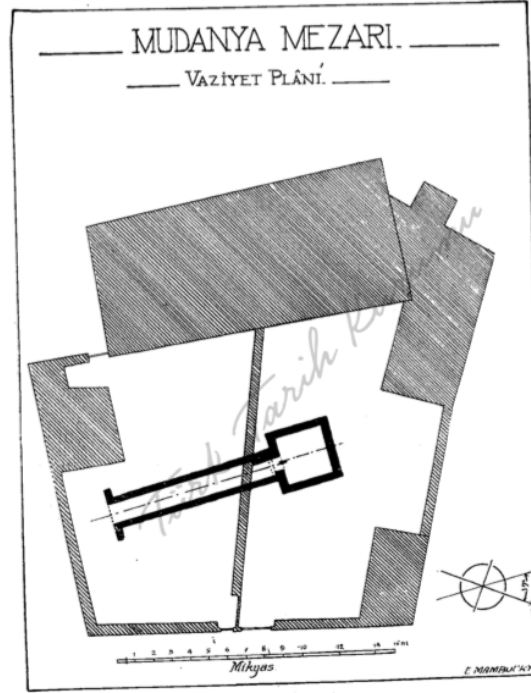
* Bu araştırma III. Türk Tarih Kongresinde okunmuştur.

2

ARIF MÜFİD MANSEL

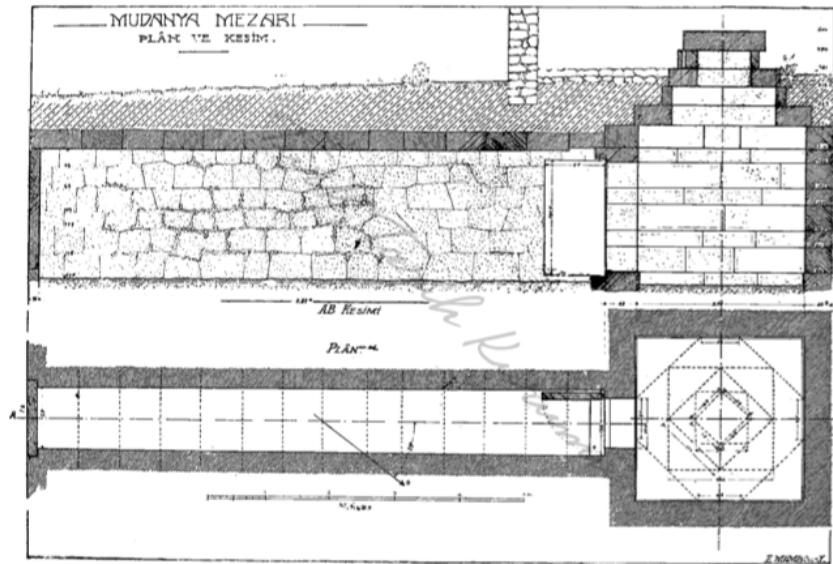
İlisesi öğretmenlerinden bay E. Mamboury tarafından 1941 senesi yazında ziyaret edilmesi, "Ulus" gazetesinin 14 ve 15 Aralık 1941 ve "Ankara" gazetesinin 29 Ocak 1942 ve 5 Şubat 1942 nüshalarında bu anıta birkaç makale tahsis edilmesi üzerine arkeoloji âleminin dikkat nazarlarını tekrar çekmeğe başlamıştır. O zamanlar Trakya'da Kırklareli'nde bulunmuş olduğum kubbeli mezarın publikasyonu ve bununla ilgili olarak düz yahut konsantrik bindirme tekniğinde yapılmış "sahte" kubbe ve kemerlerle uğraştığımdan bu mezar binasını çok dikkate değer bulmuş, dostum bay Mamboury ile yaptığım görüşmelerde burada, bazı meselelerin aydınlatılması için, küçük bir kazı yapmanın elzem olduğu kanaatine varmış ve bu iş için Türk Tarih Kurumuna başvurmuştum. Müracaatımın sayın Kurum Başkanlığı tarafından kabul olunması ve bu kazı için gerekli tahsisatın temin edilmesi üzerine 3 Temmuz 1942 de başlayarak bir hafta süren bir kazı yaptım. Bu kazıda günde 4-5 azele çalışmış ve mimarlık işlerini bay Mamboury üzerine alarak binanın plân ve kesimlerini büyük bir itina ile hazırlamıştır. Bu kıymetli yardımından dolayı sayın dostuma teşekkür etmeği bir vecibe sayarım.

Bu küçük kazı sonunda meydana tamamilen çıkarılmış olan bina, beher dâl' 2,60 m.yi bulan kare bir oda, 8,82 m. uzunluğunda, başlangıcında 0,97, sonunda ise 1,04 m. genişliğinde bir koridordan ibaret bulunmaktadır. Odanın duvarları gayet iyi işlenmiş, biri kalın, diğeri ince olmak üzere biri birini takibeden, muntazam üfkt aralar halinde dizilmiş kesme kalker taş bloklarından yapılmıştır. Oda duvarları yedi taş dizisinden ibarettir. Bunların yükseklikleri aşağıdan başlamak suretile 0,21 + 0,40 + 0,245 + 0,415 + 0,25 + 0,40 + 0,24 m. olup duvarların umumî yüksekliği 2,16 metreyi bulmaktadır. En alt dişi diğerlerine nazaran 2 cm. taşkın olup bir çeşit dovar kaidesi teşkil etmektedir. Kalker blokların uzunlukları pek muhtelifdir. Bunların ekserisi vasatî olarak 0,70, 0,80, 0,90, 1,05, 1,30 yahut 1,55 m. uzunluğundadır. Mamafih batı duvarının dördüncü sırasında 1,92 m. uzunluğunda bir blok göze çarpmakta, bunun tersine olarak güney duvarının altıncı sırasında, köşede 0,415 m., yahut doğu tarafında, ikinci sırada ve kapının sağında ve solunda 0,09 yahut 0,33m. uzunluğunda küçük bloklar kullanıldığı da görülmektedir. Taş blokların cephelerinde, 4 cm. genişliğinde bir kenar sahası raspa edilerek suretile tamamilen düzleştirilmiş, orta

Res. 1 — Mudanya mezarının durumunu gösterir plân

Bulleten, C. X

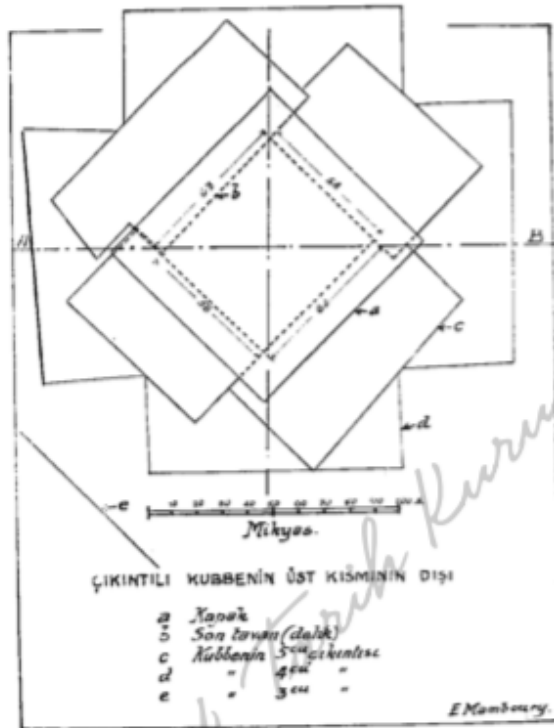
Res. 2 — Mudanya mezarının plân ve kesimi

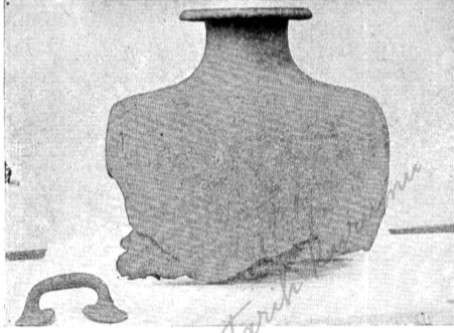
Res. 3 — Mezarodasının içi ve tavan konstrüksiyonu

LEV
III

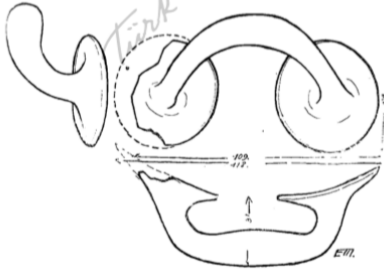
Lev. V

Res. 6 — Mezarodası tavanının üst kısmının konstrüksiyonu

Res. 10 — Mezarda bulunmuş olan tunç vazo

Res. 11 — Yukardaki tunç vazoya ait kulp

Belleten, C

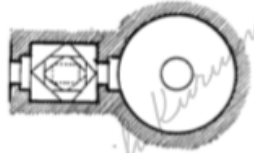
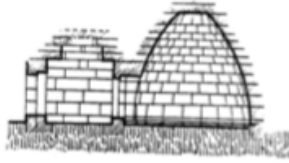

Res. 14 — Mezarda bulunan toprak kandil Res. 15 — Mezarda bulunan toprak kandil

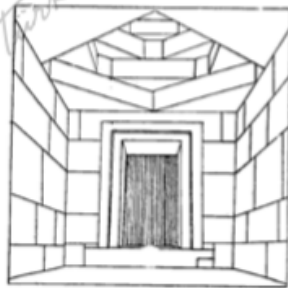

Res. 16 — Mezarda bulunan toprak heykeltik

Belleten, C. V

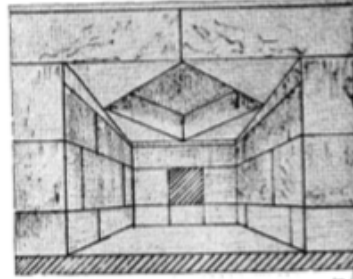

Res. 17 — Mesek yöresinde Kurtkale kubbeli mezarının plân ve kesimi

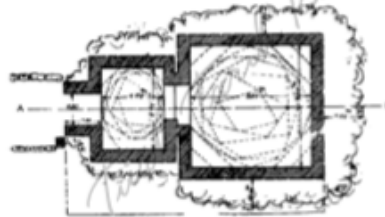

Res. 18 — Kurtkale İnadasının içi

Belleten, C.

Res. 19 — Belevi mezarının İnadası

Res. 22 a-b — Kırklar C tümülseli mezar binasının plânı ve kesimi

Belleten, C. X

EK-7: Ernest Mamboury Galatasaray Lisesinde Öğrencileriyle 1950'ler

Kaynak: İBB Atatürk Kitaplığı Ernest Mamboury Arşivi

EK-8: Ernest Mamboury

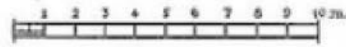
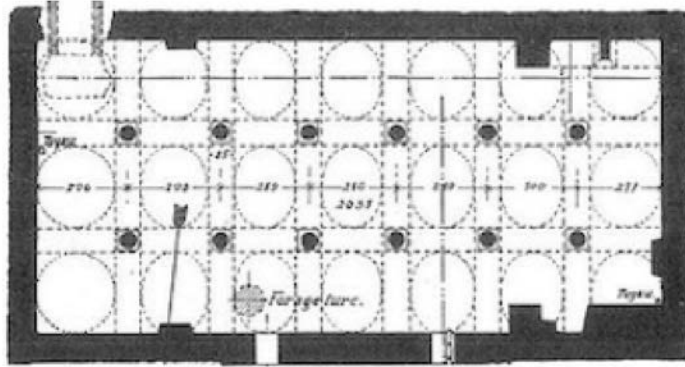
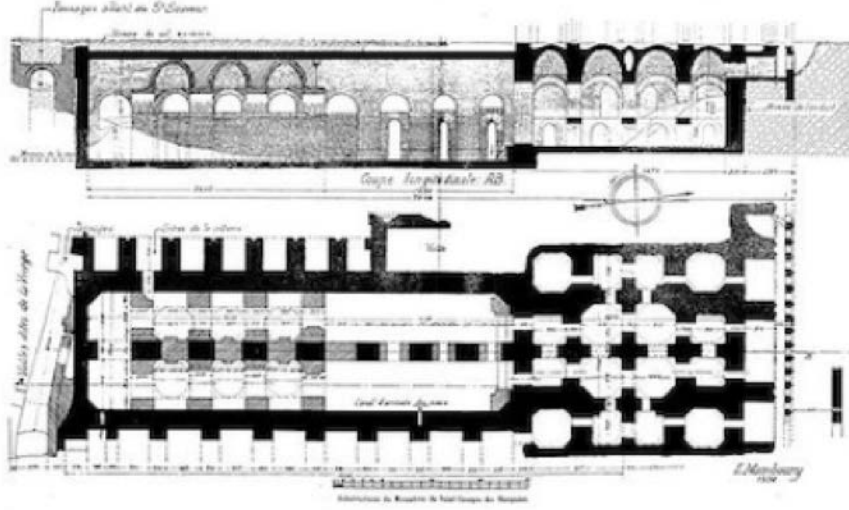
Kaynak: İBB Atatürk Kitaplığı Ernest Mamboury Arşivi

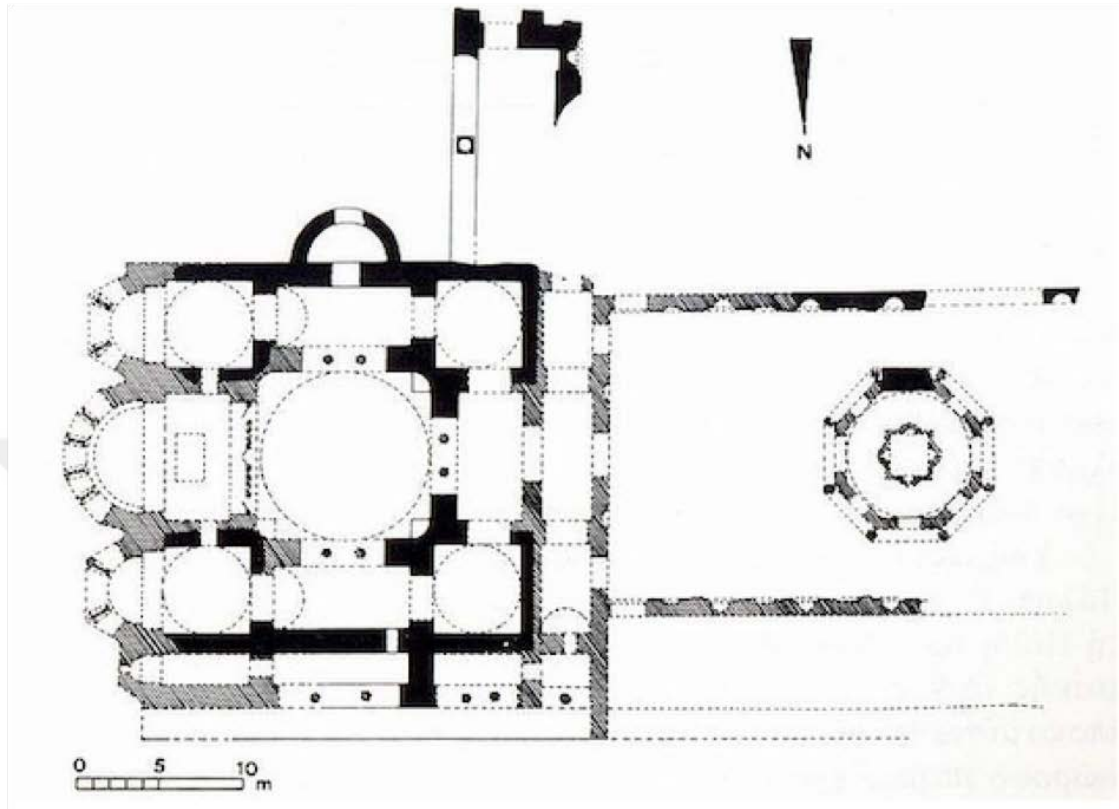
EK-9: Ernest Mamboury Mangana Sarayı Planları

Kaynak: The Byzantine Legacy, Constantinople, Mangana Palace.

SARNIÇ

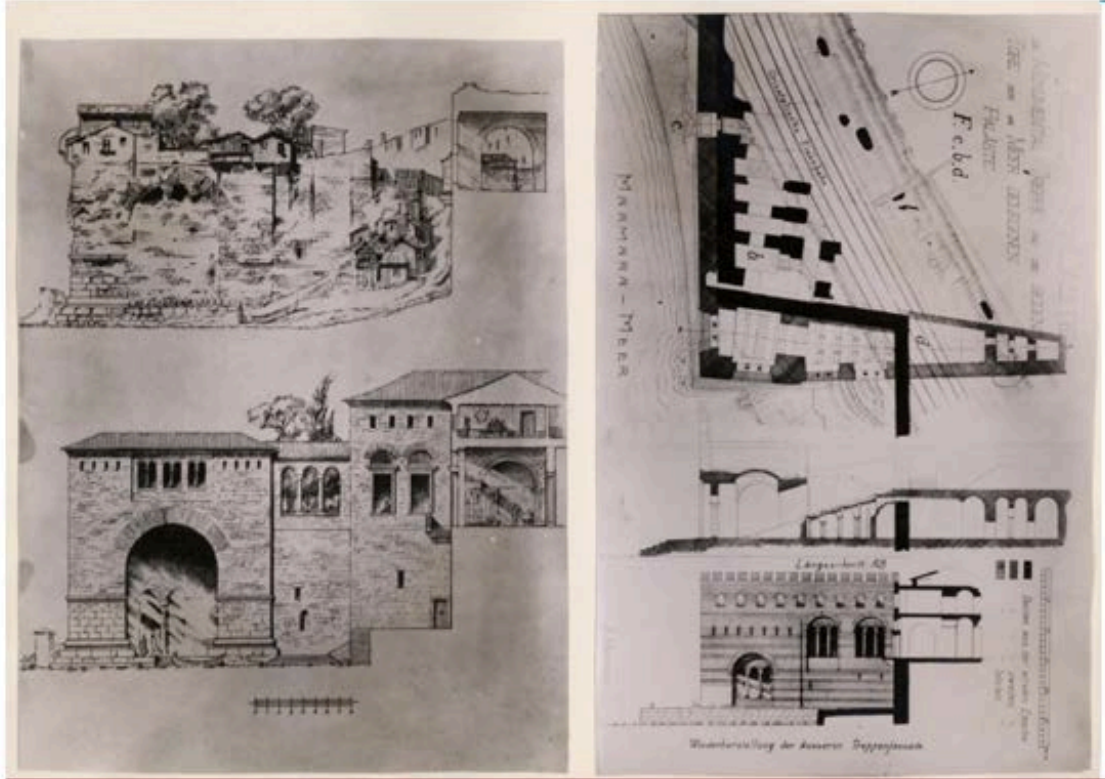

KİLİSE

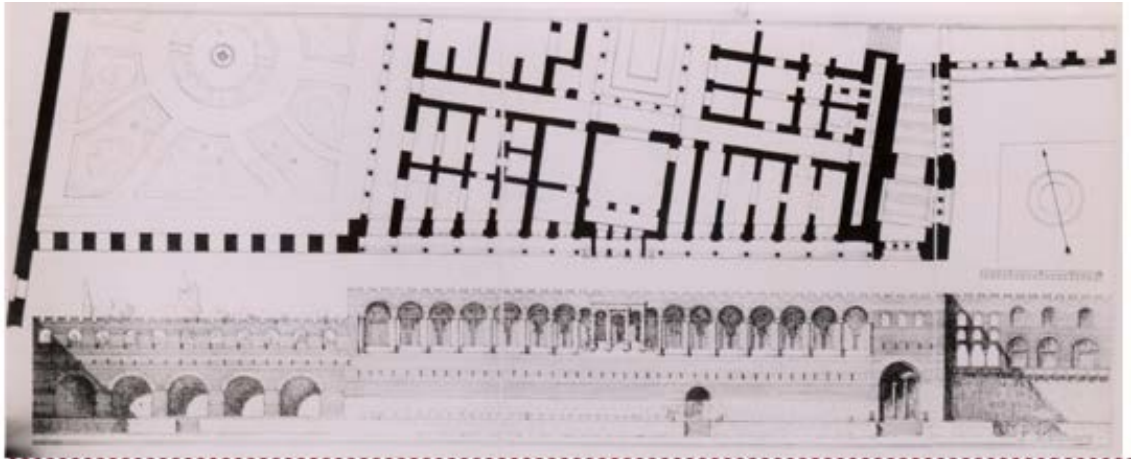

EK-10: Ernest Mamboury Büyük Saray Planları

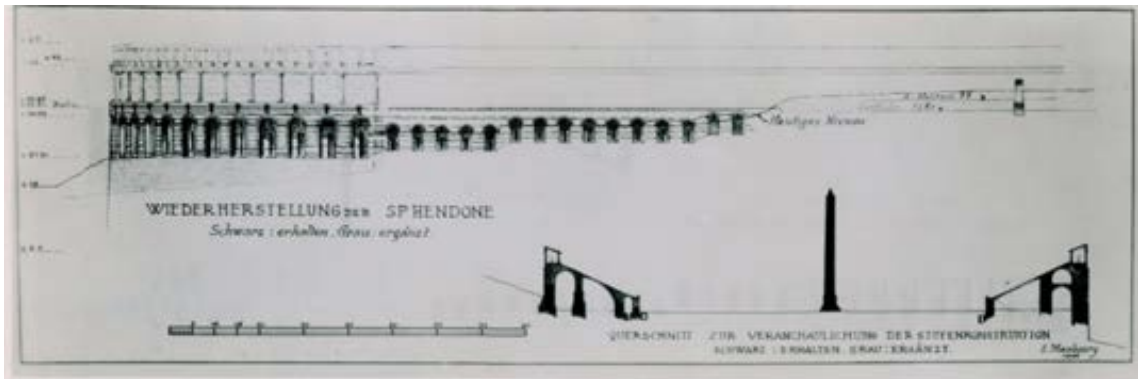
Kaynak: Salt Araştırma Arşivleri

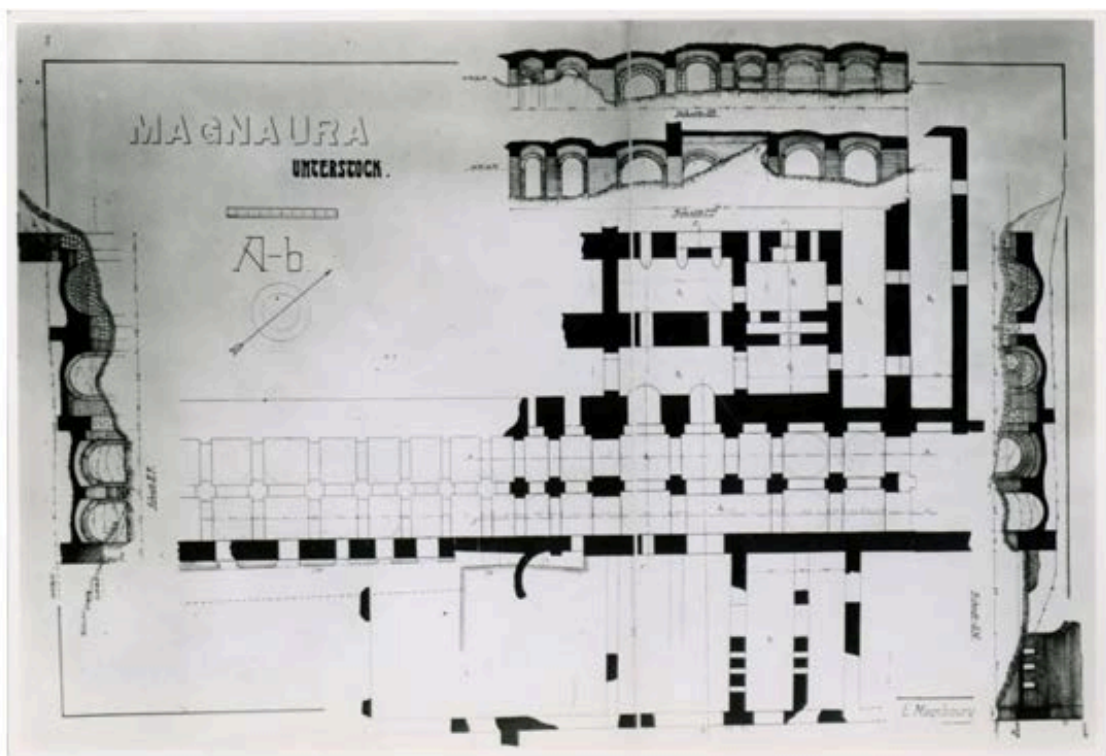
https://www.archives.saltresearch.org/webclient/StreamGate?folder_id=200&dvs=1530979896961~628

https://www.archives.saltresearch.org/webclient/StreamGate?folder_id=200&dvs=1531036159462~694

https://www.archives.saltresearch.org/webclient/StreamGate?folder_id=200&dvs=1531036159462~694

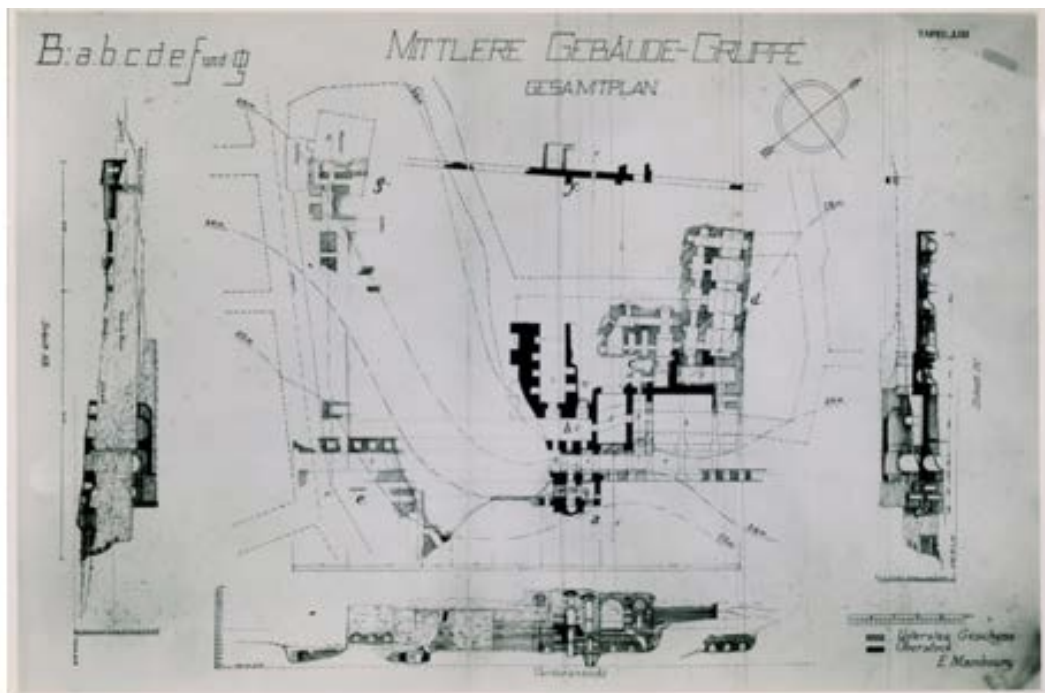

https://www.archives.saltresearch.org/webclient/StreamGate?folder_id=200&dvs=1531036755316~144

TASU40182002

https://www.archives.saltresearch.org/webclient/StreamGate?folder_id=200&dvs=1531040417117~6

https://www.archives.saltresearch.org/webclient/StreamGate?folder_id=200&dvs=1531039982715~976

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Zehra Zeynep Edremit

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul, 26.10.1965

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: BOĞAZIÇI ÜNİVERSİTESİ, Türk Dili ve Edebiyatı

Yüksek Lisans Öğrenimi: KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ, Kültür Varlıklarını Koruma
Yüksek Lisans Programı

İletişim

Telefon: 0533 711 90 45

E-posta Adresi: zeynepedremit@gmail.com